

DIRK H.A. KOLFF

FRANS NAEREBOUT
(1748-1818)
EN HET VLISSINGEN
VAN ZIJN TIJD

LOODS EN BURGER
VAN EEN STAD IN VERVAL

Dirk H. A. Kolff

Verantwoording van
bronnen en literatuur
bij Frans Naerebout
(1748-1818) en
het Vlissingen van
zijn tijd

Loods en burger van
een stad in verval

Beeldredactie: Ad Tramper

Deze verantwoording begeleidt de publicatie van Dirk H.A. Kolff, *Frans Naerebout (1748-1818) en het Vlissingen van zijn tijd. Loods en burger van een stad in verval*. Beeldredactie: Ad Tramper. Zutphen: Walburg Pers, 2022. ISBN 978 94 6249 838 9

Over de Verantwoording

Frans Naerebout, mensenredder, VOC- en marineloods en ‘Vader van het Nederlandse Loodswezen’, maakte in Vlissingen de Patriotten- en de Bataafs-Franse tijd op een heftige manier mee. Hier speelde zich het leven een graad feller af dan elders. Smokkelarij, kaapvaart, slavenhandel, Oranjeliefde en Oranjefurie, godsdiensttwist en burgerstrijd, een bombardement en watersnood, de Franse bezetting – het verval van zijn stad raakte Naerebout diep.

Het verhaal over Vlissingen en de bekende loodsenfamilie Naerebout toont ons het zware leven van eenvoudige burgers. Gelukkig waren er ook heren die de waarde van mensen als Naerebout erkenden en via patronage voorkwamen dat ze tot armoede vervielen.

Verklaring van de afkortingen

AR: Aziatische Raad, Raad Aziatische bezittingen

besl.: besluit

BiZa: Binnenlandse Zaken

BuZa: Buitenlandse Zaken

cie fin.: Commissie Financiën

CvM: Comité van Marine

DAS: *Dutch-Asiatic Shipping* (redactie J.R. Bruijn e.a.)

dep. best.: departementaal bestuur

exh.: exhibitum

GA: Gemeentearchief

gedep.: gedeputeerden

hs: handschrift

ingek.: ingekomen

KB: Koninklijk Besluit

KB Den Haag: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

KHA: Koninklijk Huisarchief, Den Haag

KZGW: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

MCo: Middelburgsche Courant
NA: Nationaal Archief, Den Haag
Nat. Oec.: [Agent van] Nationale Oeconomie
NNBW: Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek
NNJ: Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken
not.: notulen
no: numero
rel.: relatieven
RP: Raadpensionaris
RvM: Raad van Marine
SB: Staatsbewind
S&M: departement Schelde en Maas
SvS: Secretaris van Staat
UB: Uitvoerend Bewind
uitg.: uitgaande
verb.: verbaal
ZA: Zeeuws Archief, Middelburg

Nota bene: Een groot aantal genealogische en andere gegevens is ontleend aan: www.zeeuwengezocht.nl.

Voor de kranten:

www.krantenbankzeeland.nl en www.ent1815.nl.

Hoofdstuk I 'De Gebroeders Naerebout' en de broederschap van de Vlissingers

Voor de inleidende alinea's zie *Brasser 1754*, 86, 87. *Vaderlandsche Historie*, II, 18 en Nagtglas, *Levensberichten*, 'Abraham Louyssen', I 97. De *Voorduin* (1.150 ton) vertrok op 26/11/1732 van Texel, van Rammekens voor de Kamer Zeeland op 2/12/1732; zie *Brasser 1754*, 92 en 301. NA 1.04.02 nr. 11336, 4 en 13/3/1733. De gegevens over de plaatsingen van de VOC-loodsen zijn ontleend aan NA 1.04.02 (VOC) nrs. 7253-7278 (not. Kamer Zeeland) en 11336, 11418-11422, 11424-11429, 11431, 11432, 11434-11438 (journalen), die op schepen van de admiraliteit Zeeland aan www.zeeuwengezocht.nl. Behalve de 31 Veerse loodsen (met 475 plaatsingen), vindt men er slechts zes uit Vlissingen (40 plaatsingen), drie uit Brouwershaven (51 plaatsingen) en één uit Zierikzee (18 plaatsingen). Paesie, *Zeeuwse Kaarten*, 94.

Een familie van Veere

Met dank aan mw. N. van der Cingel te Goes voor het geprinte overzicht van de familie Naerebout, in oktober 2019 van haar ontvangen.

Over de twee schipbreuken van 1735 zie *Brasser 1754*, 315. Op 31/1/1735 stond de maan in haar eerste kwartier, <http://astropixels.com/ephemeris/phasescat/phasescat.html>. In NA 1.10.69 (Coll. Radermacher) nr. 247 bevinden zich stukken betreffende het vergaan van retourschepen van Kamer Zeeland, 1732-1770. Hierin ook, nr. 310, het handgeschreven rapport van Frans Naerebout, circa 1789.

Over de tonnen: NA 1.04.02 nr. 7258 (not. Kamer Zeeland 1730-1735), 2 en 6/2/1730, 22/1/1731; en nr. 7267 (not. Kamer Zeeland 1772-1774), 7/3/1774, over de tonnen in 1736 gelegd. NA 1.10.69 (Coll. Radermacher) nr. 310. Ruud Paesie, *Zeeuwse kaarten voor de VOC: Het kaartenmakersbedrijf van de Kamer Zeeland in de 17de en 18de eeuw*, Zutphen 2010, 79ff. Enkhuizen had, als eerste Hollandse stad die zich voor de Prins had verklaard, in 1573 het lucratieve octrooi gekregen van de betoning van de Hollandse zeegaten; de expertise op dat terrein was daar groot.

De spelling van de naam Narebout kan flink verschillen, bijvoorbeeld Mattheus Narebouwdt. ZA 7112 (handschr. verzameling.) nr. 5632 (stukken betr. Frans Naerebout), extract uit doopregister Veere 1748; ouders Mattheus Narebout en Katie Spruydt. ZA, handschr. verzameling KZGW nr. 1857, J.A. Geldof aan Fred. Nagtglas, 15/1/1890. De naam Plantefever komt ook voor als Plantefevre, Plantefebre, et cetera. Men vindt de naam

in een aantal Walcherse dorpen, bijvoorbeeld in Gapinge, waar een zekere Cornelis Plantefever in 1728 het ambt van 'schutter' (belast met het toezicht op het weiden van vee in duinen, langs wegen en op vreemde erven) van de Oostwatering van de Polder Walcheren bekleedde en in 1784 is J[oha]n Plantefever bode van de Oostwatering, *MCo* 2/12/1784. Op 1/6/1782 roept de *Middelburgsche Courant* hen op die aanspraak menen te hebben op de nalatenschap van Neeltje Plantefever, overl. Veere, 14/4/1782, de enige erfgenaam, lijkt het, van haar ouders François Plantefever en Maria de Paaynaar (of Paayenaars). Zie ook ZA 7385 Fam. Clijver, nr. 4784 (Register stadsnot. Vlissingen), sub 1754 'Visscherie'. *Brasser 1754*, 292. Van der Swalme, *Poortersboek. Register van Eygendom te Vlissingen: Leggers van gebouwde en ongebouwde eigendommen in de stad Vlissingen*, Deel III (digitaal bestand GA Vliiss., nu ZA). Loosjes noemt Mattijs "ouwe loots"; Loosjes, *Gebroeders*, 4. In 1760 was in de buurt, "op de dokke", vanuit Middelburg bovendien een zekere Maartje Narebout komen wonen, misschien een schoonzuster, weduwe geworden, of een zuster van Mattijs? Voor Frans' aanstelling in 1762 zie ZA 255 (Familie Mathias Pous) nr. 354, lijst van personen in dienst, 1799.

Voor de bevolkingsaantallen zie ZA 7112, nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen', 22/1/1774, telling van september 1772. Met oud-Vlissingen telde de stad toen 5.918 zielen. In 1773 was dat aantal 5.857 en in 1778 6.009. ZA 7359 (Hervormde Gem. Vlissingen), nrs. 14 en 15, not. diaaken, 1773-1784.

8

Over Marinus en Anna Narrebout, behalve Harms, 'Een Bekende Zeeuw', het volgende: Anna's vader Arij had vijf jaar eerder voor 240 gulden een niet al te kleine woning in de Paardenstraat overgenomen van een zekere Elisabeth Antheunissen. Merkwaardig is dat Marinus en Anna Narrebout twee van hun kinderen Elisabeth en Teunis noemden. Ging het om het huis van Arij's tweede vrouw? Andere kinderen van Marinus en Anna: Mattheewis (Mattijs), Jacob (tweemaal; de eerste stierf blijkbaar jong), Arij (naar Anna's vader) en zelfs Catharina Levina (naar de moeder én de stiefmoeder van de drie broers Narrebout). We zullen Marinus nog tegenkomen als één van de gemachtigden tot berging van de goederen van de *Woestduin* in 1779. In 1797/8 trok hij "voor zich en zijn medetoortslichters" van de burgerwacht een jaartraktement van f. 100, ZA 4 nr. 289 (gewapende burgerwacht, rekeningen 1797/8). Verder vond ik niets over hem.

Het lidmatenregister geeft als de belijdenisdatum van Sara ('jongedochter van Sluis in Vlaanderen, Oude Markt') 2/01/1764, wat doet vermoeden dat zij ouder was dan Frans. Haar overlijdensakte van september 1816 noemt echter de leeftijd van 61 jaar. Over haar vader Brahé, *Eeuw-vreugde*, 278. Voor de koop van het huis zie ZA 10 nr. 742, Register van transpor-

ten 1778-1781, AA f. 40, 19/2/1779, voor £ 42/-. Men noemde haar Saartje schijnt het (*Lofrede*, noot 16), maar ik houd het op Sara.

De zelfbewustheid van Vlissingen

Voor 'aprilletje zes' zie Van Druenen, *Vissers*, 268-277. Briefwisseling van Willem van Oranje, nr. 11157, Prins aan magistraat en inwoners van Vlissingen, maart 1574, www.huygens.knaw.nl/resources.

De beschrijving van de feestelijkheden van 6 april 1772 berust op MCo 8/3, 9, 11, 14, 16, 18 en 21/4/1772. ZA 7385 Fam. Clijver, nr. 4782 Register stadsnot. Vlissingen, sub 1772 'Jubilé'. KB, KW 402 C 1, *Notulen Staten van Zeeland*, 30/3 en 3/4/1772. ZA 7358 nr. 831, gedrukte 'Publicatie' viering 200-jarig jubilé. *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken* [voortaan NNJ], deel 7 (1772), 331-342. Van den Broeke, *Jan Arends*, 56, 57. Brahé, *Kerkelyke redenvoering*. Idem, *Eeuw-vreugde*, waar de meeste citaten uit afkomstig zijn. Te Water, *Tweede eeuw-feest*. De penningen had de stad door een medailleur in Holland laten maken; voor een exemplaar in Rotterdam zie <https://museumrotterdam.nl>. Voor meer gravures van de erebogen ZA Zelandia Illustrata III 227-3, 4, 7 en 8.

Over de slavenhandel en Louyssen als reder op dat terrein De Kok, *Walcherse ketens*, 47, 48, 170, 187, 200, 212. Nijland, *Bellamy II*, 275, over Antony van der Woordt, die gruwet van de slavenhandel van zijn vader Jan. Nagtglas, *Levensberichten II*, 1002 (voor 'kroesvee'). ZA 33.1 nr. 69, Memorie ter adstructie, adres burgerkrijgsraad 3/11/1787 met al hun grieven. Voor 'herstel' als een centraal begrip in het 18de-eeuwse vocabulaire zie Dekker, *Onderdanig*, 107.

God, Vlissingen en Oranje, Landzaten en dijkwerkers, Het oproer

Brahé over de eenheid in *Kerkelyke redenvoering*, 87. Over het dok De Kanter, *Beschrijving*, 28-29. Dok, haven en sas werden na 1783 verbeterd. Ook Maarten 't Hart, *Psalmenoproer*, 132, 133. Over de Franse immigratie zie Van der Swalme, *Poortersboek*. Brusse, *Gevallen stad*, 78, 101. De Ridder, *Ambachtsgilden*, bijlage Kuipersknechts.

Voor de vroege pogingen een katholieke kapel te stichten ZA hs KZGW 51, ds. G. Vrolijkert aan A.P. Lambrechtsen, 24/5/1755. Idem KZGW 1058, A.P. Lambrechtsen aan Raad Vlissingen, 14/1/1764. Idem KZGW 3969, 1, 6-10. In het Taanhuis werden in 1780 twee bataljons gehuisvest; ook in de Bataafse tijd zou het een kazerne zijn. Steutel, *Waalse Kerk*, 90, vermeldt een tabel die hij dateert tussen 1778 en 1786, met een aantal van 586

katholieken. Over de voorwaarden waaronder de eredienst kon worden toegestaan *Groot Placaet-Boeck, deel 6, 367-369*, plakkaat van 21/9/1730. Polman, *Katholiek Nederland, II, 9*. Peters, 'Patriottentijd', 39.

De alineas over het conflict tussen de partijen over een schuilkerk en over het verzet van de landzaten berusten op Wolff-Bekker, *De vrijheid*. Buijnsters, *Wolff & Deken*, hfdst 1 en bijlage I. Schutijser, *Parochie*, 76-80. ZA 3000 (Polder Walcheren) nr. 137ff, Publicatie en Resolutie van de Staten van Zeeland, 4/3/1779. Westerbeke, *Vervolgd, maar niet verlaten* (met dank aan mw. E.D. Ouwehand-Dorgelo, KHA, Den Haag). Dorleijn, 'Walcheren' (over de 36 geboortes). Op 25/6/1754 werd ene Geert Isebrant Burggraaff, geboren te Makkum, poorter van Westkapelle. Over de boerenbeweging naar aanleiding van de nieuwe wijze van zingen vooral Wagenaar, *Walcheren in 1778*. Van Iperen, *Kerkelyke Historie, II, 470-474*. 't Hart, *Psalmenoproer*, 60. Dommissie, *Westpoort*, 217-233, die de notulen van de Zeeuwse Staten, maar ook Betje Wolff aanhaalt. Zuidervaart, *Van de Perre*, 18-19, met citaat uit zijn brief aan de Prins. De Mooij, *Te Water*, 65-75. Steutel, *Waalse Kerk*, 93. Over de spanningen binnen de Polder Walcheren Jan Zwemer, 'Judas' neepen voor de kas' in Hendriks, *Duizend jaar Walcheren*, 67-70. Veel gegevens zijn te vinden in ZA 7112, nr. 5519, stukken met betrekking tot roomse godsdienst, rekest aan de erfstadhouder 30/8/1778 en nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen'. De notulen van de diakenen in ZA 7359 (Herv. Gem. Vlissingen), nrs. 14 en 15, 28/7, 6 en 25/8 en 29/9/1778. ZA 33.1 nr. 1013, rekest burgers Vlissingen met betrekking tot kerk roomsgezinden, 17/10/1778. ZA 33.2 nr 397, Prins aan magistraat Vlissingen, 18/10/1778. KHA A31-1524, 'Request der Roomsche-Catholieke Burgers, november 1778. ZA hs KZGW 3904, 'Vlissings Vesper' met spotliedjes. Idem 3911, hekeldicht Lambrechtsen. Idem 3969, 34-69, raad Vlissingen aan de Prins, 5/12/1778 en 71-75, processtukken Des Fontaines. Idem 3971, 'Van de Walchersche boeren policie'. Idem 3908, *Hollandsche Historische Courant* 12/12/1778. Idem 3910, 'Aan de Vlissingse Duc d'Alba.' Voor de landelijke pers zie NNJ, deel 14 (1779), 1019-1035.

10

Drie jaren van bloei

Over de toegenomen scheepvaart en de nieuwe burgers ook Brusse, *Gevalen stad*, 77, 78, 101 en De Ridder, *Ambachtsgilden*, 69, 71, 256, 274 en 275. Over het vertrek van de Engelsen uit Duinkerken naar Vlissingen begin april 1778 en hun vertrek naar Oostende zie MCo 25/4/1778, 18/1, 5 en 7/4/1781 en 28/8/1781 en NNJ, deel 16 (1781), 11, 1785. Over de bloei van Oostende Farasyn, *Oostende*, 99-170.

Over de *Brunswijk* en het Russische fregat zie Te Water, *Bericht*, 14-15; Mr. Pieter Pous, ‘Voorlezing’, 4-5; *Lofrede*, 4-6; MCo 1/1/1778; NNJ, deel 16 (1781), 2166-2174, Verslag Admiraliteit Zeeland, 6/8/1781; De Kanter, ‘Eenige aanmerkingen’, 475-476, Gobius aan De Kanter, Vlissingen, 23/9/1820 en Idem, ‘Welk deel’, 754.

Over de eigenlijke schipbreuk zie NA 1.04.02 nr. 7268, 24/7/1779. Veel citaten zijn ontleend aan Te Water, *Bericht*, die de voornaamste bron is voor het verhaal van de redding. De eerste prent van Hoogerheyden toont een sloep in zee en een andere die wordt uitgezet. Het onderschrift van de tweede prent toont het kappen. Volgens de notulen van de Kamer Zeeland strandde het schip “in de Deurlo op de Rassen bij ton no. 4”. Over de eerste berichten NA 1.04.02 nr. 7268, extraordinaire vergaderingen van de Kamer Zeeland van zaterdag 24/7, zondag 25/7 en donderdag 5/8/1779. Voor het verhaal van de poon en de Engelse kapitein zie ook Nierstrasz, *Frans Naerebout*, noot 6. Als het hier ging om het gewone loodsgaljoet (er is ook sprake van de ‘poon’) van de Kamer Zeeland, was de schipper Koenraad Cornelisse. Weer een ander bericht zegt dat de hoeker van de compagnie die morgen de *Woestduin* door de mist was voorbijgevaren, ‘Verhaal’, *De Maand. Nederl. Mercurius*, deel 47, 43. Voor de op de Gebroeders gevallen keus als redders zie NA 1.04.02 nr. 7268, not. Kamer Zeeland, zondag 25 en maandag 26/7/1779. ZA 7255 (Familie Mathias Pous-Tak van Poortvliet) nr. 207, Mauritz aan bewindhebbers Zeeland, 26/7/1779. Te Water, *Bericht*, 14.

11

Het geciteerde vers heb ik uit *Liedboek: zingen en bidden in huis en kerk*, 's-Gravenhage/Zoetermeer 2013, 991. Voor Bijleveld en Grinwis als eigenaars van de visschuit zie MCo 27/7 en 12/10/1779. Zie voor de tekeningen van Hoogerheyden – althans de gravures ernaar gemaakt – bijvoorbeeld Paesie, *Zeeuwse Kaarten*, 97. Mattijs kocht op 20/1/1778 te Veere voor 420 gulden een visschuit, www.zeeuwengezocht.nl. Te Water, *Bericht*, 17. NA 1.04.02 nr. 7268, 23/8 en 9/9/1779. Nagtglas, *Levensberichten*, 254, zegt dat de schuit na 1779 nog tot 1863 of 1864 dienst deed en toen aan de kleine werf buiten de Slikpoort te Middelburg is gesloopt. Voor het citaat van Frans zie Van den Bosch' *Lofrede*, noot. 8.

De NNJ, deel 14 (1779), 1154, omschrijft de bemanning als “het volk dat zy op hunne twee visschuiten hadden, ten getale van tien ...”. Te Water, *Bericht*, 17, noemt de namen en vertelt de anekdote over de comédie. De *Middelburgsche Courant* van 3, 8 en 10/7/1779 kondigde de opvoering aan, op 12 en 13 juli, tijdens de Vlissingse ‘jaarmarkt’ van een aantal ‘treur-, zede-, blij- en klugtspeelen’ door acteurs en actrices van de Rotterdamse en Amsterdamse schouwburgen; er waren vijf rangen. Een ander bericht

zegt dat het Rotterdamse gezelschap van Ward Bingley en Simon Rivier te Vlissingen speelde van 12 tot 28/7, Nijland, *Bellamy I*, 34. Zie ook Bordewijk, *Die Comedie*, 95.

Voor Frans' weerwoord aan Jan Pod zie Te Water, *Bericht*, 16-18 en *Lofrede*, 9, 10. Het relaas en het citaat over Jacob en Frans in actie als redders is ontleend aan Te Waters *Bericht*, de meest volledige bron voor de schipbreuk en de redding, 22. Zie ook *Lofrede*, 12, 13. In oktober behandelde de Kamer Zeeland een rekest van "eenen Catjou [ook Catzou], passagier en oppasser van vier kinderen van Batavia overgekomen" met de *Woestduin* en voor wie daar voor de heen en terugreis kostgeld was betaald met het verzoek terug te mogen reizen, NA 1.04.02 nr. 7268, 7 en 25/10/1779.

Pieter Duyfvoet, van Schiedam, was in 1767 op een traktement van f. 1.000 "en verdere emolumenten" tot onderequipagemeester aangesteld, NA 1.04.02 nr. 7288, 16/2, 26/10 en 31/12/1767. Zie verder *Lofrede*, 10-15 en noten. Nierstrasz, *Frans Naerebout*, noot 6, 8 en 9. Over de schipbreukelingen Te Water, *Bericht*, 20-23. De *Middelburgsche Courant* van 29/7/1779 bericht de redding van honderd personen, wat overeenkomt met de 86 door de Naerebouts geredden plus twee sloepbemanningen. Scheijde achterhaalde de namen van 135 opvarenden, *Woestduynschipbreuk*, 88. Een ongedateerd, maar ongeveer gelijktijdig rapport van de Kamer Zeeland spreekt van 111 overlevenden en 17 verongelukten, onder wie de 23-jarige Daniel Octavus Barwell, een andere Engelse passagier en de onderkoopman Bruijnstens, 'Rapport wegens 't schip Woestduyn ...', ZA 255 nr. 259. Barwell's lijk spoelde aan en werd begraven in de Vlissingse Jacobskerk, waar zijn nabestaanden in 1782 een monument voor hem plaatsden. Dat Jacob niet meedeed bij de tweede tocht naar het wrak (Scheijde, 'Naerebout behoedde', 11) lijkt me onjuist, blijkens Mauritz' boven geciteerde brief aan bewindhebbers van 26 juli. Voor de mulat en de haaien zie 'Verhaal', *De Maand. Nederl. Mercurius*, deel 47, 43 en 44. Voor de dank in de kerk en Coosje Busken zie Nijland, *Bellamy II*, Aant. p. LIX, die het op zaterdagavond houdt, maar ik denk dat de zondagavonddienst is bedoeld. Nierstrasz, *Frans Naerebout*, noot 7. Voor dr. Gallandat zie H.G. van Grol, 'De schipbreuk van het O.I. Comp. schip "Woestduyn" op de Noorder-Rassen 24 juli 1779', in *Vlissingse Courant*, 24/7/1918, pagina 1. Voor de opname in het gasthuis zie Scheijde, *Woestduynschipbreuk*, 36.

Over de berging zie NA 1.04.02 nr. 7268, maandag 26 en 29/7, 2, 5, 12 en 16/8/1779. Idem nr. 13344 (stukken met betrekking tot lading Woestduin), diverse losse stukken. De vondst van Frans (hier met zijn doopnaam François) staat in de 5de lijst van 16-23/8/1779. ZA 7384 (Familie Mauritz) nr. 5144 (stukken lading Woestduijn). Voor Gerrit Simpelaar zie

Scheijde, *Woestduynschipbreuk*, 88. Voor een afbeelding van de *Woestduin*, inclusief de leeuwenkop, zie Scheijde, 'Naerebout behoedde'. Nagtglas, *Levensberichten*. NNJ, deel 14 (1779), 720 en deel 15 (1780), 108-109.

Loon en roem van 'Naerebout'

Voor de beloning van de Gebroeders zijn de bronnen NA 1.04.02 nr. 7268, 23/8, 9 en 23/9/1779 (not. Kamer Zeeland): beloning van £ 300 [dus f. 1.800] voor "het redden van 70 [sic] zielen". Idem nr. 13344 (stukken met betrekking tot lading *Woestduin*), 'Rekening der goederen geborgen ...', onder andere een post 'Aan de Gebroeders Narrebout voort redden van ca 70 manschappen, f. 1.800/-. MCo 5/10/1779 met het gedicht van Feith en het bericht dat de beloning direct in twee "Hollandsche Nieuwspapieren" was vermeld. *Lofrede*, 16. Nierstrasz, *Frans Naerebout*, noot 9. Het Zeeuwse 'jie' en 'joe' in Treur, *Dorsvloer*, 118. Over de vergadering van de Maatschappij in Haarlem ook MCo 7/10/1779 en NNJ, deel 14 (1779), 884. Een andere aanwezige, Adriaan Rogge, een Haarlemse geschiedkundige, noteerde in een niet geheel feilloos kwatrijn:

'T genootschap schenkt aan u, gebroeders Narreboud,
Ter dankerkentenis, een eere prijs van goud,
Om uw menschlievendheid voor 't sterflot te bewaaren,
Die de ongelukkige gered heeft uyt de baaren.

13

Frans' ingezonden brief is te vinden in MCo 12/10/1779. De spelling 'Naerebout' ook in MCo 18/4/1780. Zie ook Nijland, *Bellamy I*, 45. De toespraak van Lambrechtsen is opgenomen in Te Water, *Bericht*. Ook gro-tendeels in *Lofrede*, 66-70. NNJ, deel 15 (1780), 368-369. Bousard had op 1 augustus 1777 bij stormweer alle acht opvarenden van een dicht bij het havenhoofd van Dieppe vastzittend schip gered. Goede zwemmer die hij was, had hij zich met een touw herhaaldelijk in zee geworpen en de bemanning één voor één aan de wal gebracht. Jacques Necker, directeur-generaal van financiën in Parijs, schreef erover aan de koning, die hem duizend *livres* en een jaargeld van driehonderd *livres* gaf. "In zyne gewoone lootsmans-kleeding" ging Bousard naar Versailles, ontmoette er de koning en kreeg van een aantal hoogwaardigheidsbekleders nog veertig *louis d'or*, een plaats onder de "invalides" van de marine, wat 22 *livres* de maand opbracht en een stuk grond bij de haven van Dieppe waarop een huis werd gezet dat zijn eigendom werd. In het jaar van de schipbreuk van de *Woestduin*, 1779, verscheen te Amsterdam over zijn heldendaad een toneelstuk in drie bedrijven

van de hand van Jan van Panders. Jan van Panders, *Bousard, of de menschlievende lootsman, tooneelstuk in drie bedrijven*, Amsterdam, 1779.

Zie *Handleiding tot de Physionomiekunde*, I, 196-206. Het werk is anoniem gepubliceerd. Het is aannemelijk dat het groepsportret van de drie helden is getekend door Dirk de Jong. Diens prent van de ramp met de *Woestduin* met vlak daarbij de poon met de negen redders lijkt in meer dan één opzicht op het doorkijkje in het groepsportret van de Naerebouten en Bousard in de *Handleiding*; Enthoven e.a., *Hoogerheyden*, 45. *NNJ*, deel 15 (1780), Amsterdam/Leiden, 369, geeft als titel *De Verhandeling over de Gelaatkunde*. Sommigen waren ook toen al sceptisch over deze wetenschap, zie *Verhandeling over de Physiognomie of Gelaatkunde waarin derzelve onzekerheid uit de reden en de ondervinding, aangetoond wordt*, Amsterdam 1781.

De citaten zijn uit Bellamy, *De Schipbreuk*. Over hem zie lemma 'Bellamy' in *NNBW*, iv, 93-97. NA 2.19.190 (Coll. J.H. van Kinsbergen), nr. 38, N.C. Lambrechtsen aan Van Kinsbergen, Middelburg 21/6/1816. Nijland, *Bellamy I*, 3, 18, 29, 37. Jacobus Bellamy aan Gabriël Manne, Vlissingen, 24 en 26/7/1779; ZA, hs KZGW nr. 2281. Pous, 'Berigt', 210. Bellamy woonde toen in de Jacobstraat. Te Water, *Bericht*, 24, haalt de blijkbaar eerder dat jaar 1780 gepubliceerde *Handleiding* al aan. Zijn *Bericht* werd besproken in *Algemeene. Vaderlandsche Letteroefeningen III* (1781), 388.

Klusers in oorlogstijd

14

Voor de kwesties met de *Winchelsea* en de *Everhardina* zie ZA 7384 (Familie Mauritz) nr. 5088 (kaperschepen) en not. Kamer Zeeland, NA 1.04.02 nr. 7269; 2, 5 en 12/10/1780. Voor de rode ton op het plaatje bij het eerste wachthuis zie de instructie voor de bakenaar van het vaarwater tussen de rede van Rammekens en Vlissingen, bijlage bij NA 2.01.21 (Agent Fin.) nr. 172; ingek. stuk 3635, cie fin. voormalig gewest Zeeland aan Agent, 3/6/1801. De *Goes* kwam pas in maart 1782 uit het Vlissingse dok en "op stroom". *MCo* 18/1, 10/5 en 25/9/1781 en 19/3, 25/7 en 12/9/1782. *NNJ*, deel 16 (1781), 1799 en deel 17 (1782), 327 en 503. NA 1.04.02 nr. 7269; verg. 11 en 14/6/1781.

Over de activiteit op de rede en de marinewerf in 1781 en het in dienst stellen van de ponen zie *MCo* 3/3 en 27/10/1781 en *NNJ* deel 16 (1781), 2197. Over vader Mattijs ZA 33.1 nr. 1015 (Stukken Vlissingen 1781-1782), 'Extra rapport van de Hoofdwacht'. Over de *Zuid-Beveland*, onder bevel van kapitein H.A. Baron van Ginkel, NA 1.04.02 nr. 7269; 13 en 23/8/1781; *MCo* 1, 4 en 8/9/1781; *Lofrede*, 18; Pous, 'Berigt', 212 en J. de Kanter Phil. Zn, 'Eenige aanmerkingen', 476-477. Frans Naerebout aan

Van Kinsbergen, 8/4/1816, UB Amsterdam, bijz. coll. Hs 16 Ay no 1. MCo 20/9/1781.

Over Jacob zie NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges), nr. 2823 (rekesten enz. 1782), Maarten Haringman (1720-1784), equipagemeester te Vlissingen, aan Adm. Zeeland, 19/3/1782). Over de Witte Muur NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges), nr. 2823 (rekesten enz. 1782), Pensionaris N.C. Lambrechtsen aan Adm. Zeeland, 20/2/1782. NA 1.04.02 nr. 7269, verg. 18/2/1782. *Brasser 1754*, 36. Het incident voor het Sluise Gat staat beschreven in MCo 7 en 26/4/10/1781 en NNJ, deel 16 (1781), 941-942. Zie NA 1.04.02 nr. 7269, verg. 25/2 en 7/3/1782 voor de voor de marine werkende loodsen. Voor het recognosceren zie NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges), nr. 2823 (rekesten enz. 1782), Albertus van der Schare, Zierikzee, 25/2/1782.

Over de *Zeemeeuw* en de *Phenix* NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges), nr. 2823 (rekesten enz. 1782), Cornelis Vis, kap. *Walcheren*, aan Adm. Zeeland, rede Vlissingen, 3/3/1782; Maarten Haringman aan Adm. Zeeland, Vlissingen 20/3/1782 en J. van Kruijne aan Adm. Zeeland, 28/7/1782. Idem. nr. 1496, 7/8/1782. NA 1.04.02 nr. 7269, 7/3/1782. De kapitein van de *Phenix* was, neem ik aan, Pieter Nicolaas van Son. Voor de *Walcheren* onder Schierhout NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges), nr. 2823 (rekesten enz. 1782), Maarten Haringman aan Adm. Zeeland, 23 en 24/8/1782. Over de beschuldiging aan het adres van Van Kruijne: Van Kruijne aan Adm. Zeeland, a/b *Walcheren*, 24/8/1782; MCo 9 en 13/7/1782; *Zaaken van staat en oorlog VI*, 104 en 108 en NNJ, deel 17 (1782), 969-985, 977 (met verklaring van Gerrit Liersen, Jacob Narrebout en Frans Narrebout, 4/7/1782).

Voor de geruchten over verraad zie *Zaaken van staat en oorlog VI*, 101-108; MCo 4, 13 en 16/7/1782; ZA 33.1, nr. 1015 (stukken Vlissingen 1780-81), Memorie W. van Dopff, 24/1/1781 en NNJ, deel 17 (1782), 963. Voor de kranten zie www.ent1815.nl. Dat de Engelsen intensief spioneerden en de Zeeuwse kusten in kaart brachten, blijkt uit Victor Enthoven, 'Spyware...'; in www.hkwalcheren.nl/walcherseverhalen/.

Voor de staat van verdediging van de stad ZA 33.1, nr. 1015 (stukken Vlissingen 1780-81), Besl. Raad Vlissingen, 20/1/1781; *Zaaken van staat en oorlog III*, 311 en Nijland, *Bellamy I*, 118. Voor Bellamy's droom ZA hs KZGW 2607, 10/6/1782.

Hoofdstuk II ‘De Gebroeders Naerebout’ en het verlies van het oude burgerideaal

Voor de inleiding tot het hoofdstuk zie *MCo* 7 en 26/4, 5, 7 en 14/6/1781 en *NNJ*, deel 16 (1781), 1256-1257, 1900-1904. Paketboten schijnen door de Staten-Generaal uitgezonderd te zijn van de categorie vijandelijke eigendommen, maar of dat hier een rol speelde, bleek me niet, ZA 7385 (Fam. Clijver), nr. 4783, register op de stadsnotulen, 1783, sub ‘Pacquetboot’.

De Vlissingse kaaprederij

Voor deze en de volgende alinea’s zie Van Druenen, *Vissers*, 422-434 en *Politieke Kruyer*, deel 1 nr. 3 (21/9/1782). Over de rantsoenkamer en het rantsoeneren zie Dommissie, *Westpoort*, 174. *NNJ*, deel 16 (1781), 1800. Veel gebruik is gemaakt van ZA 7384 (Familie Mauritz) nr. 5088 (Aantek. betr. uitgereede kaperschepen, 1781). Mauritz schreef over 18/6/1781 als over “een schoone vertooning”. Of Frans Naerebout toen al aan boord van de *Zuid-Beveland* was, zes weken voordat hij dat schip naar Texel zou loodsen, is niet te zeggen. Voor de ‘commissaris te water’ zie *Brasser*, 1754, 254, 278.

De verhalen over de *Nietverwagt* berusten op *MCo* 23 en 26/6, 7, 12 en 21/7, 7, 11 en 14/8 en 6, 18, 20 en 22/9 en 10/11/1781 en 13/5 1784. Veel citaten komen uit die krant. Ook *NNJ*, deel 16 (1781), 1256-1257, 1798-1799 en 2273-2275 en deel 17 (1782), 667-669, Over Le Turcq en *De Jager* ook Nijland, *Bellamy* I, 120 en De Jonge, *Zeewezen*, IV, 668-669. De eigenlijke naam van Le Turcq zou Ghyslain du Plessis zijn geweest, Van Druenen, *Vissers*, 539. Thomas Brown dook in november weer op in Maassluis, waar hij het bevel zou krijgen van de daar op stapel staande kaper *De Vaderlander*. Hij had sinds het begin van de oorlog toen al 21 prijzen veroverd. Korte tijd later echter verliet hij ons land en ontwikkelde zich van erkend kaper tot onbetrouwbare smokkelaar en tot “een der halsstarrigste zeeroevers die men ooit gezien heeft.” In Engeland werd hij vogelvrij verklaard, hoewel in zijn woonplaats Deal in Kent niemand hem aan durfde te pakken. In april 1784 ging hij uit Duinkerken met een verboden lading onder zeil naar Engeland en werd hij na een gevecht met een Engelse douanekotter gedood. Zie nieuwe gegevens over Le Turcq bij Johan Francke, “Saagen een Engelsch fregat onder de wijnd van ons af”, *Den Spiegel* 17 (2019) nr. 1, 4-15.

Voor *De Vlissingen* en *De Zeeuw* zie *MCo* 2, 18 en 30/10, 8 en 24/11, 8 en 18/12/1781, 21 en 26/2, 12 en 16/3, 16, 20, 24 en 27/4, 7 en 14 en 18/5/1782; Nagtglas, *Levensberichten*, I, 483-485 en II, 788-789; *NNJ*, deel 16 (1781), 1800, 2274-2275 en deel 17 (1782), 128-130, 668-670; De

Jonge, *Zeewezen*, IV, 670; Van Druenen, *Vissers*, 432-433 en Nijland, *Bellamy* I 120 en 151 en II, LXXVI. Nijland schrijft dat de Vlissingen Jan van der Woordt de reder van *De Vlissingen* was. Behoorde hij met Jan Nortier tot de sociëteit van reders? Ook vanuit Zierikzee, Veere en Middelburg werden kaperschepen uitgerust. Eind 1782 waren in Vlissingen niet minder dan drie kaaprederijen aan de gang, Francke, *Al die willen*, passim.

Voor *De Vlijt* was een zekere Jan Swart, een Vlissingen, de 'boekhouder'. Vanuit Middelburg voeren *De Middelburger* en *De Amazone*, vanuit Veere *De Veereenaar*, vanuit Zierikzee *De Goede Verwachting* (kapitein Jean Cassin). Vanuit Duinkerken opereerden echter vele tientallen kapers. In december 1784 boden Martinus Bruyn en Pieter Smith een in 1783 gebouwde en voor hun werf liggende brik van 86 voet te koop aan, "gemaakt om ten oorlog of negotie te varen", *MCo* 25/12/1784. Zie voor de laatste tocht van Le Turcq met Jarry ook *MCo* 22/6, 2 en 4/7, 14/9 en 12/12/1782; De Jonge, *Zeewezen*, IV, 668-671 en www.bnf.fr *Gazette de France*, 3/12/1782, pagina 461. Op https://fr.wikipedia.org/wiki/Étoile_du_Roy is sprake van een kaper *Grand Turk*, kapitein Robert Leturc, uit de kaperstad Saint-Malo.

Over de laatste tocht van Jarry *MCo* 29/10, 2, 5, 23, 26 en 30/11/1782, 23/1 en 6, 8 en 13/2/1783; *NNJ*, deel 18 (1783), 281-283; Nagtglas, *Levensberichten*, I, 483-485; De Jonge, *Zeewezen*, IV, 673-675 en Nijland, *Bellamy* I, 120-121. Voor de lof Le Turcq en Jarry toegezwaid Nijland, *Bellamy* I, 120, 309-312 en *Beknopte beschrijving der beruchte kruistogten van den onverschrokken en beroemden zeeheld Pierre le Turcq ...*, Rotterdam 1784 (advertenties in *MCo* 16 en 18/3/1784).

17

Loods bij de VOC

Over de opleving na de oorlog *NNJ*, deel 18 (1783), 480-481, 1149 en Van der Swalme, *Poortersboek*.

Over de beloning van de vier gewone loodsen NA 1.04.02 nr. 7265, 15/2/1762; ZA 50 (Dir. en indir. belastingen Zeeland) nr. 55a, fragment ontwerpvoornis Adm. Zeeland en Francke, *Al die willen*, 446. Voor Frans' aanstelling en de voorwaarden van zijn dienstverband NA 1.04.02 nr. 7265, 25/11/1762 (over Pieterse's conflict). NA 1.10.69 nr. 311 over zijn kennis van de Deurlo. Hier ook het Reglement vastgesteld door de Kamer Zeeland, 19/2/1767. Of Jan Lievense Visser familie was van Sitje Visser, Jacobs vrouw, wier ouders ook van Brouwershaven waren, weet ik niet. Voor het briefje van In 't Anker van 31/12/1783 zie NA 2.01.27.02 (AR) nr. 97 (rekesten), rekest no 1433 van "Frans Narrenbout", ontvangen 12/9/1803. Bij Naarebouts bemoeienis met de *Brunswijk* in 1777 en de *Woestduin* in 1779

lijken de vierde en de vijfde ton aan weerszijden van de dorpel te hebben gelegen; nu in 1790 zouden het de vijfde en zesde zijn geweest. Als dit juist is, zou de verklaring kunnen liggen in de voortdurende verplaatsingen van de banken en, op basis van steeds nieuwe peilingen, ook van de tonnen.

Over de *Bode* en de *Triton* NA 1.10.69 (Coll. Radermacher) nr 282, advies van baas Henderick Baas aan Radermacher, 16/5/1746: het volk durft niet meer met de loodsschuit de *Arke* in zee te gaan; lengte is 55 voet; nieuw schip zou 65(?) à 66 voet moeten zijn. Waarschijnlijk was de *Bode* een tweemaster van ongeveer 65 voet, in 1746/7 door de Kamer in Middelburg gebouwd en getuigd met een gaffelzeil, daarboven een of twee razeilen en verder een fok en/of kluivers. NA 1.04.02 nr. 7262, het loodsgaljoot de *Bode* kruist voor de wal, 14/8/1747. Zie ook Groenewegen, *Verzameling*. De ene uitzondering op het besproken patroon van benoemingen op de loodsschepen was David Gillisse, van Veere, die, na een bijna twintigjarige dienst als loods, in 1753 Jan Bijl als schipper op de hoeker opvolgde en dat tot 1776 bleef. Verder over de loodsschepen NA 1.10.69 (Coll. Radermacher) nrs. 247, 283 en 300. Idem, 1.04.02 nrs. 7253-7277, passim. Voor beschrijvingen van de twee scheepstypes zie Haalmeijer, *Pinassen*, 95-100 en 107-114. De notulen van de Kamer Zeeland spreken, evenals alle andere bronnen die ik zag, consequent van 'het' galjoot. Het werd in 1793 verkocht. Over de werkwijze van hoeker en galjoot NA 1.04.02 nr. 7264 en 7265, 6/12/1759 en 27/9/1764; en nrs. 7253-7277, passim. Cornelisse was in 1767 in dienst van de Kamer Zeeland aangenomen, ZA 255 (Familie Mathias Pous) nr. 354, lijst van personen in dienst, 1799. Nucella wordt vanaf 1761 genoemd; zijn voorganger als correspondent was Gerrit Bolwerk. Alleen Goons ging naar Cork, Naerebout niet, als ik het goed begrijp.

De assistentie van de admiraliteit is vermeld in NA 1.04.02 nr. 7265, 27/1, 10/2, 14/4, 12/5 en 6/6/1763, 27/2, 8/3 en 22/11/1764; idem nr. 7267, 18, 25/3/1773 en 31/3/1774 en nr. 7270, 28/6/1784 en passim en MCo 28/5 en 17/7/1784, 19/4/1785.

Voor de reis van Bellamy en Naerebout zie Nijland, *Bellamy* II, 260.

De munterij voor Duins

Voor het militair depot NA 1.04.02 nr. 7270, 12/2 en 29/4/1784. Voor het meesturen van kisten geld Gaastra, *Geschiedenis VOC*, 139. Voor de munterij zie allereerst Bruijn en Van Eyck van Heslinga, 'Luxembourg en haut', waaraan de lange citaten zijn ontleend. Daarnaast de notulen van de Kamer Zeeland, NA 1.04.02 nr. 7271, 10, 11, 14 en 21/12/1786 en 15/1, 12 en 19/3, 14/6 en 16/8/1787; idem, nr. 7272, 11/8/1788; NA 2.01.27.02 (AR) nr.

97 (rekesten 1251 e.v.), nr. 1433, rekest “loots Frans Narrenbout”, begin september 1803; NA 1.01.02 (Staten-Generaal) nrs. 1622 en 2984, not. 8, 11, 12 en 14/12/1786; NA 1.01.45 (Hoge Krijgsraad en Zeekrijgsraden) nr. 371, verklaringen van officieren, Naerebout en (eensluitend) Cornelis Ackersdaas, schipper van de *Triton* en Van Vlaanderen aan Van Bronckhorst, 24/12/1786 en Pous, ‘Voorlezing’, 12 (herinnering van Van Vlaanderen). De kapitein-ter-zee Cornelis Johannes Bloys van Treslong, die zich met de *Enkhuizen* had beijverd bij de nasleep van het gebeurde, kreeg van de Heeren XVII “een zilverwerk” ter waarde van f. 600, NA 1.04.02 nr. 7273, 23/2 en 15/6/1789; idem nr. 198 (resolutie Heeren XVII), 25/11/1788, Admiraliteit op de Maze aan Staten Generaal, 1/4/1788 en 29/11/1788. Van den Bosch, *Lofrede*, 19, geeft een wel erg onwaarschijnlijke versie van Frans’ rol tijdens de muiterie. Het hele Regiment van Luxemburg werd op 16/5/1787 door de Compagnie ontslagen. Voor het slot van dit subhoofdstuk NA 1.04.02 nr. 7271, 14/12/1786 en 23/4/1787.

Oranjeliefde

Zie voor dit subhoofdstuk vooral *Het Verheugd Zeeland*, 37-48, 70, 97-99. Verder ZA 7385 Fam. Clijver, not. Raad Vlissingen, nr. 4783, sub 1783 Oranje Boven; ZA 7386 (Lambrechtsen) nr. 4903 (rekening Lambrechtsen 1787), ‘s-Gravenhaagse Extraordinaire Woensdagse Courant, 28/6/1786 en knipsels uit latere edities en ZA hs KZGW 231, brief De Freytag 24/11/1786 met een bijlage over het herstel van het Dok.

19

Oranjefurie

De verwijten van de burgers in ZA 33.1 nr. 69, Memorie ter adstructie, adres burgerkrijgsraad 3/11/1787. Voor de gebeurtenissen tot en met 2/7/1787 zie Zuidervaart, *Van de Perre*, 18-19; Peters, ‘Patriottentijd’, 46-49; NA 2.21.057 (Coll. Dumont Pigalle) nr. 96, Zélande 1787, knipsel uit *Geldersche Historische Na-Courant*, 7/7/1787; MCo 7/7/1787; ZA hs KZGW 2038, Van de Perre aan Te Water, 10/9/1787; idem 2607, Bellamy’s droom, 10/6/1782 en idem 3969, 83. Over het gerucht van de omkoping zie KHA A31, 1527, Verslag commissie van drie, onlusten Zeeland. Over Jan van der Woordt ZA 7385, Familie Clijver, nr. 4782 sub 1777, Grossiers; Wenckebach, *Van der Woordt*, 68 en 92; Nagtglas, *Levensberichten* II, 1001ff; Nijland, *Bellamy* I, 109 en De Kok, *Walcherse ketens*, Tabel C-3.

Voor de weken vóór de Pruisische inval ZA 7100, 20, minuut-notulen wet en raad 1787, 8/9/1787; idem, 4882, stukken met betrekking tot de baljuw 1786-1791. Voor de plundering daarna vooral ZA 2 nr. 2024, Verslag onderzoekcommissie plundering Vlissingen in 1787 (1797), Hfdst 3; idem, Hfdst 4, verklaring bode Borgerhoff; De Chalmot, *Verzameling*, Deel 25, 217-234, aantekening van Van Doorn e.a., 224; KHA A31 (Willem V 'Batavus') 1527, Verslag commissie van drie, onlusten Zeeland; idem 1548, Pieter Brand aan de Prins, 11/11/1786; idem 1545, Raad Vlissingen aan de Prins, 3/10/1787; ZA 33.1 nr. 69, J.J. de Freytag aan de Prins, 14/10/1787; Burgerkrijgsraad aan commissie van drie, 7/10/1787; Memorie ter adstructie 3/11/1787; idem nr. 1016, brieven over de plundering 1787; NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 4, 4/2/1796, commissarissen Vlissingen, 31/1/1796 en ZA 7385 (Familie Clijver) nr. 4789, Plakaten enz., deel 4 (1708-1792). Ook Peters, 'Patriottentijd', 50-59, geeft veel van de bronnen.

De twee lijsten met geplunderde bezittingen zijn Teellinck le Grand, *Lyst van goud- en zilverwerk* en die van Caen in Steutel, *Waalse Kerk*, 78. Voor het onderzoek vanwege de Prins KHA A31 nr. 1527, Verslag commissie van drie (C. le Leu de Wilhem, G. van Minninghen en P.A. Baron van Boetelaar), onlusten Zeeland. ZA 33.1 nr. 69, gedrukte Publicatie van de Prins, 20/30/1788. Peters, 'Vlissingen in de patriottentijd', 56-57.

De Zuiderburg

Voor het geringe geweld in de Nieuwstad ZA 2 nr. 2024, Verslag onderzoek commissie plundering Vlissingen in 1787 (1797), Hfdst 4, verklaring van 29/4/1796. Gerrit Bekedam had in de jaren '90 zelf een huis in de Palingstraat.

Over het loodswerk van Frans staan de gegevens in NA 1.04.02 nr. 7272, 31/3, 24/4, 9/6 en 23/10, 8 en 17/12/1788 en 4/5/1789. Verder Van den Bosch, *Lofrede*, 21 en Buisman, *Extreem Weer*, 229-234. Gaastra, *Geschiedenis VOC*, 144, Mark mexicanen waren "ongesorteerde munten van soms slechte kwaliteit, die naar gewicht werden berekend." ZA 255 (Familie Mathias Pous) nr. 363, de *Griet* werd gewoonlijk gebruikt om de schepen op de rede te bevoorraden; het schip mat 45 voet in de kiel.

Het verhaal van de *Zuiderburg* in het ijs voor Westkapelle is ontleend aan NA 1.04.02 nr. 7272 en 7273, 22 en 19/12/1788, 5 en 8/1/1789 (not. Kamer Zeeland); Pous, 'Voorlezing', 13-14 en Van den Bosch, *Lofrede*, 21-24. Er was ooit een door Naerebout zelf geschreven en als loods ondertekend journaal van deze tocht. Daaraan ontleende Van den Bosch, de schrijver van de *Lofrede*, zijn versie van het verhaal. De Kanter, 'Welk deel',

737-750. Met Staats werd een bedrag van f. 3.000 afgesproken, waarschijnlijk als de verzekerde waarde van zijn poot. Jan (Bekker) Teerlink, de carga aan boord (een neef van Betje Wolff), meende zich later toch een (misschien haastige) scheepsraad te herinneren, NA 2.04.07 (Waterstaat) nr. 162, bijlage bij 1/7/1816 no 4609, 'Bekker Teerlinck' aan Naerebout, Den Haag, 3/6/1816. De beschrijving van het ijs als 'bros' berust op mijn herinnering aan het zeeijs op de Schelde en tegen het Klein Zandje in de winter van 1947. Voor de tocht naar Plymouth zie De Kanter, 'Welk deel', 750-755; Van den Bosch, 'Handhaving', 312; idem, *Lofrede*, 24-27 en noten 14 en 15 en de brief van (Bekker) Teerlink (zie boven). Over Frans' terugreis De Kanter, 'Welk deel', 753; Van den Bosch, *Lofrede*, 26-27 en noten 15 en 15* en NA 1.04.02 nr. 11336, 17/9/1790. Het nieuwe roer was op 14 februari aangehangen. Naerebouts journaal liep volgens de auteur van de *Lofrede* slechts tot de aankomst in Plymouth op 12/1/1789; dat van Cornelisse, gebruikt door De Kanter, tot de terugkomst in Vlissingen van zijn galjoot op 14/3/1789, NA 1.04.02 nr. 7273, 9/2/ en 16/3/1789.

In Middelburg bleef men in onzekerheid over het lot van de *Zuiderburg*, NA 1.04.02 nr. 7273, 8, 12 en 22/1, 9/2 en 16/3/1789. Over de gevolgen daarvan en de beloning voor onder anderen Frans Naerebout zie NA 1.04.02 nr. 7273, 12/1, 23/2, 24/9 en 12/11/1789 en idem nr. 11336, 9/11/1789 en Van den Bosch, *Lofrede*, 27-28. Zeeuwse rijksdaalders waren 51, later 52 stuivers waard. Volgens Pous, 'Voorlezing', 15 en de *Lofrede*, die de anekdote over de bezorging van 'de zak' vertelt, stond die gelijk aan f. 530. Dat Naerebout zelden, maar blijkbaar toch wel eens, vloekte, is een mededeling van Pous, 'Voorlezing', 19.

21

Laatste compagniesjaren

Over Frans' thuiskomst en de *Alblasserdam* Van den Bosch, *Lofrede*, 20 en noot 12, waar deze loodsbeurt in 1787 wordt geplaatst, wat niet mogelijk is en NA 1.04.02 nr. 7273, 4/6 en 16/7/1789. Het geciteerde journaal van de *Veere* (12/11/1789-26/6/1790) bevindt zich in het Maritiem Museum Rotterdam, hs H 692. Voor de *Zwaan* en de *Surséance* zie NA 1.04.02 nr. 7274, passim. NA 2.01.27.02 (AR) nr. 97, rekest no 1433 van "Frans Narrenbout", vergadering van 12/9/1803. Zie ook Bruyn, *Zeegang*, 230, 232 en 233.

Voor het opbrengen van de *Triton* zie NA 1.01.02 (Staten-Generaal) nr. 5749 (liassen VOC), Kamer Zeeland aan HHM, 22/5/1792 met drie brieven van Koenraad Cornelissen van 18 en 19/5/1792 en NA 1.04.02 nr. 7275, 6/2, 22/3, 19, 21, 22 en 24/5, 4 en 14/6/1792. Cornelisse werd in februari benoemd op een daggeld van 30 stuivers. De vorige schipper van de

hoeker (van 1776 tot 1791) was Cornelis Ackerdaas, evenals Cornelisse een Middelburger.

Over de *Zwaan*, die haar roer verloor, NA 1.04.02 nr. 7275, 21 en 31/5, 7/6, 20/8/1792. Voor straf verbeurde Van Vlaanderen twee maanden gage, zijn luitenant Leendert Dijkhuisen één maand gage, terwijl Watson kon fluiten naar het afgesproken loodsgeld van 20 guineas (f. 228/12). De Blankenbergse loodsen waren Emanuel Hostens en Johan Bousse.

Over Jacob als loods in 1792, NA 1.04.02 nr. 7275, 21/6/1792. Op 18/1/1791 had hij voor £ 43 (dus 258 gulden) een huis in de Palingstraat verkocht aan Jan Stap, ook een redder van de *Woestduin*, ZA, inv. nr. D69701, Transporten Onroerend Goed Walcheren 1757-1805. Mogelijk diende hij begin 1793, toen daar gebrek was aan loodsen, nog kort bij de Zeeuwse marine.

Waar een dode in huis was, bestond in Zeeland de verplichting enige bundels stro voor de deur te leggen, voor een man rechts als men naar buiten ging; zie *Brasser 1754*, 261-262; ZA 7326 Gilden Vlissingen nr. 132, Lijkbiddersgilde, pagina 149, 13/7/1793, klinkers, 2 lijkdienaars, dragers, boete 15 roubande [rouwbanden], boete van stroo 30 bande, loon £ 1/13/-, zeker geen armoedige begrafenis. Verder Nijland, *Bellamy II*, XCV en A. Loosjes Pzn, *Matroozen Gesprek*, waarvan het voorbericht is gedateerd 17/7/1793, vier dagen na Jacobs begrafenis. Er is geen sprake van vissers: Jacob is loods.

Hoofdstuk III Frans Naerebout en het Vlissingen van de Bataafse tijd

Over de *Triton* en de VOC-loodsen en de Admiraliteit zie NA 1.04.02 nr. 7276, 10 en 17/1, 15, 25 en 28/2, 11/3, 15 en 29/4/1793. Admiraliteit en Kamer Zeeland vielen terug op hun conventie van 7/3/1782. Het eskader bij de Shetlandeilanden stond onder commando van Graaf van Bylandt, De Jonge, *Zeewezen*, V, 142 en Hoeufft, *Beschrijving*, I 168-172, 180, 194, 201; II 242-244, 337ff.

Voor de verkoop van de *Bode*, de reis van Goons en Naerebout naar Engeland en de *Voorland* zie NA 1.01.46 (Admiraliteitscolleges) nr. 1256 (*Journal Scipio*), 14 en 17/9/1793, 7, 18, 21, 24 en 30/1, 8/2/1794 en NA 1.04.02 nr. 7276 (not. Kamer Zeeland), 21/6, 5 en 26/8, 178 en 22/10/1793 en nr. 7277, 3, 13 en 20/2, 3/4, 5/6, 31/7/1794. Anders dan de *Voorland* kwamen geen Zeeuwse schepen meer door het Kanaal; de *Westkappelle* was in juni om de noord bij Texel binnengelopen.

Over Frans op de *Utrecht* en de *Zuidpool* zie Klooster & Kolff, *Driftig van Spraak*, 132 en NA 1.04.02 nr. 7277, 13/3/1794. Over de bezuinigingen op de werf NA 1.04.2 nr. 208 en 207 (Heeren XVII), respectievelijk 9/4 en

20/6/1794. De Kamer Zeeland werd een maximum aan jaarlijkse uitgaven voor arbeidslonen opgelegd van f. 36.500, voor de pakhuizen en de werven te Middelburg f. 142.000. Idem nr. 11336 (not. dept equipage, Zeeland), 24/10/1794.

Omweg langs de Kaap

Over Frans' reis tot Texel NA 1.04.02 nr. 7277, 9, 10 en 23/10/1794 en idem, nr. 7278, 5/1/1795. Over zijn verblijf aan de Kaap idem nr. 7278, 5/1/1795, brief Kamer Amsterdam 23/12/1794. Naerebout meende zich dus te herinneren dat de *Triton* in het Kanaal kruiste, maar ik ben er niet zeker van. NA 2.01.27.02 (AR) nr. 97, no 1434, rekest Frans Naerebout 5/5/1802. Jan Arends was afkomstig uit Langesund, Zuid-Noorwegen, zie NA 1.04.02 (VOC) nr. 7270, 28/7/1785. Voor de resolutie Politieke Raad van de Kaap van 16/4/1795 zie databases.tanap.net/cgh/. Nierstrasz, *Naerebout*, 103 noot 17 en 104/5 noot 19. Een iets andere 'hertaling' van een deel van het citaat bij 'Zelandus', *Algemeene Konst- en Letter-bode 1817*, I, 196. Van den Bosch, *Lofrede*, 30, 31. Van der Aa, *Biografisch Woordenboek*, V, 8 vermeldt een manuscript van Frans' journaal met de *Voorland*, maar noemt geen vindplaats.

Over Woltemade zie Burmannus, *Dichtkundige beschrijvinge* en Russell & Cohn, Wolraad Woltemade. Van de 207 opvarenden van *de Jonge Thomas* verloren 140 het leven. In november 1784 arriveerde op het Vlakke een schip genaamd *De Held Woltemade*, MCo 16/11/1784.

Over de terugreis Van den Bosch, *Lofrede*, 32 en resolutie Politieke Raad van de Kaap, 11/5/1795, databases.tanap.net/cgh/; de definitieve vertrekdatum was 25/5/1795. Verder NA 2.01.27.01 (Comité Oostindische Handel) nr. 175, 18/4/1796, rekest Frans Naerebout. Pous, Berigt, 214. 'Zelandus', *AKL 1817*, I, 196-197. Van den Bosch, *Lofrede*, 31-33 en noot 16*, pagina 32 zegt, waarschijnlijk op basis van Frans' journaal, dat hij op 20/10/1795 te Cork kwam en op 6/11/1795 op de Theems.

De bronnen voor de kwestie van Frans' uitbetaling zijn Van den Bosch, *Lofrede*, noot 16. NA 1.04.02 (VOC) nr. 7265, 15/2/1762, maatregel wegens de schaarste aan goede loodsen; voor die tijd kregen loodsen 30 stuivers voor elke dag in functie. De elf maanden daggeld waren berekend vanaf het vertrek van de rede van Texel. NA 2.01.27.01 (Comité Oostindische Handel) nr. 175, 28/4/1796. NA 1.04.02 nr. 7264, 12/7/1759, besl. over loods Joossen. Ik heb aangenomen dat Frans' maandgeld als onderstuurman in de plaats kwam van zijn daggeld als loods.

De alinea's over het oproer op de vloot berusten op mijn 'Bevroren, bezet en bedreigd: hoe Vlissingen Bataafs werd', in *Nehalennia* 176 (zomer 2012), 2-9. Voor de meeste bronnen en voor verdere details zie mijn inleiding bij Klooster & Kolff, *Driftig van Spraak* en de pagina's 141 en 142. Voor de journalen NA 1.01.46 AA nr. 1269, journal *Staten Generaal* van Gottlieb Fridrich; idem nr. 1271, verslag van Lt R. Perreyn opgenomen in journal *Prinses Frederika Louisa Wilhelmina*; idem nrs. 1261 en 1262, journalen *Castor* van O.W. Gobius en C.F. Coster en idem nr. 1263A en 1268 en NA 2.01.29.03 (Marine aanh. II) nr. 15, journalen *Staten Generaal* van W.O. Bloys van Treslong, Cornelis Bijll en Otto Schnedtggers. Over de onderhandeling met Michaud zie ook Zwemer, Schorer, 67-69.

Abraham Louyssen (1741-1805), chef van het handelskantoor (onder andere smokkel en slavenhandel) Johannes Louyssen & Zoon te Vlissingen, was sinds 17/2/1795 representant van het volk van Vlissingen. Eind februari leende hij de Staten bovendien f. 34.536 om de Franse troepen te betalen en in juni nog eens f. 50.000, vooral bestemd voor het Zeeuwse aandeel in het aan Frankrijk te betalen bedrag van één miljoen gulden, alles renteloos. Paspoort, *Beschrijving*, 25. Voor de Zeeuwse volkssoevereiniteit KB Den Haag 402 C 1 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 3/3 (en publicatie van die datum) en 27/6/1795.

24

De reputatie van de commandant Kolff komt ter sprake in Certificering van 37 leden van 'Eendracht Maakt Macht', 30/1/1796, in *De weerlicht* 23, 3/10/1797. Gemeente Archief Rotterdam, Familiearchief Kolff, Attestatie gegeven door de loge, 14/6/1805. Onder anderen waren lid J. Baert, A.F. Clement, J.C. Kroef, A.F. Lammens en P.A. Nolson. Zie Lagendijk, *Vrijmet-selarij*, 127ff. Ook de brief van Lt J.J. van Lochteren Stakebrand aan vice-admiraal H. Reyntjes, 19/1/1796 en de verklaring P.J. Bourdon, 29/1/1796, is te vinden in *De weerlicht* 23, 3/10/1797, 175-176.

Revolutie en zuivering

Deze en de volgende alinea's berusten op ZA 33.3 nr. 1970 nr. 14 (dagboeken enz. van A.F. Lammens), 226ff.; *NNJ*, deel 30 (1795), 1175-1182 en ZA 7112 nr. 5388, Stukken betreffende de regeringsverandering in 1795 en volgende jaren. Later zou Lammens nog een paar jaar maire van Vlissingen zijn. Voor de vrijheidsboom Steutel, *Waalse Kerk*, 114-115. Voor de omwenteling in Koudekerke en Biggekerke *MCo* 17/3/1795. De helm van Don Pachico werd bij de brand van het stadhuis van 1809 gered; het harnas werd uit de puinhopen als oud ijzer opgeruimd, ZA, KZGW hs 54.

Frankrijk eerst, Frankrijk voor alles

Waldeck. *Van der Goes*, 183, 219, bespreekt de buitenlandse politieke dilemma's. Zie vooral de artikelen 13, 14 en 18 van het traktaat van Den Haag in Bijleveld, *Verhandeling*. KB Den Haag KW 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 11 en 22/6, 6 en 7/7/1795.

Voor de sleutels van de stad ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aanteekeningen', 20/6 en 6/7/1795. Voor de komst van Van Stabel en de kwesties rond de Franse assignaten NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 1 (CvM), 25/4, 9, 16 en 17/5 en 22/6//1795. KB Den Haag 402 C 1 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 15, 16 en 18/5, 5, 8 en 10/6, 4 en 25/8/1795, geheime notulen 15 en 23/5/1795 en publicatie Zeeland van 30/3/1795 over het in vier coupures (van 18, 9, 4½ en 2¼ stuivers) uit te geven 'Zeeuws Papier' of 'recipissen'. ZA 2 nr. 877, geheime notulen; 22/5/1795.

De vrije navigatie van Antwerpen

Aanvankelijk grepen de Fransen niet in: KB Den Haag 402 C 1 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 16 en 17/10/1795; Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, IX, 1e Boek, 157-160 en 2de Boek, 144 en Baudez, Vanstabel. Maar in 1796 veranderde dat, NA 1.01.02 (Staten-Generaal) nr. 3094 (geresumeerde minuten en notulen, feb. 1796), 26/2/1796. Idem nr. 5461 (ingek. ordinarijs brieven enz., feb. 1796), Stapert en Van Doorn, 17/2/1796 (ook over het ontbreken van bijna elk kanon in het fort van Bath) en Ch. de la Croix aan commissaris dept De Twee Netten, 22 Pluviose An IV.

25

Voor het forceren van de Schelde door Van Stabel zie artikel 18 van het traktaat in Bijleveld, 211. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 5 (CvM), 14, 17, 21, 25 en 28/4 en 6/5/1796, bijvoorbeeld commissarissen Vlissingen aan CvM, 17, 20 en 24/4/1796. Ook de spellingen *Het Huis Coom* en J.S. Waitge komen voor. Rylant, *Kronijk*, 155. Hier heet het Zweedse schip *Toscane*. Over de ontvangst in Antwerpen verder Hennequin, *Biographie maritime*. Rylant, *Kronijk*, 156.

Van het vergeefse Bataafse achterhoedegevecht getuigen verder NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 5 (CvM), 6, 9 en 12/5 en 9/6/1796; idem nr. 230 (brieven officieren), 6/5/1796, De Winter aan CvM, 2/5/1796 en idem nr. 165 (correspondentie. Vlissingen), commissarissen Vlissingen aan CvM, 20/11/1796. Meer inbreuken op de Bataafse soevereiniteit in NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 5 (CvM), 23/5 en 13/6/1796 en Waldeck, *Van der Goes*, 137, 189, 197, 227.

In 1799 woonden Kaatje en haar man in de Lange Noordstraat (ik neem aan, dat zij op 2/7/1799 tegelijk met haar zusters Jacomina en Levina belijdenis deed, zie www.zeeuwengezocht.nl). NA 2.01.27.02 (AR) nr. 97 (rekesten), nr. 1433 van Frans Narrenbout van begin september 1803 met zijn akte van aanstelling “tot ordinair zeeloots” van 5/12/1783 à 20 stuivers daags de zes werkdagen, instructie (reglement) en briefje van de equipage-meester Abraham in 't Anker, Middelburg 31/12/1783. Voor het recognosceren vanuit Hellevoetsluis NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 2 (CvM), 13/8/1795, Nicolaas [Matthijs] Naerebout Jacobsz. krijgt betaald voor diensten op de *Minerva* plus drie legdagen à f. 1/10 per dag; idem nr. 443 (secrete notulen 1795-1797), 328-338, rapport van Van Doorn en Van Olivier aan Comité Marine, 17/2/1797 en hun vragen aan De Koning en idem nr. 234 (brieven officieren jan./mrt 1797), exh. 17/2/1797, Bloys van Treslong 14/2/1797; exh. 27/2/1797, Verdooren 24/2/1797 en exh. 2/3/1797, Bloys van Treslong 26/2/1797. Ook idem nr. 235 (brieven officieren), exh. 12/6/1797, Story 31/5/1797.

Hoe moeilijk het was goede ‘verkenner’ te vinden, blijkt uit NA 2.01.29.01 (Marine), nr. 403 (Agent Marine aan commissarissen Vlissingen), 8/10/1798, 22/3 en 6/5 en 3/7/1799 (Speeleveld aan Agent Spoor, 30/6/1799); idem nr. 15, 10/3/1800 en nr. 16, 4/4/1800. Over Lambertus Vogel heb ik niets kunnen vinden. Verder over deze kwestie NA 2.01.29.01 (Marine), nr. 163 (brieven commissarissen, dir. Rotterdam), 6/3/1799; idem nr. 594 (verb. commissaris-directeur Rotterdam), 8/8/1799; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 501 (stukken commissaris dept Schelde en Maas), nr. 166 en idem nr. 512 (extracten van agenten), Agent Marine 7/8/1799. Het pressen van schippers, vissers, loodsen enz. was mogelijk gemaakt bij Publicatie van 4/7/1798.

De geschiedenis van het pressen van loodsen is gereconstrueerd uit NA 2.01.01.05 (SB) nr. 512 (extracten van agenten), Agent Marine 16/8/1799 en NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 165 (corresp. uit Vlissingen), Speeleveld aan Agent Spoor, 25/8 en 17/11/1799. De betaling betekende volgens Speeleveld “aan elk 13½ Fransche kronen”. Idem nr. 13, 17/1/1800; nr. 14, 7/2/1800 en nr. 15, 3/3/1800; NA 2.01.08 (Agent BuZa) nr. 175 (brieven Marine), Speeleveld aan Spoor, 2/2/1800 en idem nr. 107, Van der Goes aan Spoor, 27/2/1800. Naast de spelling Athanasio kwam ik ook tegen: Attanasio, Attasio, Attenaas, Atten(h)aas, Attenhassio.

Het conflict met Castaignier in NA 2.01.29.01 (Marine), nr. 165 (corresp. uit Vlissingen), Speeleveld aan Castaignier, 22/8/1799; Castaignier aan Speeleveld, 5 Fructidor (22/8/1799) en Speeleveld aan Agent Spoor,

25/8/1799 en idem nr. 403 (brieven Agent aan commissaris Vlissingen), 30/8/1799.

Over de belediging Daly aangedaan ZA 4 nr. 471, familiearchief Van Doorn no 6, Speeleveld aan Van Doorn, 11/12/1799; NA 2.01.29.01 (Marine) nr 169 (ingek. brieven steden enz.), exh. 3/1/1800, R.B. Daly aan Spoor, 25/12/1800, met notariële akte De Jonge Borgerhoff, 16/12/1799; idem, Daly aan Wetg. Lich., 25/12/1800 en idem, nr. 13 (notulen Agent), 3, 17 en 24/1/1800. Waarschijnlijk is *chau(d)foutre* een variant op *jeanfoutre*, oversekst joch, onbenul; *foutre*: neuken. Met dank aan mw. Connie Habing-Molenkamp te Oegstgeest.

Voor de 'geuzennaam' ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen, 22/8, 13/9, 11 en 24/10/1800. Voor Frans Naerebout op de *Cachelot* NA 2.01.29.01 (Marine), nr. 292 (rekesten), exh. 29/3/1802. Andere loodsen Naerebout: idem nr. 261 (brieven officieren), exh. 3/2/1802, N. Lemmers, 31/1/1802. Voor namen van (merendeels Vlissingse) loodsen, onder anderen Jan Stap of Step, zie NA 2.01.29.03 (Marine, Aanh. II) nrs. 77, 83, 84, 99, 102 en 106; idem (Marine, Aanh. II) nr. 87 (journaal *Athlante*), 12/5/1800 en 7/1/1801 en idem nr. 83 (journaal *Neptunus*), 26-28/10/1801.

Over de hervormingsplannen van de VOC zie KB Den Haag 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 4 en 5/9/1795; NA 2.01.27.02 (AR) nr. 38 (geheime besluiten), AR aan SB, 9/3/1802 met voorstel tot uitvoering van plan van Commissarissen Generaal Neerlandsch Indien, Batavia 4/7/1795 en NA 2.01.01.05 (SB) nr. 443 (geheime notulen), 11/3/1802 L. BB.

Over Pous, de *Triton* en Frans Naerebout zie NA 2.01.27.02 (AR) nr. 97 (rekesten), nr. 1434 van Frans Naerebout, 5/5/1802; idem nr. 367, P. Pous aan dep. koophandel en zeevaart AR, Middelburg 6 en 9/5, 10 en 9/9/1802, 19/1, 18/5 (Pous spreekt hier van een 'verzoek' van Naerebout, wat mij wat te nederig klinkt; zie 'Berigt, 212), 25/7, 3 en 11/8/1803 en NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 40, 13/4, 13/6, 22/6, 29/6, 19 (AR aan RvM, 16/9/1803) en 30/9/1803. Zie ook Pous, 'Voorlezing', 10. In november 1804 deed Pous ook het circa vijftig jaar oude jacht de *Bantam* over aan de (Bataafse) marine. De *Griet*, die nog ouder was, had hij toen nog, ZA 255 nr. 363, inventaris 17/11/1804. Paesie, *Zeeuwse Kaarten*, 79-90.

Het toneelstuk van Loosjes werd opgevoerd door het gezelschap van J. Wiesman en A. Hoetink (ook Westman, Wiertman of Wiestman en Hoetintck). Zie J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*, Groningen 1903-1907, II 394.

Over het weer leggen en de zeggenschap over de tonnen en de kwestie van het zee kiezen van de *Brutus* NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 403 (Agent Marine aan commissaris Vlissingen), Spoor aan Speeleveld, 20/7/1798: Speeleveld wordt, in verband met de dreiging van een Engelse invasie, gelast alle tonnen in de Zeeuwse gaten weg te nemen, met kennisgeving in de *Middelburgse Courant* en aan Percheron in verband met de Franse navigatie. Idem, nr. 346 (Agent Marine aan UB), Spoor aan UB, 20/9/1798: vraagt “speciale autorisatie” om de tonnen weg te halen; deze machtiging heb ik niet gevonden, wel blijken te tonnen te zijn verwijderd; NA 2.01.01.04 (UB) nr. 611 (Besluiten UB), besl. 6/1/1801, no 1; ZA 4 nr. 68 (relatieven dep. best. S&M), bij 11/12/1801 no 5, Bijleveld aan bestuur S&M, 9/12/1801; idem, bij 15/12/1801 nos 9a en b, Speeleveld aan bestuur S&M, 13/12/1801; idem, bij 22/12/1801 no 3, Spoor aan best. S&M, 18/12/1801; ZA 4 nr. 24 (not. dep. best. S&M), 15/12/1801 no 9a; NA 2.01.29.03 (Marine, Aanh. II) nr. 93 (journaal *Brutus*, vice-admiraal Hartsinck), 13/12/1801, 4 en 8/1/1802; NA 2.01.01.05 (SB), inv. Nr. 13 (dec. 1801), besl. 31/12/1801 no 29; idem, nr. 226 (ingek. stukken van dep. besturen bij SB), dep. best. S&M aan SB, 26/12/1801; NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 179 (ingek. brieven van steden, enz.), exh. 8/1/1802, brief van eq. meester R.B. Daly, 4/1/1802 (hij is die morgen met 's lands poot bij Hartsinck aan boord gegaan en bleef op het eskader tot voorbij ton nr. 2) en NA 2.01.01.05 (SB) nr. 13, besl. 31/12/1801 no 29.

28

De betalingen aan de Naerebouts ZA 4 nr. 298, not. dep. best. 15/7/1802 no 12; idem nr. 315 (rel.), bij voorgaand besluit, Voerman aan dep. best. Zeeland, 10/7/1802 en KB Den Haag KW 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland 1802, bijlagen, pagina 57, betaald aan M. Narrebout voor het opvissen van zeetonnen, 1802, f. 157/10/-, aan J. Narrebout wegens loodsgeld voor het leggen en lichten van zeetonnen, 1802, f. 34/-/-.

Over Monnets eisen en het in dienst stellen van kruisschepen NA 2.01.27.02 (AR) nr. 367, P. Pous aan dep. koophandel en zeevaart, 7/3 en 13/4/1803; KB Den Haag KW 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 18/6/1803; NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 36, 31/5/1803, Speeleveld 29/5/1803 en idem, nr. 39, 31/8/1803, Speeleveld 28/8/1803.

De Naerebouts speelden weer een rol bij het verwijderen van de tonnen: NA 2.01.29.01 (Marine), nr. 39, 17/8/1803, Speeleveld aan RvM, 14/8/1803 en 24/8/1803, Lemmers aan RvM, 21/8/1803; idem, nr. 234 (brieven van officieren), exh. 17/2/1797, SBN J.A. Bloys van Treslong, Hellevoetsluis, 14/2/1797; ZA 4 nr. 302 (not.), 10/10/1803 no 18; idem nr. 303, 7/11/1803; idem nr. 306, 30/7/1804 no 21, waar het hele bedrag van

f. 566/11 op naam van Frans staat en 13/8/1804 no 7; idem nr. 307 (brieven), brief no 140 van 13/8/1804 en idem nr. 308, 6/6/1805 no 9, Secretaris van Staat Van Roijen aan dep. best. Zeeland, 24/5/1805 en nr. 309, 15/7/1805 no 4. De bij deze laatste resolutie uitgekeerde bedragen waren: aan “den lootsman F. Narrebout” f. 90/15, aan M. Narrebout f. 475/16. Al in de Middelburgsche Couranten van 27 en 30/8/1803 maakte Speeleveld bekend dat de tonnen in de zeegaten waren verwijderd. Pous, ‘Voorlezing’, 19 en Van den Bosch, *Lofrede*, 35.

Vast bij de marine

Over Frans’ ontslagaanvraag zie NA 2.01.27.02 (AR) nr. 367, P. Pous aan departement koophandel en zeevaart, 27/10/1803 en idem nr. 97 (rekes-ten), rekest nr. 1433, van Frans Narrebout, ontv. 12/9/1803. Hij vergist zich hier in het jaar van het binnenbrengen van de *Surséance* en schrijft 1792 in plaats van 1791, zie DAS 8313.1. Voor de verlening van het ontslag NA 2.01.27.02 (AR) nr. 32 (resoluties), 14/11/1803 en idem nr. 12 (bijlagen), bijl. 376, 14/11/1803.

De typering van Pieter Pous berust op NA 2.01.12 (BiZa/Nat. Oec.) nr. 342, 3/12/1800 no 8 en 20/12/1800 nos 2 en 3; idem nr. 376, rel. bij 20/12/1800 no 2 en MCo 18/12/1800 en 20/1, 12/3 en 21/6/1803. Verder Nagtglas, *Levensberichten* II, 325-326, Neele, *De ontdekking*, 112-114 en 120-126, en Raben en Pennings, ‘Pieter Pous.’

Over de Franse houding met betrekking tot Vlissingen: KB Den Haag 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 5 en 6/4/1803 en NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 35, 7/4/1803, Speeleveld aan RvM, Vlissingen 5/4/1803. De spanningen met Frankrijk over de status van Vlissingen na het Haags verdrag van 1795 worden uitputtend besproken in Bijleveld, *Verhandeling*. Verder hierover Bonaparte, *Correspondance*, IV 7546, aan Berthier, 31/3/1803 en ZA 7411 (Aanwinsten Gemeente Archief Vlissingen) nr. 189, copie-brieven Monnet, Berthier aan Monnet, 10 Germinal an 11 en instructie zelfde datum.

Monnet ‘geregaleerd’: ZA 7112 nr. 5159, ‘Voornaamste aantekeningen’, 19/4/1803. Over de bevoorrading van de stad en de kermis NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 34, verb. 13/4/1803, N. Lemmers aan Raad 10/4/1803 en NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228 (stukken van dep. besturen), dep. best. Zeeland aan SB, 2 en 6/6/1803; in een bij de brief van 2/6 gevoegde brief van Monnet van 31/5 schrijft deze over “l’état de siège de l’île de Walcheren” en verklaart hij “je suis seul responsable de la sûreté publique et de la défense de l’île”; hij verwijt het dep. best. “votre répugnance à

concourir à la préservation de l'île contre une attaque de l'ennemi." KB Den Haag 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland, 10/4, 12/5, 18/6 en 19/7/1803.

Het Joodse huwelijk: MCo 9/7/1803. De straten waar Bertling en Kroef woonden vond ik in het gedigitaliseerde transcript van het 'Register van Eygendom' Vlissingen. Over het bezoek van Bonaparte MCo 30/6, 2 en 9/7 en 3/8/1803. Ds. S.Th. Huet (Vlissingen 1759 - Brielle 1826) was Waals predikant te Vlissingen van 1784 tot 1808; de letterkundige Conrad Busken Huet was de kleinzoon van hem en Jacoba 'Coosje' Adriana Busken (Vlissingen 1759 - Brielle 1841). ZA 33.3 (aanw. 1955-1990), nr. 1970, 14-18, Dagboeken enz. A.F. Lammens, 285 (Huet representant Vlissingen, 16/4/1795). De Kanter, *De Franschen*, 8, 9. Meerman e.a., *Slopen of niet*, 96-97.

Het satirische gedicht heet voluit *De sleutels van Vlissingen overgegeven aan Buonaparte, eersten consul der Fransche republiek; op den 12 July, 1803* (Knuttel 23215a, onder 1803) en wordt toegeschreven aan zowel Samuel Iperusz. Wiselius als aan Joan Melchiot Kemper. Zie voor het literaire verzet Jensen, *Verzet*.

Het citaat van Betje Wolff is uit Bekker, wed. Wolff, *Buitenleven*, 46-47. Zie voor het belang van het Vlissingse kuipersbedrijf circa 1780 en de afdanking in 1803 in Vlissingen van de meeste kuipersknechts, "waar door een groot aantal van huisgezinnen van alle kostwinning zijn beroofd geworden", Jansen, *Koophandel*, 264 en MCo 21/7/1803. De inventarisatie van de Vlissingse bevolking van april 1797 geeft 6 kuipersbazen, 29 kuipers en 59 kuipersknechts, www.zeeuwengezocht.nl. Brusse, *Gevallen stad*, 78, 85, 186. Van der Swalme, *Poortersboek*. NA 2.01.21 (Financiën) nr. 697, exh. 31/12/1806, Raad Fin. Zeeland aan Gogel, 27/12/1806. Over de Engelse kant van de sluikehandel, zie Benham, *Smugglers' Century*. Het Engelse verbod van jeneverinvoer in kleine vaatjes ook in NA 1.04.02 (VOC) nr. 7240, 28/1/1771. Over het mobiele karakter van de jeneverhandel zie bij voorbeeld NA 2.01.08 (ministerie BuZa) nr. 115 (uitg. brieven jan.-juni 1808), minister W.F. Röell aan Koning, 24/3/1808.

Voor de maatregelen van Bonaparte, het Bataafse verzet ertegen en Monnets uitvoering ervan NA 2.01.01.05 (SB) nr. 88, 19/7/1803 no 27; idem nr. 228 (ingek. stukken van dep. besturen), dep. best. Zeeland aan SB, 8/9/1803 en ZA 7112 nr. 5159; 'Voornaamste aantekeningen', 7/9/1803.

Voor Generaal Osten *Walcheren in geografischer*, 127 en 128; *Dagboek Schorer*, 9 en Nagtglas, *Levensberichten II*, 317. Voor Poinsoot en Van Doorns wanhoop NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228 (ingek. stukken van dep. besturen), dep. best. aan SB, 11/9/1803. Pierre Poinsoot (1764-1833); het citaat luidt "Veuillez donc, je vous prie, vous occuper sans aucun relâche de cette me-

sure et de ne pas m'obliger d'user de rigueur pour obtenir ce que vous pouvez donner à l'instant même.”

Hoofdstuk IV De flottielje, de armoede, de stank en de smokkel

De verdrijving van de jeneverkooplieden in NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 38 (verbalen RvM), 27/7/1803, Speeleveld aan RvM 24/7/1803; KB Den Haag, 402 C 2 (gedrukte) notulen dep. best. Zeeland, 19/7 en 15/9/1803; NA 2.01.27.02 (AR) nr. 367 (brieven van Pous), Pous aan dept kooph. en zeevaart, 28/8/1803 en De Kok, *Walcherse Ketens*, 117.

Speelevelds verbijstering

Bonaparte schreef “... un grand chantier de construction de la marine française”, Bonaparte, *Correspondance*, IV 7697 en 8281, aan Berthier 6/6 en 7/11/1803.

Het verslag van Speelevelds tegenmaatregelen en zijn succes: NA 2.01.01.05 (SB) nr. 438, 12/8/1803 L. DDDDD¹, RvM aan SB, 11/8/1803 en bijlagen; idem nr. 446, 12/8/1803 L. DDDDD¹, 15/8/1803 L. JJJJJ en 19/9/1803 L. JJJ en NA 2.01.29.01 (RvM) nr. 40, 19 en 22/9/1803. Voor Guys, zie Lagendijk, *Vrijmetselarij*, 136 en ZA 471, fam. arch. Van Doorn no 6; briefje van Guys aan A. van Doorn, 4/12/1802. De *Aurora* heette later *Dageraad*.

Over de eerste poging tot scheepsbouw op de plek van het ‘bosje’, een wandel- en productiebos, aangelegd in de vorm van een zogenaamd sterrenbos, zie NA 2.01.29.01 nr. 40, 12/9/1803, Speeleveld aan RvM, 7/9/1803 en ZA 7112 nr. 5159, ‘Voornaamste aantekeningen’, 21/4/1804, vordering van het bosje, te amoveren tot paradeplaats.

Voor de beginfase van de Vlissingse flottielje in het dok en Speelevelds laatste loods NA 2.01.29.01 nr. 43, 21 en 22/12/1803; idem, nr. 45, 17/2/1804, Speeleveld aan RvM, 12/2/1804 en idem nr. 46, 5/3/1804, H. van Roijen aan RvM, 29/2/1804. De Pottekaai werd later gedempt en omgedoopt in Prins Hendrikstraat. Eind april lagen er 88 transportschepen in Vlissingen, NA 2.01.29.01 nr. 44, 11/1/1804, Speeleveld aan RvM, 8/1/1804 en nr. 47, 25/4/1804, Speeleveld aan RvM, 22/4/1804.

De bronnen voor de ‘hinderpaalen’ de flottielje in de weg gelegd, zijn NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 87, Verhuell aan SB, 23/1/1804; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 447, 21/1/1804 en 2/2/1804; idem nr. 435, exh. 2/2/1804, Verhuell aan SB, 25/1/1804 en Van Roijen aan SB, 31/1/1804; en exh. 23/2/1804, Verhuell aan SB, 22/2/1804; NA 2.01.08 (BuZa) nr.

54 (secr.) no 3, 21/1/1804 en no 7, 10/2/1804 en De Jonge, *Zeewezen*, V, 543, 545, die iets weet over Verhuells loyaliteit. Het verhaal van de sloep met twaalf riemen is uit NA 2.01.29.01 nr. 38, 18 en 20/7/1803, Speeleveld aan RvM, 15/7/1803 en Lemmers aan RvM, 20/7/1803; idem nr. 43, 19/12/1803, Speeleveld aan RvM, 14/12/1803 en besluit en idem nr. 611, J. Penning Azn aan RvM, 17/12/1803 en aan Speeleveld, 20/12/1803. Louis d'Or: ongeveer 10 gulden.

Over het Van Dishoeckhuis zie Meerman e.a., *Slopen of niet*, 78-121. Over het verlangde hout ZA 4 nr. 304, 28/1/1804; idem nr. 481, 31/1/1804 en idem nr. 486, 28/1/1804 met brief van Monnet, 27/1/1804.

Verhuells moeizame houding blijkt uit De Jonge, *Zeewezen*, V, 541, 542, 547, 557 (n); NA 1.01.47.30 (Admiraliteitscolleges IX De Jonge) nr. 21, Speeleveld aan Van Roijen, Vlissingen 30/1/1804; KB Den Haag, KW 402 C 2 (gedrukte) not. dep. best. Zeeland), 28/1/1804, 8/2/1804; Bonaparte, *Correspondance*, IV 8610, aan Verhuell, 21/1/1804 en Waldeck, *Van der Goes*, 232, 242, 243, 249, 250. Verhuells neef Maurits, Q.M.R. Ver Huell, schreef *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell*; zie pagina 174.

Voor de ergernissen van het Zeeuwse bestuur NA 2.01.01.05 (SB) nr. 100, 31/1/1804 nr. 9a met verwijzing naar brief Zeeland 28/1/1804 no 20; idem, nr. 435, exh. 13/2/1804, SB aan RvM, 9/2/1804 en NA 2.01.29.01 nr. 44, 30/1/1804, Verhuell aan RvM 25/1/1804 en nr. 47, 4/4/1804, Speeleveld aan RvM, 1/4/1804. De geslaagde missie van Van Roijen in NA 2.01.08 (BuZa) nr. 63 (secr.) no 3, 9/2/1804; NA 1.01.47.30 (Admiraliteitscolleges XI De Jonge) nr. 21, Verhuell aan Van Roijen, Oostende 2/10/1804 en NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 81, Van Roijen aan Verhuell, circa 15/3/1804 en 11/3 1805. Abraham Louyssen stierf, ruim 64 jaar oud, op 8/5/1805 te Vlissingen.

Werken voor Carel Verhuell

Voor de werkgelegenheid op de Vlissingse werf: NA 2.01.01.05 (SB) nr. 446, 18/7/1803 L. EEE en NA 2.01.29.01 nr. 38, 22/7/1803; idem nr. 40, 5/9/1803; idem nr. 41, 24/10/1803; idem nr. 42, 15/11/1803 en idem nr. 48, 20/6/1804. De cijfers voor de betaalrollen berusten op de maandelijkse rapporten te vinden in NA 2.01.29.01 voornamelijk de nrs. 35ff en 183ff. Cornelis (Rotterdam 1773-Vlissingen 1844) en Abraham (Rotterdam 1778-Rotterdam 1825) van Hoek woonden na hun vertrek uit Vlissingen in 1807 met hun gezinnen eerst enige tijd in Kralingen, daarna in Rotterdam. NA 2.01.29.01 nr. 202, exh. 24/8/1807 no 30, rekest van Frans Naerebout ten gunste van A. van Hoek, 19/8/1807. Over de arbeidsmarkt verder NA

2.01.29.01 nr. 44, 4/1/1804, Verhuell aan RvM 1/1/1804; idem nr. 46, 16/3/1804 (onwilligen moesten direct worden afgedankt); idem nr. 47, 4/4/1804, Speeleveld aan RvM, 28/3/1804 en idem nr. 40, 5/9/1803, Speeleveld aan RvM, 31/8 en 19/9/1803, AR aan RvM, 16/9/1803; idem nr. 67, 14/2/1807 no 5 en idem nr. 68, 9/3/1807 no 41a. De koning reageerde daarop met de vraag of toch niet het geld, nodig om het werkvolk op de werven te behouden, zou kunnen worden gevonden, idem, 23/3/1807 nos 1 en 2; en nr. 69, 29/4/1807 no 19.

Het slechte timmerhout NA 2.01.29.01 nr. 41, 7/10/1803, lijst van geliquideerde rekeningen en idem nr. 72 (Minister van Marine Verhuell), 1/7/1807 no 32.

Over Verhuell en zijn staf NA 2.01.08 (BuZa) nr. 54 (secr.) no 2, 19/1/1804, verzoek van Bonaparte om Verhuell zijn eigen officieren te laten kiezen; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 435 (bijlagen geheime notulen), exh. 2/2/1804, Verhuell aan SB, 25/1/1804 en De Jonge, *Zeewezen*, V, 541, 542, 557 (n).

Over Nentwig NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 80, verklaring van de luitenants G.A. Pool en A. Mathourné, Oostende 27/9/1804; idem nr. 86, Staring aan Verhuell, 8/7 en 9/8/1804, rekest H. Nentwich 4/11/1804; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 116, 24/9/1804 no 1, ontslag op voordracht RvM en NA 2.01.31 (Stamboeken Marine) nr. 3, folio 182. In 1815 woonde Nentwig in Amsterdam, waar hij 'boomwachter' was en trouwde, 46 jaar oud.

Voor Steffers en Lantsheer NA 2.01.29.01 nr. 44, 31/1/1804, besl. SB 26/1/1804 no 1 met lof voor Lantsheer; NA 2.01.08 (SB, BuZa) nr. 41, 17/11/1803 no 19 met bericht uit Spanje; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 404, exh. 28/6/1804 no 12, Hooge Militaire Vierschaar aan SB, 27/6/1804, met verzoek een aanklager aan te stellen tegen Steffers en Lantsheer; idem nr. 440, exh. 7/2/1805, vonnis Steffers van 23/1/1805 en *MCo*, 29/10/1805. Beide officieren behoorden, merkt Verhuells biograaf Maurits op, "tot aanzienlijke familiën, die door deze schande diep ter neder geslagen waren". Ook Verhuell, *Leven*, 221. Steffers was na 1815 eerst kleermaker en dan kantoorbediende in zijn geboorteplaats Zwolle. Lantsheer werkte vanaf 1820 op de staatssecretarie in Den Haag. Voor de angstige loods, Verhuell, *Leven*, 225.

Tussen de Vlaamse banken

Voor de eerste overtocht Bonaparte, *Correspondance*, IV 8671 en 8725, aan Verhuell, 15/2/1804 en 9/3/1804; NA 2.01.29.01 nr. 45, 22/2/1804, Verhuell aan RvM, 19/2/1804; idem nr. 45, 29/2/1804, Speeleveld aan RvM,

24/2/1804; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 435, exh. 27/2/1804, RvM aan SB, 24/2/1804 (met brief van Van Roijen, Vlissingen 22/2/1804) en De Jonge, *Zeewezen*, V, 551. Dat Verhuell doende was geschikte loodsen in Vlissingen te verzamelen, blijkt uit een brief van Kapitein Zoeteman van 27/2/1804 aan hem met het bericht dat “de loodsen” naar Vlissingen onderweg zijn. Voor de tocht van 12 maart De Jonge, *Zeewezen*, V, 552-554; Bonaparte, *Correspondance*, IV 8739, aan Verhuell, 16/3/1804; NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 81, Van Roijen aan Verhuell, ongedateerde brief uit Vlissingen; idem nr. 87, Verhuell aan RvM, Vlissingen 18/3/1804; NA 2.01.29.01 nr. 46, 14/3/1804 en NA 2.01.31 nr. 3 (stamboek) f. 52.

Verhuells zorg voor zijn loodsen blijkt uit zijn net genoemde brief aan de RvM, Vlissingen 18/3/1804. Men reisde deze jaren nogal eens over land van Duinkerken, Oostende enz. om dan van Breskens over te steken; misschien deed Verhuell dat op 16 maart ook. NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 81, Van Roijen aan Verhuell, [maart 1804]; idem 86, 17/6/1804, brief van Staring; nr. 88, Verhuell aan Davoust, 8/5/1804, aan Kap. Lt Ziervogel, Vlissingen, 9/5/1804 en aan RvM, Oostende, 18/5/1804 en Bonaparte, *Correspondance*, IV 8860, aan Verhuell, 1/5/1804 (“Sur ce je prie Dieu qu’il vous ait en sa sainte garde”).

Over Verhuells verzoek “dat de loots Matthijs Amadio meede op de door mij aan de commiss. directeur gegeven lijst moge werden gebracht en als vaste loots aangesteld”, NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 86, exh. 25/5/1804, verzoek Amadio en idem nr. 88, Verhuell aan Staring, Oostende 26/5/1804. Matthijs was de zoon van de in Hoofdstuk III genoemde loods Dominicus Amadio. Zie NA 2.01.29.03 (Marine, Aanh. II) nr. 120 (scheepsjournaal J.F. Ovink). Waarschijnlijk was de loods van de schoener *Bankert* (en van de *Evertsen?*), Jan de Pa(a)uw, geen Vlissinger, maar een Blankenberger, of althans een Vlaming (zie onder andere NA 2.21.004.04 (Coll. Verhuell) nr. 89 (uitg. brieven), Verhuell aan Hoge Militaire Vierschaar, 16/11/1804 en aan Speeleveld, 2/10 en 16/11/1804.

De tocht van 16 mei 1804 in Pous, ‘Voorlezing’, 19 (Naerebout diende op de schoener van Verhuell); De Jonge, *Zeewezen*, V, 554-558; Bonaparte, *Correspondance*, IV 8846, aan Verhuell, 27/4/1804; NA 2.01.29.01 nr. 48, 4/6/1804 en NA 2.01.29.03 nr. 120 (journaal Ovink op *Krekel* en *Waterhond*), 15 en 16/5/1804. Ook Van den Bosch, *Lofrede*, 36 en 37 (Verhuells vertrouwen in Naerebout). Verhuell was toen nog geen vice-admiraal; die bevordering volgde enige maanden later, zie De Jonge, *Zeewezen*, V, 558. Napoleons lof voor Verhuell in Bonaparte, *Correspondance*, IV 8891, aan Verhuell, 22/5/1804 (mijn vertaling) en Ver Huell, *Leven*, 226.

Dat Verhuell zijn loodsen goed behandelde en het belang zag van certificaten blijkt uit NA 2.21.004.04 nr. 86, Staring aan Verhuell, 31/5 en 17/6/1804; en idem nrs. 88 en 96, Verhuell aan Staring, 1/6/1804 en nr. 97 (dagorders), 16/6 en 3/7/1805.

Over de klacht van Veere over de achterstelling van haar loodsen, zie KB Den Haag 402 C 2 (gedrukte) notulen gedep. Zeeland, 20 en 24/1, en 21/2/1803 en ZA 4 nr 300, 20/1/1803 no 8.

Frans Naerebout trad als woordvoerder van zijn collega's op: NA 2.21.004.04 nr 86, RvM aan Speeleveld, 5/6/1804 en Speeleveld aan Verhuell, 2/6/1804; nrs. 88 en 96, Verhuell aan Speeleveld, Oostende 1/6/1804 en Verhuell aan Staring, Oostende 30/7/1804; nr. 89, Verhuell aan Staring, Oostende 9 en 11/8/1804. Overwater, *Van Leitsagher tot Loods*, afbeelding tegenover pagina 64. Over de tochten gedurende de zomer van 1804 en Frans' rol daarbij NA 2.01.29.01 nr. 48, 27/6/1804, Speeleveld aan RvM, 24/6/1804 en De Jonge, *Zeewezen*, V, 560.

Voor het incident in de sociëteit en de achtergrond ervan NA 2.21.004.04 nr. 89, Verhuell aan Staring, Oostende 22/8/1804; idem nr. 80, Van Son en Staring aan Verhuell, Vlissingen 18/9/1804; NA 1.01.47.30 (Adm. Colleges IX De Jonge) nr. 21, Verhuell aan Van Roijen, Oostende 2/10/1804 en NA 2.01.029.01 nr. 50, 21/9/1804, N. Lemmers aan RvM, 19/9/1804.

Verhuells inspanningen voor de loodsen in NA 2.21.004.04 nr. 89, Verhuell aan Speeleveld, Oostende 2/10/1804 en Duinkerken 2/11/1804 (waarin Verhuell schrijft te antwoorden op vier recente brieven van Speeleveld).

De laatste tochten en Matthijs Naerebouts klus in Duinkerken: NA 2.21.004.04 nr. 81, Van Roijen aan Verhuell, Vlissingen 11/3/1805; nr. 90, Verhuell aan Speeleveld, Duinkerken 12/4 en 17/5/1805 en Verhuell aan RvM en aan Speeleveld, 3/5/1805; en nr. 94, dagorders Verhuell 1 en 4/5/1805. De schepen waarop de drie loodsen dienden, lagen voor Duinkerken "in ligne d'embossage", dat wil zeggen vertuid of tussen twee ver uiteen liggende ankers. Het reisgeld kan inclusief de kosten van de heenreis zijn geweest.

Voor de verlate betaling aan de Naerebouts en de geldschaarste NA 2.01.029.01 nr. 60, 13/11/1805, N. Lemmers aan RvM 10/11/1805. Frans' krappe beurs is vooral een verhaal van Van den Bosch, *Lofrede*, 38. Moleenaar: wijting. Ik denk niet, dat Frans en Sara in 1806 al kleinkinderen hadden ouder dan tien jaar. Van zijn broer Jacob waren die er toen al wel.

De woorden van de keizer in mijn vertaling, Bonaparte, *Correspondance*, V 9939, aan Verhuell, 30/4/1805.

Voor een beschrijving van het gasthuis en een kaartje van de gebouwen zie Bremmers en Tramper, *Brasser 1754*, 192, 197ff. Ook NA 1.01.47.30 (Admiraliteitscolleges XI De Jonge) nr. 21 (stukken uit bezit Van Royen), Verhuell aan Van Roijen, 29/3/1804. De keuken van het gasthuis leverde ook de kost voor de zieke schepelingen. Over de financiering NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 367 (SvS dec. 1806), 28/12/1806 no 2, rapport C. van Zuylen van Nijevelt, Middelburg, 18/12/1806.

NA 2.01.01.05 (SB) nr. 230 (brieven gemeentes, enz., exh. 13/5/1802, raad Vlissingen aan SB, 1/5/1802 met als bijlage haar eerdere brief aan Eerste Kamer Wetgevend Lichaam van 21/3/1801. Vergelijkbare brief van Vee-re aan SB, 25/9/1802 in NA 2.01.01.05 (SB) nr. 231 (brieven gemeentes enz.), exh. 4/10/1802.

De pogingen tot leniging van de nood van het gasthuis, onder andere op basis van art. 75, Staatsregeling 1801, zijn te vinden in NA 2.01.01.05 (SB) nr 32, 1/4/1802 no 24; idem no 39, 13/5/1802 no 40 met tekst reglement als bijlage en nr. 90, 18/8/1803 no 17, Vlissingen aan SB, 13/8/1803; ZA 4 (Gewest. Besturen) nr. 71 (relatieven maart 1802), 9/4/1802 no 1 met besluiten SB van 18/2/1802 no 32 en 1/4/1802 no 24 en idem nr. 302, 29/8/1803 no 5, Thesaurier Generaal en Raden Financiën (TGRF) aan dep. best., 24/8/1803 en nr. 304, 9/1/1804 no 10 en nr. 336 (relatieven), Vlissingen aan dep. best. 31/12/1803. De vijf gekozenen waren D. Rietveld, J. Bakker, B. Cuperus, J.A. Bourdon en P.A. Nolson. Mogelijk werd de heffing onverenigbaar geacht met de landelijke heffing van 2% op bezit en inkom-en van augustus 1803.

Voor latere pogingen tot een extra belasting, in 1804, zie NA 2.01.01.05 (SB) nr. 101, 2/2/1804 no 19, Vlissingen aan SB, 21/1/1804; idem nr. 103, 5/3/1804 no 15, brief Zeeland 27/2/1804 en no 34, rapport cie fin. gerequireerd 23/2/1804 no 15; idem nr. 106, 23/4/1804 no 10, rapport TGRF 17/4/1804 no 19 gerequireerd 5/3/1804 no 15 en ZA 4 nr. 304, 13 en 27/2/1804 en nr. 305, brief 45, dep. best. Zeeland aan SB, 27/2/1804.

Monnets luxe op kosten van Vlissingen blijkt uit KB Den Haag, *Binnenlandsche Bataafsche Courant*, no 49, zaterdag 23/4/1803, bericht uit Vlissingen, 16/4/1803; MCo, no 52, zat. 30/4/1803, ingezonden brief stadssecretaris J.C. Kroef, Vlissingen 27/4/1803 en ZA 4 nr. 344 (rel.), 13/8/1804 no 11. ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen', 28/7 en 7/8/1804, 7/1/1804. Voor een verhaal dat Monnet Vlissingse burgers als onbetaalde "pompers" in zijn tuinen wilde gebruiken zie Van Dijks-hoorn, *Landing*, 167.

Het verhaal van de weduwe Thom in NA 2.01.01.05 (SB) nr. 117, 4/10/1804 no 5; nr. 120, 20/11/1804 no 15, lt kol. Van den Bergh aan SB, 10/11/1804; nr. 231 (brieven gemeentes enz.), exh. 10/1/1805, Vlissingen aan SB, 15/12/1804, met bijlage Pieter Boone, directie armhuis, 10/12/1804; en nr. 123, 10/1/1805 no 12.

Vuil en machteloos

Voor de overlast door straatvuil zie ZA 7387 nr. 51, Waarschuwing tegen het gooien van as op straat, 7/5/1712; idem nr. 468, Publicatie 12/2/1803 met betrekking tot vuilnis en idem 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aanteekeningen', 1/2/1772 en 1/5/1773. Ook Bremmers en Tramper, *Brasser 1754*, 284. Voor het onderzoek van Monnet ZA 4, nr. 44 (rel. april 1800), 25/4/1800 no 3, Agent J. Goldberg aan dep. best. S&M, 18/4/1800; NA 2.01.01.05 (SB) nr. 229, Zeeland aan SB, 31/3/1805; en nr. 129, 4/4/1805 no 12, besl. op brief Zeeland van 31/3/1805.

Het groeiend begrip voor de problemen in Vlissingen blijkt uit NA 2.01.01.06 (RP) nr. 1, 6/5/1805 no 11; nr. 2, 21/5/1805 no 32; nr. 4, 25/6/1805 no 14; nr. 5, 8/7/1805 no 24; nr. 6, 22/7/1805 no 11 en nr. 7, 6/8/1805 no 22. Zie ook *MCo*, 14/12/1805.

Over het financiële onvermogen van de stad ZA 4 nr. 383 (rel.), bij 30/6/1806 no 15, Vlissingen aan dep. best., 13/6/1806. Voor de additionele stuivers NA 2.01.01.06 nr. 15, 20/12/1805 no 2, vaststelling 'Regl. voor de Gem. Besturen' art. 15, 19 en 20; NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 6, KB's van 8/9/1806 nos 7 en 8; idem nr. 7, KB 21/9/1806 no 8 en KB Den Haag, KW 402 C 2, (gedrukte) not. Zeeland, 29/9/1806. Voor Middelburg zie *MCo*, 16/9/1806. Voor Goes vond ik geen besluit. Een pleidooi van Vlissingen in juni 1806 om tijdelijk de oude stedelijke belastingen te mogen blijven heffen, had geen succes, ZA 4 nr. 383 (rel.), bij 30/6/1806 nos 13. Over het armfonds en de kerkelijke kassen het al genoemde rapport van C. van Zuylen van Nijfevelt van 18/12/1806.

In de greep van Monnet en Eykenbroek

De Franse belastingontduiking blijkt uit NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228, dep. best. S&M aan SB, 15/9/1803. Voor de sleutels en Osten zie ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aanteekeningen', respectievelijk 7/9/1803 en 26/5/1805. De ambtelijke protesten ertegen in NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228, dep. best. S&M aan SB, 6/9/1803 (met rekestes C.W. Noltzen en Isaac le Clercq).

Over Eykenbroek voor zijn komst naar Vlissingen GA Schiedam, DTB data; ‘Een Delftse Acte van Verbintenis uit 1785 ontdekt’, in *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, Dl VII (1953)*, 147-164; ‘Réfugiés et prisonniers de guerre: Hollandais, Bataves et Hanovriens ... “Les Autres” ou l’Histoire des Étrangers et de l’Immigration à Dunkerque’, Archives de Dunkerque 2013, 20-21; NA 2.01.01.01 nr 509 (stukken met betrekking tot Jan Eykenbroek), minuut petitie Eykenbroek 8/12/1795 en GA Schiedam, Notarieel Archief nr. 955 (838), 957 (256, 260, 336, 829) 998 (59) en 1001 (71); nr. 1031, pp. 383ff.; en nr. 1032, pp. 1847ff. Caspar en David Meijer waren afkomstig uit Osnabrück en oorspronkelijk Luthers, GA Schiedam, Notarieel Archief nr. 1072, pagina 501, akte van notaris De Moraaz, 11/5/1786; NA 2.01.01.01, nr. 509, laisser passer voor Jean Eykenbroek, 1/5/1794; proclamatie namens ‘Comité van ... bestiering der remotiën en regeeringsaanstellingen ...’ met betrekking tot zijn benoeming, 4/6/1795; en decreet Provinciale Representanten van 31/12/1795; NNBW, dl 8, 114-116 (Jacobus Blauw) en dl 9, 1245-1254 (Pieter Vreede); NA 2.21.114 (Coll. Van Maanen) nr. 410 (Extracten resoluties Hof van Justitie), pagina’s 206ff, 233/4, 271ff, 311-334 en nr. 441 (Indexen), 325 en 681 en NA 3.03.01.01 (Hof van Holland) nr. 5606, exemplaar van de *Correspondance des Représentans du Peuple*, 14 Vendemiaire, pp. 56-60; idem nr. 5670 (criminele sententiën okt. 1800), diverse verhoren van Eykenbroek, vonnissen en besluiten (fol. 7ff voor vermelding van Eykenbroek’s “oom”). De weduwe van Caspar Meijer, Francijntje Bekker, die woonde “onder de poorterij van Delft te Overschie”, stierf op 30/11/1800, GA Schiedam, Notarieel Archief nr. 1072, pagina 501. Eykenbroek werd beschuldigd van misbruik van staatsfondsen à raison van 2,5 miljoen gulden ter afbetaling van zijn schulden aan Barras, Schama, *Patriotten en Bevrijders*, 792, noot 13 en passim. Het blok citaat is uit Van Dijkshoorn, Landing, 164-165.

De order voor Monnet om samen met de Bataafse douane “saisir à domicile toutes les marchandises anglaises”, die, met het doeleinde ze frauduleus in Frankrijk in te voeren, zich op Walcheren bevonden, stuurde de Franse minister van oorlog Berthier op 20/1/1804 aan de minister van financiën; deze schreef Monnet op 27/1/1804, Service Historique de la Défense à Vincennes [Parijs], GR 2 C 205. Voor de inbeslagnames zelf ZA 7112 nr. 5159, ‘Voornaamste aantekeningen’, 7/2/1804, brief van Monnet aan Raad Vlissingen en NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228, dep. best. S&M aan SB, 7, 8 en 11/2/1804, met in de bijlage bevel en reglement buitengewone visitaties van Monnet. De huidige adressen van Loewer en Levie zijn Bellamypark 30 en 32. Voor Levie’s Engelse oorsprong zie Lagendijk, *Vrijmetselarij*, 128.

Voor de protesten vanuit Middelburg NA 2.01.01.05 (SB) nr. 228, dep. best. aan SB, 11 en 12/2/1804.

Het systeem van Monnet en Eykenbroek wordt duidelijk in NA 2.01.01.07 nr. 269, exh. 15/10/1806 no 7a, Gogel aan Z.M., 8/10/1806; KB Den Haag, KW 402 C 2 (gedrukte) not. Zeeland 1807, 12/1/1807 en bijlage, met de resultaten van het onderzoek door het Zeeuws bestuur ondernomen, bij de notulen van 28/1/1807 en ZA 4 nr. 387, rel. bij 29/9/1806 no 11, Brouwershaven aan dep. best. Zeeland, 27/9/1806. Monnet verzamelde “schatten”, *Lofrede*, 37 en Van Dijkshoorn, *Landing*, 165. Voor Eykenbroeks huizen zie ZA digitaal Register van Eigendom Vlissingen; voor zijn gezin ZA 7100 nr. 139 (wijkregister).

Over het Huis te Oostkapelle en Monnet Van den Broeke, *Jan Arends*, 135. NA 2.01.01.06 (RP) nr. 2, besl. 28/5/1805 no 9; KB Den Haag, KW 402 C 2 (gedrukte) not. Zeeland 1806), 16/1/1806 en Paspoort, *Beschrijving*, 62 en 63. Koning Lodewijks optreden tegen Monnet in KB Den Haag, KW 402 C 2, (gedrukte) not. Zeeland, 30/6, 3/7 en 25/8/1806; *MCo*, 1/7/1806 (Monnet vertrok op 29/6/1806 naar Den Haag) en 12/7/1806 (Monnet op 6/7/1806 door de koning ontvangen) en Bonaparte, *Correspondance*, VI 12467, aan Lodewijk, 11/7/1806. Het einde van zijn systeem in NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 7, KB van 24/9/1806 no 16; nr. 269, exh. 15/10/1806 no 7a, Gogel aan ZM, 8/10/1806; nr. 9, KB van 15/10/1806 no 7a; nr. 364 (verb. SvS), 24/9/1806 no 1 n.a.v. KB 24/9/1806 no 16; en nr. 365, 3/10/1806 no 9 en 10/10/1806 no 5 en ZA 4 nr. 363 (not. dep. best.), 26/9/1806, 29/9/1806 no 11 en 13/10/1806 no 1; nr. 387, rel. bij 29/9/1806 no 11; en nr. 388, rel. bij 13/10/1806 no 9, Vlissingen aan dep. best. Zeeland 2/10/1806. Jan Eykenbroek bleef op Walcheren wonen; zie voor hem bij voorbeeld Van Hoek, *Beschrijving*, 361 en 367.

De verdere maatregelen van de koning tegen Monnet NA 2.01.01.07 nr. 294, exh. 26/9/1806 no 1, Min. van Oorlog aan ZM, 25/9/1806 en nr. 7, KB van 26/9/1806 no 1; ZA 4 nr. 363, 23/9/1806, Vlissingen aan Zeeuws bestuur, 22/9/1806; idem, 29/9/1806 no 7, Min. BiZa aan Zeeland, 26/9/1806; nr. 387, rel. bij 29/9/1806 no 7 en nr. 388, rel. bij 6/10/1806 no 7, Vlissingen aan bestuur Zeeland, 1/10/1806. *MCo*, 25/9 en 4/10/1806.

Het kaai- of fustgeld

Het incident op 's konings naamdag in *MCo*, 26 en 30/8 en 13/9/1806. De moeder heette Janna Ruderop, weduwe van Abraham Amonzon.

Over het kaaigeld en het verzet ertegen zie KB Den Haag 402 C 2 (gedrukte) not. gedep. Zeeland, 20/10/1806, Vlissingen aan dep. best. Zeeland, 19/10/1806 en 27/10/1806, rekest van negen firma's: John Holman, John Minter Jr & Co, Robert Harrison voor [John] Penny, Harrison & Co, Cornelis Cars & Co, William Sigry & Co, John Fagg, Maria [of Margaret] Sutherland, weduwe William Weeks, Sisley & Co en William Cullen & Co, allen burgers en inwoners van Vlissingen en 3/11/1806. NA 2.01.21 (Financiën) nr. 510 (notulen), 31/10/1806 no 16, reactie op diverse brieven uit Zeeland te vinden in nr. 691 (ingek. stukken), 7470 en 7471 (brieven dep. best. Zeeland, 25 en 26/10/1806) en 7472 (van J.C. Baerts, 18/10/1806), alle met bijlagen. Minister Gogels houding in idem, 31/10/1806 no 16; idem nr. 512, 10/11/1806 no 50 en KB Den Haag 402 C 2, 17/11/1806. Jan Baert is, denk ik, de apotheker van die naam, wiens huis in 1787 werd geplunderd.

Het voorspel tot de missie van Van Zuylen KB Den Haag 402 C 2, 28/11/1806 en NA 2.01.01.07 nr. 367 (SvS), 3/12/1806 nos 3, 4 en 8/12/1806 no 1. Voor de missie zelf idem, 28/12/1806 no 2, rapport van Van Zuylen van, Middelburg, 18/12/1806; en nr. 13, KB van 2/1/1807 no 21. Over de collecte ZA 7183 (Arm-, Gast- en Weeshuis Vlissingen), nr. 4055, not. directie 1801-1808, verg. 20, 27 en 30/10 en 7/11/1806.

De wil van de keizer

40

Voor koning Lodewijks aanvankelijke uitvoering van het continentaal stelsel KB Den Haag 402 C 2, 15/12/1806; NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 11, KB van 15/12/1806 no 2; nr. 12, KB van 26/12/1806 nos 1 (rekest William Sigry & Co c.s.) en 3 (rekest Wed. Peter Roche en Vink c.s.); nr. 12, KB 29/12/1806 no 20; en nr. 270, exh. bij 29/12/1806 no 14, Gogel aan koning, 11/12/1806 en NA 2.01.29.01 nr. 66, 12/1/1807 no 23, Lemmers aan minister, 7/1/1807: hij heeft orders gegeven de smokkelhandel onder de striktste surveillance uit te oefenen. Dezelfde redenering over het nationale belang van de smokkel bij Van Dijkshoorn, *Landing*, 166, noot.

Over gedoogbeleid en het idee van Brune NA 2.01.01.07 nr. 10, KB van 26/11/1806 no 21; en nr. 12, KB 29/12/1806 no 14. En Gogel aan koning, 11/12/1806 (zie vorige alinea). <https://fr.wikipedia.org>, lemma 'Guillaume Brune': "*un déprédateur intrépide*". De verplaatsing van de smokkel naar Veere NA 2.01.01.07 nr. 14, KB van 21/1/1807 no 23; en nr. 264, exh. 21/1/1807 no 23, Decrès aan Verhuell, 15/12/1806, met aantekening in de marge van de koning. NA 2.01.29.01 nr. 448, 23/2/1807, rapport Gogel, 12/2/1807 Letter F; en nr. 68, 11/3/1807 no 13, Lemmers 8/3/1807 over

opgelegde vaartuigen en afgedankte manschappen. NA 2.01.01.07, Groene index nr. 555, KB van 25/2/1809 no 20, het rekest van Penny Harrison & Co en Cullen & Co te Zierikzee en Brouwershaven om hun smokkelhandel van gedestilleerd en tabak te mogen voortzetten werd afgewezen; en nr. 50, KB van 21/8/1808 no 4, rekest van Jacobus Vink & Zn. Over Vin(c)k, zie ook *De Ridder, Ambachtsgilden*, 266.

Over de geluiden uit Frankrijk NA 2.01.08 (BuZa) nr. 115, W.F. Röell aan Koning, 24/3/1808. De Schiedams-Veerse actie NA 2.01.01.07 nr 37, KB van 23/1/1808 no 1; NA 2.01.029.01 nr. 80, 3/2/1808 no 21, Lemmers aan minister, 31/1/1808; GA Schiedam tg 193, nr. 3183, Nolet aan Veere 9/2/1808 en rekest aan de koning van 9/2/1808 (op brief Johan Boddaert, Veere, 2/2/1808, tg 294 nr. 3346) en NA 2.01.01.07 nr. 38, KB van 10/2/1808 no 40, op brief van Veere van 4/2/1808; nr. 38, KB van 11/2/1808 no 3; en nr. 39, KB van 29/2/1808 no 2, op rekest van Nolet.

De laatste poging tot gedogen in NA 2.01.01.07 nr. 360, geheim KB van 31/3/1808 no Letter E; nr. 199, KB van 3/6/1809 no 12 met plan van verbeteringen voor het departement Zeeland en ZA 4 nr. 580 (rel. dep. best.), bij 10/7/1809, over de KB's van 6/6/1809 no 12 en 28/6/1809 no 3.

Hoofdstuk V De neergang van de werf en de belofte op Oost-Beveland

Franse energie en het verlies van de marinewerf

41

De eerste alinea's en het verdere verhaal over de Minerva zijn gebaseerd op een grote hoeveelheid ministeriële verballen en ingekomen brieven te vinden in NA 2.01.29.01 (Marine) nrs. 49, 50, 60-80, 192, 202, 205 en 448 (secrete verb. 1807). Voor het verhaal over de 'galeiboeven' KB Den Haag 402 C 1, Gedrukte notulen Zeeland, 9/6 en 7/7/1806. *MCo*, 7 en 12/6/1806. De keizerlijke marinescheepswerf te Antwerpen werd in 1814 door de geallieerden ontmanteld.

Over het baggeren Speeleveldt, *Brieven*, 10-11. NA 2.01.29.01 nr. 203, exh. 4/9/1807, Jan Blanken aan Verhuell, 3/9/1807; nr. 74, verb. 4/9/1807 no 3; en nr. 81, 7/3/1808 no 17, Speeleveld, 2/3/1808. De sasmeester beschikte ook nog over twee kleine baggerpraampjes, NA 2.01.29.01 nr. 448 (secr. verb. 1807), Speeleveld en Lemmers, 20/12/1807. Over het ongeluk bij het baggeren *MCo*, 13/9/1806. Philippe François Berteloot was "capitaine du port, chef des pilotes à terre", NA 2.01.29.01 nr 209, exh. 27/8/1808. Zijn benoeming door de keizer als havenkapitein dateerde van 10/3/1807, ZA 7112 nr. 5599, Extract besl. maire 26/2/1808. Of hij de-

zelfde was als de in Hoofdstuk III genoemde marinecommissaris Berthelot weet ik niet. Voor de zwakke plek De Kanter, *Beschrijving*, 43-44. Van Hoek, *Beschrijving*, 160. Voor de namen van de lineschepen zie NA 2.01.29.01 nrs. 67 tot 75, passim, MCo, juni-oktober 1807 en <https://troisponts.net/2015/03/02/liste-des-voisieux-de-la-marine-francaise-1789-1815/>.

Over de Minerva, de werf en de epidemie verder NA 2.01.29.01 nr. 73, 12/8/1807 no 18, Lemmers, 9 en 19/8/1807, no 12, Lemmers, 16/8/1807, en 8/1807, no 10, Speeleveld, 26/8/1807. Idem nr. 74, 3/9/1807 no 9, Lemmers, 30/8/1807 en 14/9/1807, no 13, Lemmers, 9/9/1807 en 28/9/1807, no 15, Speeleveld, 23/9/1807. Idem nr. 75, 19/10/1807 no 21, Lemmers, 14/10/1807 en 26/10/1807, no 16, dezelfde, 21/10/1807. Idem nr. 76, 2/11/1807 no 12, Speeleveld, 28/10/1807 en 16/11/1807 no 28, Lemmers, 11/11/1807. Idem nr. 77, 9/12/1807 no 23, Lemmers, 6/12/1807. Idem nr. 79, 18/1/1808 no 25, Speeleveld en Lemmers, 13/1/1808. Idem nr. 80, 19/2/1808 no 13, Speeleveld, 17/2/1808. De meestersmid Jacobus Douwe, de assistent klerk Johannes Kocké en de klerk Gillis Baert stierven, evenals de commissaris van aanneming van de marine Bourdon. Bonaparte, *Correspondance*, VII 14650, 14717 en 14748, MCo 8/1 en 11/4/1807, Generaal Monnet was van 5/1 tot 8/4/1807 met ziekteverlof in Frankrijk; was het de koorts?

Over de inspanningen de Minerva nog voor de afstand van Vlissingen gereed te krijgen NA 2.01.29.01 nr. 75, 21/10/1807 no 12, Speeleveld, 18/10/1807. Idem nr. 76, 16/11/1807 no 24, Speeleveld 11/11/1807. Idem nr. 77, 23/11/1807 no 5 en 2/12/1807 no 12, Speeleveld, 29/11/1807. Idem nr. 79, 18/1/1808 no 25, Speeleveld en Lemmers, 13/1/1808. Idem nr. 80, 24/2/1808 no 12, Speeleveld 21/2/1808. Idem nr. 82, 18/4/1808 no 13. Idem nr. 83, 9/5/1808 no 25. Voor de afbouw van de lineschepen en de stilte daarna NA 2.01.01.07 (Lod. Napoleon) nr. 329 (particuliere stukken), exh. 11/4/1808 no 4, Lemmers aan de koning, 6/4/1808.

De vernedering van het Vlissingse burgercorps

Zie ZA 4 nr. 15 (not. dep. best. S&M), juli/sept. 1799, extraordinaire vergadering 21/8/1799 no 2, over de reorganisatie tot een Walchers bataljon van de gewapende burgermacht op 23/8/1799. Over onrust in de stad en de aanleiding ertoe ZA 4 nr. 530 (not. dep. best.), 6/6/1807 no 24 en 27/6/1807 no 17. Idem nr. 531, 20/11/1807 no 1. KB Den Haag 402 C 1, gedrukte notulen Zeeland, 30/12/1807, gedep. aan Min. BiZa, 28/9/1807.

Voor Staalman ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aanteekeningen', 26/9/1795 en 23/11/1796, Matthijs J. Staalman(s) aangesteld en ontslagen als (stads)meter. Over Schweitzer onder andere ZA 10 Notaris Clement nr. 784, akte 531, 26/3/1804; en notaris Van Dijke nr. 779, 26/4/1801.

De alineas over het incident op de Nieuwendijk berusten op de volgende bijlagen bij NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 336, in advies gehouden stukken bij KB van 17/8/1807 no 1: dagorder Monnet van 22/7; Monnet aan Kolonel Clement, 23/7; Schweitzer aan Raad Vlissingen, 24/7; Monnet aan Schweitzer, 25/7; notariële verklaring van getuigen van 26/7; rapport krijgsraad van 26/7; en Raad Vlissingen aan Landdrost, 27/7. ZA 4 nr. 289 (rekeningen burgermacht 1797/8). Het reglement van de Middelburgse burgermacht (MCo, 6/12/1806) geeft een goed idee van het doel en de organisatie van het Vlissingse corps. De Franse Jagers worden ook aangeduid als het bataljon *Chasseurs deserteurs rentrés*. De geneverexporteur Cars woonde op de nummers 71 en 73. Schweitzer, geboren in Saarbrücken en aanvankelijk kantoorklerk, leverde goederen, onder andere aan commandanten van de marine, NA 2.01.29.01 nr. 211, exh. 29/11/1808, Schweizer [sic] aan minister marine, 23/11/1808 en idem nr. 21, exh. 16/5/1809 no 14, Schweizer aan idem, 7/5/1809. ZA 10 Notaris De Jonge Borgerhoff nr. 406, akte 254, in 1812 was hij 'débitant de tabac', woonde in de Palingstraat en verkocht zijn herberg 'de Salamander' op de Wijnbergse Kaai, die hij circa 1799/1800 had gekocht. Hij stierf te Middelburg in 1847 als Friedrich Philipp Schweizer. Over de *Generaal Monnet* zie NA 2.01.29.01 nr. 303, 24/9/1804; idem nr. 50, 24/9/1804; nr. 51, 15/10/1804; nr. 58, 23/7/1805, Speeleveld, 18/7/1805; en nr. 66, 5/1/1807, de Raad van Marine verleende kaperbrieven op voorwaarde dat de kotter niet als vissersschuit zou worden getuigd; de kapitein heette Jan de Vries. Over *La Revanche* (kapitein Corewinder) idem nr. 63, 4/2/1806 no 1; en nr. 66, 5/1/1807 no 3.

Voor de passieve houding van Den Haag ZA 4 nr. 530, Raad Vlissingen aan Van Doorn, 22?/7/1807; Van Doorn aan Mollerus, 25 en 28/7; Mollerus aan de koning, 31/7; Cambier aan de koning, 3/8; Monnet aan Van Hogendorp, 12/8. NA 2.01.01.07 nr. 27, KB van 17/8/1807 no 1, Van Hogendorp aan Koning, 17/8/1807.

De viering van de Vrede van Tilsit en de ballon NA 2.01.29.01 nr. 72, 13/7/1807 no 7, Lemmers aan Verhuell, 8/7/1807. MCo, 18 en 25/8 en 1, 5 en 12/9/1807.

Over het gezin Naerebout in 1807 Pous, 'Voorlezing', 21 (zegt, dat Frans viste met zijn kleinkinderen, wat onmogelijk is). *Lofrede*, 38, noten 18 en 27. ZA 7100 nr. 139 (wijkregister volgens opgave 6/11/1805-11/7/1807), Palingstraat Noordzijde, 1e huis oost van dat op de hoek met de Onderstraat.

De alinea's berusten op NA 2.01.21 (Agent Fin.) nr. 172 (ingek. stukken), no 3635, cie fin. voormalig gewest Zeeland aan Agent Fin., 3/6/1801, met bijlagen en ZA 4 (Gewest. Besturen) nr. 331 (relatieven bij notulen), 18/8/1803 no 17, D. Speeleveld aan Agent Marine, oktober 1801, met bijlagen. Over de Witte Muur Bremmers en Tramper, *Brasser*, 1754, 30, 31 en 36.

Voor de tonnen in de Deurlo zie nog NA 1.04.02 (VOC) nr. 7257 (not. Kamer Zeeland), 22/1/1731. Idem nr. 7270, 3/1/1785 over het besluit van de Staten van Zeeland 20/12/1784. Zie voor zulke klachten ook ZA 4 nr. 363, dep. best. 13/10/1806 no 28. Voor de opzichters zie de in 1772 door de Staten van Zeeland voor hen vastgestelde instructie in ZA 2 nr. 761, not. 13/8/1772. Voor de kruisponn ZA 7385 (fam. Clijver) nr. 4789, Placaten enz. nr. 89, Publicatie van 2/2/1792, waar de boete f. 18 is. ZA 2 nr. 600, not. 2/2/1792.

De belangrijkste stukken over de vergeefse Haagse interesse in de Zeeuwse bebakening zijn NA 2.01.21 (Fin.) nr. 31, verb. 15/1/1801 no 20. Idem nr. 33, verb. 5/3/1801 no 9. Idem nr. 172, bijlage 3635 bij verb. 9/6/1801 no 15 met rapport tonnen enz. NA 2.01.01.04 (UB) nr. 560, besl. 5/3/1800 no 35; idem nr. 565, besluit 2/4/1800 no 12; nr. 93, besl. 21/1/1801 no 28; idem nr. 95, besl. 23/2/1801 no 50; idem nr. 100, besluit 1/5/1801 no 8. NA 2.01.12 (BiZa/Nat. Oec.) nrs. 337 en 344, verb. 29/8/1801 no 4. NA 2.01.01.01 (Wetg. Coll.) nr. 83 (besl. 1ste Kamer VL), 7/4/1800. Idem, nr. 85, 1/5/1800 met rapport in bijlage 9.

Het Uitvoerend Bewind gaf in begin 1800 wel toestemming de jaarlijkse subsidies aan Veere en Zierikzee voor de tonnen en bakens in het Veerse Gat en op de Oosterschelde, die vroeger op de Zeeuwse begroting drukten, uit 's lands kas te betalen; Veere ontving f. 300/-, Zierikzee f. 1.000/- per jaar: dezelfde bedragen, die de Provincie eerder bijdroeg. NA 2.01.01.04 (UB) nr. 69, besl. 28/1/1800 no 15; idem nr. 70, besl. 8/2/1800 no 25 en 27/2/1800 no 39; idem nr. 72, besl. 10/3/1800 no 27. NA 2.01.21 (Fin.) nr. 21, verb. 13/3/1800 no 9.

De benoeming van Jan Boone NA 2.01.21 (Fin.) nr. 28, verb. 14/10/1800 no 4 en 15/10/1800 no 8; idem nr. 145, ingek. stuk 6054. NA 2.01.01.04 (UB), besl. 15/10/1800 no 41. NA 2.01.29.01 nr. 330, 4/10/1810, rekest Jan Boone aan minister Marine. Zie voor het besluit van het Staatsbewind het beheer van de zeetonnen weer aan Zeeland te laten de

passage over het leggen van de tonnen in de Deurlo eind 1801 voor het eskader van Hartsinck in hoofdstuk III.

De lichtbaak op Oost-Beveland

Over het idee van Boone voor een lichtbaak op Oost-Beveland NA 2.01.29.01 nr. 15, 31/3/1800, Speeleveld aan Spoor, 23/3/1800; idem nr. 23, 7/11/1800, idem aan idem, 2/11/1800. NA 2.01.01.01 (Wetg. Coll.) nr. 83 (decreten 1ste Kamer VL), 7/4/1800; idem nr. 85, besl. 1/5/1800 no 35. NA 2.01.01.04 (UB) nr. 76, besl. 7/5/1800 no 10. NA 2.01.12 (BiZa) nr. 341 (verb. Agent Nat. Oec.), 10/5/1800 no 2. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 17 (verb. Agent), 12/5/1800. Abraham Dingmans moet op Walcheren zijn opgegroeid; zijn vader, Jan Dingmans, stierf in 1775 als oppercommies van de Polder Walcheren, ZA 7385 nr. 4787.

Over de kosten en geschatte inkomsten van de lantaarn en de houding van het Staatsbewind ZA 4 nr. 331 (rel. bij notulen), 18/8/1803 no 17, D. Speeleveld aan Agent Marine, oktober 1801, met bijlagen. Dit rapport is ook te vinden in NA 2.01.12 (BiZa) nr. 384, bijlage 1025. Zie ook idem nr. 349, Goldberg aan Gogel, 27/8/1801. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 32 (verb. Agent), 16/10/1801. NA 2.01.01.01 (Wetg. Coll.) nr. 1, besl. 22/10/1801 no 1. Over het idee van een lantaarn op Gorishoek NA 2.01.21 (Fin.) nrs. 38 en 46, 24/8/1801 no 19 en 29/8/1801 no 16; idem nr. 39, 7/9/1801 no 7; idem nr. 181 (ingek. stukken), no 5392, zie fin. voormalig Zeeland aan Gogel, 18/8/1801. NA 2.01.01.04 (UB) nr. 108, besl. 4/9/1801 no 32. ZA 4 nr. 298, 16/8/1802 nos 1 en 2.

Voor de verlegging van de verantwoordelijkheid naar Middelburg en de besluitvorming daar NA 2.01.01.05 (SB) nr. 49, besl. 9/7/1802 no 49. Zie ook NA 2.01.12 nr. 141 of 438 (net), besl. Raad BiZa begin juli 1802. ZA 4 nr. 302, 18/8/1803 no 17. Wilderom, *Afsluitdammen, III*, 133, geeft een kaartje.

Over de besluiten tot exploitatie van de twee lantaarns ZA 4 nr. 304, 16/1/1804 no 133; idem nr. 16, dep. best. aan ambachtsheer van Westkerke, 26/1/1804; idem nr. 306, 17/9/1804 no 19; en idem nr. 308, 6/6/1805 no 25 en 10/6/1805 no 14 over Voermans opgave van de door hem gemaakte kosten voor materialen en betaling declaraties van de werkbazen à f. 2.130 voor de twee lantaarns. In september 1807 besteedde Voerman voor de aanstaande winter f. 1.000 à 1.200 voor de lantaarns, *MCo*, 1/9/1807.

De tarieven en de verdiensten in ZA 4 nr. 308, 28/1/1805 no 18 en 4/2/1805 no 18, waar echter sprake van f. 1/- als tarief voor een poonschuit. Klادت en Lagaaj werden bij de afstand van Vlissingen in februari 1808 als

havenmeesters ontslagen; Ph. F Berteloot bleef toen als *capitaine de port*, ZA 7112 nr. 5099, besl. maire 26/2/1808.

De lantaarn van Bath en de nieuwe tarieven ZA 4 nr. 361 (dep. best.), 29/8/1805, laatste no; idem nr. 362, 17/2/1806 no 28; idem nr. 383 (rel. dep. best.), 30/6/1806 no 22, Voerman aan dep. best., 16/6/1806, met een tekening van de hele lichtbaak van Bath. De timmerman was Huybregt Goossen, die het werk voor f. 700 aannam. Het topje van de lantaarn was op een hoogte van 9,63 meter (32 Blooise voet). In 1806 werd het door de havenmeesters en collecteurs op de bakengelden in te houden percentage bepaald op 16; idem nr. 363, dep. best. 4/8/1806 no 14; en nr. 364, 4/8/1806 pagina 13 (geen no), hier ook de verhoogde tarieven. MCo, 16 en 19/8/1806. Naerebout kreeg later in Goes 15% van het ontvangen bakengeld, De Klerk, *Goese jaren*, noot 11.

De totstandkoming van de lantaarn van Wulpenburg ZA 4 nr. 363, 4/8/1806 no 14; idem nr. 364, 20/10/1806 no 17 en nr. 389, rel. daarbij; idem nr. 393 (rel.), bij 19/2/1807 no 8, Dingmans aan dep. best., 11/2/1807. Voor de lantaarn bij Wulpenburg werd aangesteld Wouter van Prooyen, wonende in het Klein Schuttershof buiten Veere. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 371 (rapporten aan de koning), no 119, 27/7/1807. ZA 4 nr. 531, not. landdrost 10/10/1807 no 27, stellages Zijpe aanbesteed voor f. 3.570. Een verzoek om schadevergoeding voor verlies van inkomsten van Hendrik Provó Kluit, ex-octrooihouder van de lantaarns aan het Zijpe, werd door de koning afgewezen, NA 2.01.01.07, nr. 110, KB van 17/12/1807 no 38. Voor de aanbestedingen voor Wulpenburg (alleen de stellage) en het Zijpe zie MCo, 20, 25 en 29/8, 1/9 en 3, 5 en 10/11/1807, voor de lantaarn van Bath MCo, 16/8/1806. Voor inkomsten bakengelden 1805-1807 (gemiddeld f. 2.957) zie ZA 4 nr. 535, 3/3/1809 no 33b.

De hoop op een blijvende vrede en de Engelse patentlampen NA 2.01.29.01 nr. 71, 22/6/1807 no 21, J. Blanken aan Verhuell, 16/6/1807; idem nr. 72, 1/7/1807 no 1. NA 2.01.01.07 nr. 24, KB van 25/6/1807 no 1. Het ging om een uitvinding van een zekere George Robinson.

Het idee van een voltijdige aanstelling voor de lantaarnoppasser KB Den Haag, notulen gedep. Zeeland, 19/2/1807 no 7 en 2/3/1807 nos 21 en 22. ZA 4 nr. 393 (rel.), bij 2/3/1807 no 22, A. Dingmans aan dep. best., Vlissingen 11/2/1807 en A. Voerman aan idem, 14/2/1807; het oppervlak zou buitenwerks 16 bij 14½ voet meten. De notulen noemen als maat voor het stuk grond tenminste 30 roeden (420 m²). Later is sprake van 70 roeden.

De ontslagen in Vlissingen NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 68, 9/3/1807 no 41a. De koning reageerde met de vraag of toch niet het geld, nodig om het werkvolk op de werven te behouden, zou kunnen worden gevonden, *ibidem*, 25/3/1807 nos 1 en 2. Over de werklieden op half daggeld zie ook *idem*, nr. 69, 29/4/1807 no 19.

Verhuells bemoeienis met de familie Naerebout *MCo*, 19/3/1807. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 68, verb. 31/3/1807 no 17; *idem* nr. 264 (ingek. brieven), Lemmers aan Verhuell, Vlissingen 22/4/1807, *idem* nr. 69, 27/4/1807 no 16. Frans' zoon Matthijs was toen niet 21, maar 22 jaar oud. Vervolgens *idem* nr. 71, 22/6/1807 no 10, Lemmers aan Verhuell, 17/6/1807; nr. 72, 6/7/1807 no 16, Speeleveld aan Verhuell, 1/7/1807, en 27/7/1807 no 13, *idem* aan *idem*, 22/7/1807; en nr. 73, verb. 5/8/1807 no 11, *idem* aan *idem*, 2/8/1807. Cornelis Kempheas werd als opvolger van de overleden Pieter Tavernier van de *Mercur* overgeplaatst op de *Jager*; Rochus van Zwijndrecht werd schipper van de *Mercur*, ook 'transportschip' genoemd. Tenslotte *idem* nr. 202 (ingek. brieven), Naerebout aan Verhuell, 19/8/1807; *idem* nr. 73, 24/8/1807 no 26.

Het rijmpje over de 'grondbraken' is uit de *Tegenwoordige Staat, 10de boek, Zeeland*, 340. De Schenge is de stroom tussen Zuid-Beveland en Wolphaartsdijk. Streng: tak van een rivier die zich met een andere weer verenigt of daarmee min of meer evenwijdig loopt. Over de schade aan Oost-Beveland en het gevaar voor de lantaarn KB Den Haag, KW 402 C1, gedrukte notulen Zeeland, 24/9/1789, 9/8/1790 en 31/5/1792. ZA 4 nr. 547a (rel.), Meyners aan landdrost, 27/8/1807. NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 133 (verb. sept. 1807), 8/9/1807 no 58 met brief landdrost Van Doorn van 1/9/1807 en bijlage Meyners aan Van Doorn, 27/8/1807; *idem* nr. 135 (verb. okt. 1807), 13/10/1807 no 137. Gerrit Valerius Meyners was koopman, vroedschap van Middelburg en officier der jacht in het 2de district van Zeeland. Het plan voor de verplaatsing van de lantaarn ZA 4 nr. 530 (landdrost), 25/8/1807 no 14, *idem* 547a (relatieven), Voerman aan Van Doorn, 22/8/1807 (van vervanging door een Engelse lantaarn met parabolische spiegel spreekt Voerman niet). Voor de hier toegepaste regel zie het Reglement op de dijkagiën Zeeland van 20/1/1791, hfdst 4 art. 1. Wilderom, *Afsluitdammen, III*, 132.

Het verband met het plan voor een nieuwe Goese haven NA 2.16.6 (Insp. Waterstaat) nr. 448 (stukken over de Goese schorren), dept best. Zeeland (J.W. Schorer) aan Minister BiZa, 15/5/1807; de minister stuurt het plan naar Waterstaat, die het in handen stelt van de raden Van den Houte en Gevers. NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 133, 8/9/1807 no 58, Van

Doorn aan Waterstaat, 1/9/1807, met bijlage Meyners aan Van Doorn, 27/8/1807. Meyners' brief ook te vinden in ZA 4 nr. 547a (rel. aug. 1807). Over de inlaag NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 135, 13/10/1807 no 137. Dingmans begrootte de inlaag op f. 3.456, de beharnassing om de hoek op f. 784 en de witte steen op f. 500; nr. 136, 16/10/1807 no 175; en nr. 137, 10/11/1807 no 127. ZA 4 nr. 531 (landdrost), 20/10/1807 no 24. *MCo*, 22 en 27/10/1807.

Voor het behoud van Frans' pensioen NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 24, KB van 30/7/1807 no 2. ZA 4 nr. 530, 26/9/1807 no 28; idem nr. 619 (uitg. brieven), no 293, Van Doorn aan Verhuell, 30/9/1807; nr. 531 (not. landdrost), 14/10/1807 no 11; en nr. 549a, rel. bij notulen 14/10/1807 no 11, besl. Verhuell 5/10/1807. NA 2.01.29.01 (Marine) nr. 203 (ingek. brieven), Van Doorn aan Verhuell, 30/9/1807; en nr. 75, verb. 5/10/1807 no 7.

De watersnood

Zie voor de Franse tekst van het traktaat van Fontainebleau Bijleveld, *Verhandeling*, 215-219. De verplaatsing van het marine-etablisement naar Vee-re NA 2.01.29.01 nr. 78, 8/1/1808 no 38; nr. 80, 15/2/1808 no 17, Speeleveld en Lemmers, 18/1/1808; en nr. 81, 21/3/1808 no 3 over het KB van 16/3/1808 no 8.

48

Zie *MCo*, 7/1/1808 en Johan de Kanter Philz., *Nieuwe tafelen ter berekening van den tijd der watergetijden*, Middelburg 1807. De schade die Schweitzer leed in NA 2.01.29.01 nr. 215, exh. 16/5/1809 no 14, Schweitzer aan minister marine, 7/5/1809. Op 29/9/1806, toen Gerendina belijdenis deed, was haar adres Palingstraat. Over de watersnood zelf De Kanter, *Beschrijving*, 33, 42-46, 49, 52-53, 73-74, 86. Van Hoek, *Beschrijving*, 159-165. *MCo*, 19 en 21/1/1808. NA 2.01.29.01 nr. 79, 20/1/1808 no 19, Lemmers schrijft op 17/1 dat het water 5, 6 en 7 voet hoog had gestaan en twee derde van de inwoners van alles was beroofd. *MCo*, 23/1/1808. Peters, *Grepen*, 81-81 met citaat uit De Vlissingse Courant van 20/1/1808; een regiment *chasseurs rentrés de l'étranger* was gelegerd in Vlissingen.

De op gang komende hulpverlening en de begrafenissen komen uit De Kanter, *Beschrijving*, 76ff., 85-88, 92-94, 116; Van Hoek, *Beschrijving*, 173-174, 334-343, 355-371 en *MCo*, 19 en 23/1/1808. De schaarste in de stad en de van buiten binnenstromende giften NA 2.01.29.01 nr. 265, Lemmers, 17, 20, 24, 27 en 31/1 en 14/2/1808. *MCo*, 23 en 26/1 en 4, 6 en 11/2/1808. Van de schenking door het leger kwam circa f. 5.000 van de afzonderlijke regimenten; van de overige f. 119.000 geeft Van Hoek geen precisering.

Enkele details over de overdracht van de stad in NA 2.01.01.07 nr. 35, KB van 29/12/1807 no 21, over de ontruiming van Vlissingen door de Marine en verhuizing naar Veere. NA 2.01.29.01 nr. 80, 10/2/1808 no 15, Lemmers aan minister, 7/2/1808; idem, 15/2/1808 no 15, Speeleveld en Lemmers aan minister, 10/2/1808; idem, 17/2/1808 no 14, dezelfde aan de minister, ongedateerd; en nr. 81, 7/3/1808 no 17, Speeleveld aan minister, 2/3/1808 (niet vergoed resp. f. 3.740/15 en f. 1.300).

Het vertrek van de valide werknemers NA 2.01.29.01 nr. 74, 30/9/1807 no 17, Lemmers, 27/9/1807; nr. 77, 16/12/1807 no 9 en 28/12/1807 no 18, Speeleveld over Stortewagen; nr. 80, 19/2/1808 no 12, Speeleveld, 17/2/1808 en 29/2/1808 no 5, met kopie van het KB van 23/2/1808 no 15; nr. 320, 16/2/1809, rekest Stortewagen, ontv. 11/2/1809; nr. 81, 2/3/1808 no 9, commissaris-directeur Amsterdam aan minister, 1/3/1808 en 7/3/1808 no 16, Speeleveld aan idem, 2/3/1808; nr. 82, 22/4/1808 no 13, idem aan idem, 20/4/1808; en nr. 83, 4/5/1808 no 11, idem aan idem, 1/5/1808.

Over Van der Veere Sr. NA 2.01.29.01 nr. 283 (ingek. brieven), 7/7/1800. Van der Veere trad ook op als waarnemend vendumeester in verband met door kapers genomen prijzen, zie idem nr. 346, Spoons aan Speeleveld, 11/8/1798; nr. 314, 17/3/1808, rekest I.J. van der Veere, 15/3/1808; en nr. 81, 21/3/1808 no 23, Speeleveld aan minister, 16/3/1808. Over Dwingers NA 2.01.29.01 nr. 318 (ingek. brieven), ingek. 9/9/1808, rekest Caspar Dwingers, 7/9/1808; en nr. 88, 24/9/1808 no 1, advies Speeleveld en besl. ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen', diverse data. Dwingers werd niet vervolgd, "want hij is een broeder", schreef Van der Swalme, waarschijnlijk doelend op de bescherming van oude politieke vrienden. ZA 4 nrs. 266 en 289 (besluiten en rekeningen gewapende burgermacht 1797/8).

Voor Ogée en de minder validen NA 2.01.29.01 nrs. 316-321, verscheidene rekesten 1808 en 1809; nr. 88, 24/9/1808 no 1, Speeleveld aan minister, 21/9/1808; nr. 286, 11/5/1801, rekest Ogée; nr. 176, 11/5/1801, P. Glavimans, 7/5/1801; nr. 297, 6/4/1803, rekest Ogée; nr. 35, 6/4/1803, Speeleveld, 3/3/1803; en nr. 93, 6/2/1809 no 25, rekest Rotteveel. NA 2.01.01.05 (SB) nr. 188, RvM, 12/5/1802 met brief uit Vlissingen van 9/5/1802. Over Meeusen en Kranendonk zie ZA 50 (directe en indirecte belastingen) nr. 62 (commissaris Marine), 13 en 20/7/1795 en ZA 7112 nr. 5159, 'Voornaamste aantekeningen', 2/9/1795, Meeusen bedankt als stadsmeter. Wenckebach, *Van der Woordt*, 89. Brahé, *Eeuw-vreugde*, 261, over Wielix, diaken.

Speelevelds laatste benoeming en overlijden NA 2.01.29.01 nr. 89, 8/11/1808 no 24, bericht van dokter W. Servaas. Familieadvertenties CBG, geplaatst door zijn vrouw, Maria (Maartje Thomas) van der Geer.

Een verlaten plaats

Het kwijnende Vlissingen in KB Den Haag 402 C 2, gedrukte notulen Zeeland, 23/3/1807. NA 2.01.29.01 nr. 265, Lemmers, 31/1/1808 (p. 522); en nr. 85, 20/6/1808 no 8, Lemmers aan minister, 18/6/1808. Voor Eykenbroeks nadagen in de stad idem nr. 83, 2/5/1808 no 9; nr. 88, 27/9/1808 no 16; nr. 89, 22/11/1808 no 19; nr. 92, 21/1/1809 no 30; en nr. 93, 10/2/1809 no 5. Aardig is nog een brief van Monnet aan Pous van 3/2/1808, waarin de generaal besluit met een verzoek om toch vooral de 80 gulden, waarop Eykenbroek nog recht heeft, aan hem te betalen; ZA 255 nr. 370. Van Dijkshoorn, *Landing*, 39, 167-169.

Lemmers' noodkreet in NA 2.21.008.71 (Coll. Van der Heim) nr. 60, Lemmers aan Van der Heim, 10/7/1809. De miserie na het bombardement en de Britse bezetting onder woorden gebracht door Van Dijkshoorn, *Landing*, 133-134 en Schorer, *Dagboek Schorer*, 51 en 52.

Hoofdstuk VI Een held voor een verdrietig Zeeland

50

Over de watersnood op Oost-Beveland ZA 4 nr. 554 (rel.), bij 17/1/1808, G.V. Meyners aan landdrost, 17/1/1808. Idem nr. 532, not. landdrost 22/1/1808, brief van gem. best. Kats en Oost-Beveland, 18/1/1808 (doorbraak mat 13 roeden). Poortvliet, *Wolphaartsdijk*, 20. Van Hoek, *Beschrijving*, 222. De Kanter, *Beschrijving*, 57. Voor de hoogte van de vloed zie NA 2.16.06 (Insp. Gen. Waterstaat) nr. 448, no 153/16, J. Blanken Jansz., conferentie Den Haag, 25/11/1814. Voor het onklaar raken of verlies van de lantaarn zie *MCo*, 23/1/1808 en ZA 4 nr. 513 (verb. landdrost), 20/6/1808 no 39. De attestatie naar Goes op 12/3/1808 zie www.zeeuwengezocht.nl. Op 12/9/1811 kregen Levinus Naerebout en Elisabeth Goeree te Goes hun (eerste?) kind, Maria. ZA KZGW hs 1027, Brief van "R" (wel toegeschreven aan Petronella Moens, maar mijns inziens van Karel Rembges) aan I.G.J. van den Bosch, 15/9/1836. *Lofrede*, noot 27, waar Van den Bosch zegt, dat Sara nog enige tijd in Goes woonde, terwijl Rembges dat niet suggereert.

Voor de moeizame besluitvorming over het herstel van de ringdijk van Oost-Beveland NA 2.01.12 (Fin.) nr. 570, 3/3/1808 no 2. ZA 4 nr. 538 en 532, 11/3/1808 no 5, 5/4/1808 no 13 en 26/4/1808 no 14. Idem 558 (rel.), bij 5/4/1808 no 13, Schorer aan Van Doorn, 1/4/1808. Idem nr. 559 (rel.), bij 26/4/1808 no 14, Twent aan Van Doorn, 14/4/1808. Idem nr. 623, landdrost aan Gogel, no 371, 30/5/1808 (Van Doorn gaf dus, om in technische termen te spreken, aan dat de polder in aanmerking kwam 'calamiteus' te worden verklaard) en landdrost aan Twent, no 453, 24/6/1808. Idem nr. 513, 20/6/1808 no 39. NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 147, 14/4/1808 no 206, Van Doorn aan Twent, 8/4/1808. Idem nr. 148, 29/4/1808 no 434, Dingmans en Schraever aan Schorer, 29/3/1808. Over de centralisatie van de waterstaat zie G.P. van de Ven, 'Lodewijk Napoleon en de waterstaat' en M.P. de Bruin, 'De waterstaatsdienst', 100. Vervolgens NA 2.16.6 (Insp. Waterstaat) nr. 445, Blanken aan Twent, 30/4/1808 naar aanleiding van brief van Dingmans van 20/4/1808 en Blanken aan Twent, 23/5/1808 naar aanleiding van Meyners c.s. aan Twent, 15/5/1808. NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 148, 29/4/1808 no 454. NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 137, bijlage bij KB van 3/7/1808, Min. Fin. en Dir.-Gen. Waterstaat aan de koning, 26/6/1808.

De andere vier eigenaars van Oost-Beveland waren Jacob Hendrik Schorer, Jan Cornelis van der Mandere, Clasina Cornelia van Bronckhorst en de Weduwe van de Perre de Westcappell, ZA 250 (archief Wilhelminapolder) nr. 125, akte notaris Van den Broeke, 12/9/1809.

Daarna NA 2.01.13 (Dir.-Gen. Waterstaat) nr. 153, 14/6/1808 no 206, met als bijlage rapport van Van den Houte; en NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 137, KB van 3/7/1808 no 41. MCo, 23 en 28/1 en 16/7/1808.

Het mobiele huisje ZA 4 nr. 533 (verb. landdrost), 19/9/1808 no 22b en 3/10/1808 no 23. Idem nr. 567 (rel.), brieven van Voerman van 19/9 en 3/10/1808 (met schets). Idem nr. 569 (rel.), bij 18/11/1808 no 30, Meyners aan landdrost, 7/11/1808 en Voerman aan landdrost, 16/11/1808.

Idem nr. 570 (rel.), bij 16/12/1808 no 26, Pieter Proos(t) Gzn aan prov. best., Goes, 14/12/1808. Nierstrasz, *Frans Naerebout*, 79. Stamperius, *Naerebout*, 97. De Klerk, *Goese jaren*. Voor stellen in Zeeland zie Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 3. Over in zee gevonden dakpannengruis, mogelijk afkomstig van de hut, zie Kuipers, 'Frans Naerebouts pannen'.

Volgens Pous, 'Voorlezing', 22 en *Lofrede*, 48, telde de ladder van de lantaarn 35 treden; De Klerk, *Goese Jaren*, 6, spreekt van 15; de stellage van de lantaarn van Bath had er 25. In oktober 1805 waren Daniël Verhage en Catharina, weduwnaar en weduwe, getrouwd.

Het plan van indijking van de Goese schorren NA 2.01.01.07 (Lod. Nap.) nr. 56, KB van 10/12/1808 no 30. Twents voorstel tot dit besluit dateert van 7/12/1808. Merkwaardig is dat de rentmeester van de domeinen op 22/12/1808 nog bekend maakte dat hij op 29/12/1808 de schorren van de Mosselbank, deel van de Goese schorren, bij opbod voor twee jaar zou verpachten, *Middelburgsche Courant*, 22/12/1808. Zie ook Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 3-11. MCo, 25 en 27/4/1809.

Nog een baan in het verschiet

Eerder was sprake geweest van minstens 30 roeden tuin bij Frans' ambts-woning. Over het sasmeesterschap GA Goes nr. 170, Resolutieboek, res. 17/6/1809 met brief van Van Doorn aan Goes, 5/6/1809. Idem, res. 1/7/1809 met brief van Van Doorn 26/6/1809 no 292. Idem, res. 22/7/1809 met brief van Van Doorn van 14/7/1809 no 25. ZA 4 nr. 522 (verb. landdrost), 2 en 5/6/1809. Idem nr. 580 (rel.), bij 14/7/1809 no 25, Goes aan Van Doorn, 11/7/1809. Met dank aan Frank de Klerk. In Zijpe waren in 1809 de koppen van de lantaarns te klein en voortdurend defect, ZA 4 nr. 522, 5/6/1809 no 26. Verder ZA 4 nr. 520 (verb. landdrost), 24/4/1809 no 15, over brief Naerebout van 20/4/1809. Idem nr. 522, 2/6/1809 no 17, en 5, 23 en 26/6/1809 over brief Dingmans van 1/6/1809 en overleg met Goes. Idem nr. 523, 14/7/1809 no 23. Goes wees er wel op dat Van Doorn zo wat makkelijk afkwam van zijn plicht het huisje voor de familie Naerebout te bouwen. Na Frans' dood, vond Goes, als de beide functies gecombineerd zouden blijven, zou Zeeland daarom het traktement van de lantaarnaansteker op f. 300 moeten houden, op het hoge, eigenlijk alleen voor Frans bedoelde niveau. Volgens Van den Bosch, *Lofrede*, 48, was de lantaarn "ten minste tien minuten" van zijn woning. Over de sluiswachterwoning zie NA 2.16.06 nr. 448, overeenkomst tussen Goes en de Lodewijkspolder van 29/5/1810. Voor het pensioen ZA 4 nr. 522, 30/6/1809 no 3. Idem 523, 10/7/1809 no 8. De regeling van de dir.-gen. Publieke Schuld omtrent de attestaties de vita is die van 15/3/1809 no 8.

Over de rol van Van Tilburgh als vertegenwoordiger van de eigenaars van een deel van de Goese schorren in 1793 zie NA 2.16.06 (Insp. Gen. Waterstaat) nr. 448, stukken onder no 153. Voor de zeepfabriek van Van Tilburgh, Slabber en Co. zie www.historievangoes.nl, 1801-1806, economische bedrijvigheid. Voor het bezoek van de koning aan Midden-Zeeland zie MCo, 13, 16, 18 en 20/5/1809, de *Koninklijke Courant*, 16/5/1809, www.historievangoes.nl en handschrift P.J. van Maanen, 'Reise met Koning Lodewijk ...', UB Amsterdam, bijz. coll. Hs 16 Ey2.

Het sluiten van de ringdijk in NA 2.01.13 (Waterstaat) nr. 196, 5/8/1809 no 73b, verslag van Dingmans, 30/7/1809. De Engelse bezetting bij Landheer, 'Arm Vlissingen'. En 'Documenten', in Enthoven, *Een haven te ver*, 302-303, 308 (Sir John Hope aan Lord Chatham, 16/8/1809; de paarden waren "extremely stout"); en de gevolgen ervan voor de nieuwe polder Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 15. Enthoven, 'Een haven', 148ff, 132-135. Uiterhoeve, 'Het koninkrijk', 187ff.

Over Van den Bosch (1767-1836) zie 'Eenige mededeelingen.' NNBW II, 218-219. Barthold, een broer van Willem Suermondt, was getrouwd met Catharina Quirina Kolff, een zuster van Van den Bosch' moeder Sara Cornelia Kolff (1740-1802). De in dit hoofdstuk genoemde Adrianus Quirinus Kolff was hun broer. ZA KZGW, hs 1027 Rembges aan een zoon van Van den Bosch), 15/9/1836. *Lofrede*, 55 en noot 28. De Kanter, 'Welk deel had Koenraad Cornelisse', 738. Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 25-26. De huisvesting van de familie Naerebout in de herenkeet maakte, neem ik aan, de bouw van de sluiswachterswoning overbodig.

Voor de bewoning van de herenkeet Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 11-13, 16, 33-35, 60, 68. ZA 250 (Wilhelminapolder) nr. 128, 'Rekening van dijken, haven en sluis ...'. Poortvliet, *Wolphaartsdijk*, 20. Voor de twee lantaarns, *MCo*, 1 en 4/12/1810; ze zouden branden vanaf 6 december. Er was een veer van Stavenisse op Vianen onder Ouwerkerk. In het bevolkingsregister van Kattendijke van 1811 staat bij Frans' naam 'havenmeester' (*maitre du port*); dat ging toen in het Frans, want Zuid-Beveland, evenals de rest van Zeeland, behoorde sinds maart 1810 tot Napoleons Franse keizerrijk. *Lofrede*, 52-54. De alineas over de moeilijkheden met Bosdijk zijn ontleend aan Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 29-30. Kolff deed zijn aandeel in de polder eind 1812 over aan zijn neef Van den Bosch.

De falende sluis

Voor de zorgelijke sluis Haubourdin, 'Jan Blanken' NA 2.02.01 nr. 235, KB van 12/5/1816 no 4, op advies van Minister Van Ursel, 4/5/1816, die meldt dat de eigenaren tot tweemaal toe door de prefect van Zeeland werden gedwongen tot zeer kostbare werkzaamheden zonder resultaat. Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 17-19. NA 2.16.06 (Insp. Gen. Waterstaat) nr. 448, stukken onder no 153, memorie inspectie 9 tot 11/3/1811 door Jan Blanken, 29/3/1811; en rapporten van Blanken van 13/4/1813 en 25/11/1814. GA Goes nr. 2434; Franse lijst van 59 tussen 20/12/1811 en 20/1/1812 uit Goes vertrokken schepen.

De wisselkoers tijdens de inlijving was in Zeeland 2,03 francs tegen de Hollandse gulden. Voor Frans' inkomsten zie *Lofrede*, 39. ZA 5 (Prefectuur), nr. 5, besl. 17/6/1812 no 25. GA Goes 2408, L.J. van de Spiegel, maire van Goes, verklaart dat op 27/6/1812 zich bij hem aandiende F. Narrebout, die hem zijn aanstelling als sasmeester toonde en de eed aflegde. Idem nr. 473, bij not. 4 en 18/10/1817 no 405, getuigenschrift voor Frans Naerebout, Middelburg 6/8/1815; op de andere zijde: "in 1812 op 't laatst van het jaar door de prefect aangesteld als havenmeester op een traktement van 900 franken, uit 's lands kas betaald tot half oktober 1813. Heeft tot die tijd (is op 't laatst van 1812 bedoeld of half oktober 1813?) als sasmeester genoten 600 franken 's jaars, buiten 't traktement als lantaarnoppasser. Dit was inclusief de bezoldiging à circa 200 franken door hem zelf van een dagloner als zijn assistent". GA Goes nr. 240, Prefect Baron Pycke, Département des Bouches de l'Escaut, besl. 20/11/1812, "Sur la proposition du directeur du balisage [A. Dingmans te Vlissingen] François Naerebout est nommé receveur des droits du balisage au port de Goes en remplacement du sieur [Arij?] Dronkers démissionnaire." Een aanbeveling van admiraal Verhuell, niet expliciet voor deze functie, lijkt bedoeld voor Jacobs zoon Matthijs, GA Goes nr. 240, namens Verhuell certificeert, op 28/2/1813, kapitein Francke "dat de genoemde M. Narrebout in het jaar 1809 [1804?] op de flottieljes onder zijn orders als kustloods heeft gediend, dat hij in dat beroep grote intelligentie en kennis heeft getoond en dat hij zich voorbeeldig heeft gedragen."

54

Voor de kinderen Naerebout ZA 250 (Wilhelminapolder) nr. 128, diverse financiële aantekeningen. ZA 33.1 nr. 1071, akte van aanstelling van M. Narrebout tot schipper ... op Rotterdam, 1814. Van der Poel, *Wilhelminapolder*, 69. GA Goes nr. 1495, lijsten van schuttingen en ontvangsten havengeld, vele tientallen vermeldingen van Matthijs Naerebout. De weduwe van Matthijs Jzn kreeg een pensioen van f. 150 per jaar, NA 2.12.01 nr. 2775, 4/1/1816 no 27. *Lofrede*, 52. Abraham Caland (1789-1869), zoon van Pieter Marinusse Caland (1759-1810), was de vader van Pieter Caland, de ontwerper van de Nieuwe Waterweg. Hij zal wel verwant zijn geweest aan Lourens Maartense Caland, die in 1778 een rol speelde bij het psalmenoproer in Westkapelle. Zie over hem Nagtglas, *Levensberichten* I, 96-97; De Bruin, 'Abraham Caland'; en Van Lynden, *Donkere Palissaden*, II.

Over de gevolgen van Napoleons val voor Frans Pous, 'Voorlezing', 22 (14 maanden als aansteker niet betaald). *Lofrede*, 49. NA 2.04.07 (BiZa/Waterstaat) nr. 162, no 4609, rekest Naerebout van circa 10/6/1816. GA Goes nr. 473, bijlagen bij notulen raad 4/10/1817 no 405, Frans' rekest aan burgemeester en raden van kort voor die datum en getuigenschrift van provinciaal bestuur voor Frans Naerebout, Middelburg 6/8/1815.

Voor de naamsverandering naar Wilhelminapolder zie NA 2.02.01 nr. 86, KB van 8/3/1815 18, op rekest van Suermondt, Van den Bosch e.a. en aanbeveling van de DG Waterstaat, die het met de rekestranten eens is “omtrent de voegelijkheid om van den vaderlandschen grond alle nageblevene herinneringen aan de vreemde overheersching te doen verdwijnen.”

Andries Schraver, de polder Oost-Beveland en de impasse aan het sas

Voor de hier genoemde afschuivingen NA 2.04.07 nr. 69, no 2080, 11/4/1815. Idem nr. 72, no 2644 en 2645, 6/5/1815, Van den Bosch aan Waterstaat, 28/4/1815, met kaarten en profielen. Idem nr. 73, no 2699, 8/5/1815. Idem nr. 74, no 2892, 15/5/1815. Idem nr. 79, no 3583, 9/6/1815. Idem nr. 80, no 3653, 12/6/1815. NA 2.02.01 nr. 235. KB van 12/5/1816 no 4 met rapport van Van Ursel van 6/5/1816. De afschuivingen dateren van 23/12/1814 (op de aansluiting van de twee polders), 26/3/1815 (na een zware storm) en 14/4/1815.

Over Schraververs leven N.N., ‘Eenige merkwaardigheden’, passim en 115. NNBW, II 1298-1300, ‘Andries Schraver’. Nagtglas, *Levensberichten* II, 612-615.

37 NA 2.04.07 nr. 89, no 4587, 4588 (rapport Schraver 17/7/1815) en 4589 (brief Schraver 19/7/1815). Idem nr. 91, no 4810, 4/8/1815. Idem nr. 93, no 5068, 14/8/1815, met brief Van den Bosch, 11/8/1815. Idem nr. 95, no 5377, 29/8/1815. Idem nr. 97, no 5623 en 5630, 8/9/1815, met brief Van den Bosch. Idem nr. 101, no 6089, 8/9/1815, met brief gedep. Zeeland. Idem nr. 102, no 6267, 6/10/1815, met KB van 1/10/1815 no 25. Idem nr. 106, 6878, 28/10/1815. Jan Bloklands borgen waren Jan en Pieter Sijmons. Hansum; de aanneemsom van f. 16.159½ werd na de erkenning als calamiteuze polder overgenomen. De Bruin, ‘De Waterstaatsdienst’, 100.

Schraververs opvattingen en zijn verschil van mening met Van den Bosch in NA 2.04.07 nr. 136, no 1915, 27/3/1816 en nos 1943 en 1944, 29/3/1816. Idem nr. 139, no 2104, 8/4/1816 en no 2189, 11/4/1816. Idem nr. 140, no 2312, 18/4/1816, Jan Hamsums borgen waren Joh. Kocken en Pieter Proos Gzn. Idem nr. 148, no 3127, 21/5/1816 en no 3132, 21/5/1816 met een brief van Schraver aan de minister, 17/5/1816. Idem nr. 149, no 3181, 24/5/1816. Idem nr. 151, no 3400, 31/5/1816. Idem nr. 152, no 3425, 3/6/1816 met brief van Schraver aan de minister, 29/5/1816. Idem nr. 157, no 3966, 17/6/1816 met brief van Van den Bosch aan de minister, 9/6/1816 en no 4054, 20/6/1816. Idem nr. 163, no 5184, 16/7/1816. Idem nr. 169, nos 5471 en 5472, 22/7/1816. Idem nr. 172, nos 5864 en 5865, 30/7/1816. Idem nr. 178, nos 6528 en 6529,

14/8/1816. Idem nr. 185, no 7240, 3/9/1816, andere inschrijvers waren onder anderen Jan Blokland en J. van den Bogaard van Werkendam, die met P. Hansum te 'Grevendam' borg was; idem nr. 202, no 9141, 21/10/1816. Idem nr. 318, no 9863, 25/8/1817, de minister aan de koning.

Het onderzoek, Blankens verontwaardiging en het verdere onderzoek in NA 2.16.06 (Insp. Gen. Waterstaat) nr. 448, no 153/10, proces-verbaal van L. de Paauw, J. van Hoove, J. van de Poel, G. Verschuur en A. Latestein van hun inspectie van 4-8/7/1814. Idem, no 153/16, J. Blanken Jansz. aan dir.-gen. Waterstaat, Antwerpen, 22/7/1814, memo van Blanken, 25/11/1814. Een tonmolen is een zogenaamde schroef van Archimedes; een kettingmolen werkt met behulp van in serie geschakelde bakken. NA 2.04.07 nr. 73, no 2800, 11/5/1815 met rapport Schraver en Van Diggelen. Idem nr. 79, no 3562, 8/6/1815 met rapport insp.-gen. A.F. Goudriaan.

De held hersteld

Over de inspanningen van Van den Bosch, Lambrechtsen en Pous voor Naerebout zie Pous, 'Voorlezing', 24. 'Berigt wegens de verdiensten van den loots Frans Naerebout', in *Algemeene Konst- en Letter-bode 1816*, Deel I nr. 14 (5/4/1816), 210-215. Pous was toen Hoofdontvanger der Konvooi-en en Licenten in het Departement Zeeland, *Lofrede*, 41-42. Verder ZA, KZGW hs nr. 259, M.C. van Hall aan N.C. Lambrechtsen, eind febr. 1816. *MCo*, 12/3/1816. Prud'homme van Reine, *Kinsbergen*. 457-459. UB Amsterdam, bijz. coll. Hs 16 Aiy no 2, reçu van Naerebout, 6/3/1816; en idem no 1, Naerebout aan Van Kinsbergen, Wilhelminapolder, 8/4/1816. NA 2.19.190 (Coll. J.H. van Kinsbergen) nr. 38, Lambrechtsen aan Van Kinsbergen, 12/4 en 5/5/1816. NA 2.12.01 (Marine) nr. 79, 8/5/1816 no 13, met brief van het Genootschap van 10/4/1816. *Lofrede*, noot 2. Voor Gobius' nuance met betrekking tot Naerebouts aandeel in het behoud van de *Brunswijk* zie Hoofdstuk I.

Nieuwe hoop voor de sluis en voor Frans in NA 2.02.01 nr. 5066 (inv.), besl. van 11/9/1816 no 1816 om tekeningen en bestekken te maken. GA Goes nr. 51, op 30/6/1815 bekijkt het stadsbestuur van Goes de functies van brugwachter en van sluiswachter van de binnenhaven; beiden krijgen een klein bedrag. Naerebout werkte echter aan de buitenhaven. *MCo*, 8, 11 en 18/6/1816. Rekest Naerebout in GA Goes nr. 473, bijlage bij notulen stad 4/10/1817 no 405.

Frans' huldiging door het Goese Nut in GA Goes, Archief Dep. Goes Maatsch. Tot Nut van 't Algemeen; not. 19/2, 21/5, 16/7, 22/8 en 12/9 en 16/9/1816. 'Berigten, Goes, 20/9/1816' in *Algemeene Konst- en Let-*

ter-bode 1816, Deel II nr. 41 (11/10/1816), 225-226. *Lofrede*, 44-47. In welk van zijn vele geschriften de Zutphense predikant Jan Floris Martinet van Naerebout melding maakt, heb ik niet gevonden. Voor een afbeelding van de schoolprent, die het wrak van de *Woestduin* en daarbij de reddende poon toont, zie Borms en Thijssen, *Schoolprenten*, 'Voorbeelden van Edelmoedige, Menschlievende en Grootmoedige Bedrijven'; bij de negen kleine prentjes met onderschriften op deze prent zijn de Gebroeders Naerebout, Wolraad Woltemade en Elsje van Houweningen. Zie ook Thijssen, *Leerzame prentjens*, 157. Het Goese departement benoemde Naerebout tot zijn medelid; een voorstel aan het Algemeen Bestuur om hem honorair lid van de Maatschappij te maken, werd afgewezen; wel kreeg hij een exemplaar van de Werken van de Maatschappij.

Van den Bosch over Sara: *Lofrede*, 47-48. Frans' rekest in NA 2.04.07 (Min. Waterstaat) nr. 162, no 4609, 1/7/1816, Minister aan Naerebout, 1/7/1816. *Lofrede*, noot 29. Over de benoeming tot broeder NA 2.02.01, nr. 326, KB van 31/10/1816 no. 72 op advies van de minister van Waterstaat Van Ursel; ook aanwezig in dossier Naerebout GA Goes, nr. 240. Het in het Frans geschreven advies in NA 2.04.07 (BiZa/Waterstaat) nr. 202, no 9182, 24/10/1816. Later zou ook Dorus Rijkers, de mensenredder, in de broederschap worden opgenomen.

Over Frans' wens herinnerd te worden *Lofrede*, noot 26. Zijn ontmoeting met de koning en de financiële afdoening *MCo*, 16/5/1809 en 14/8/1817. Lambrechtsen aan Te Water, 10/9/1817, ZA, KZGW hs 2050. *Lofrede*, 49 en noot 30. Prud'homme van Reine, *Kinsbergen*, 457-459. P.J. van Maanen, 'Reise met Koning Lodewijk ...'. Univ. Bibl. Amsterdam, bijz. coll. Hs 16 Ey2, 13/5/1809. NA 2.02.01 nr. 394, Falck aan Schorer, 5/4/1817 no 19. NA 2.19.190 (Coll. Van Kinsbergen) nr. 38, Lambrechtsen aan Van Kinsbergen, 21/6/1816. NA 2.02.01 nr. 476, KB van 1/9/1817 no 70; bovenaan staat met potlood: "zulks de intentie des konings is die hem wel bereids de onderscheiding van Br. v. d. N.L. heeft toegevoegd, doch welke onderstand ontoereikend is", een opmerking waaruit blijkt dat het, zowel bij de onderscheiding als bij de gratificatie, minder om eer of recht dan om ondersteuning ging. De bijlagen bestaan uit J.H. Schorer aan Falck, 30/4/1817; N.C. Lambrechtsen aan Falck, 23/3/1817 en G.J. van den Bosch aan Lambrechtsen, 19/3/1817 (extract), met een overzicht van de achterstallige traktementen. Niet Waterstaat, maar Marine werd belast met de uitbetaling uit de post onvoorziene uitgaven van de f. 500 aan Naerebout. NA 2.12.01 (Marine) nr. 2795, 16/9/1817 no 15, kennisgeving aan Naerebout. GA Goes nr. 473, bij not. 4 en 18/10/1817 no 405, Minister Van der Hoop, 16/9/1817. Zijn onbezoldigd havenmeesterschap in *Lofrede*, 49. GA

Goes nr. 473, bijlage bij notulen 4/10/1817 no 405, rekest Naerebout aan burgemeesters en raden Goes met bijlagen. www.historievangoes.nl en GA Goes nr. 53, not. 4 en 18/10/1817.

Voor de uiteindelijke aanbesteding van de sluis NA 2.04.07 (BiZa/Waterstaat) nr. 254, no 3112, verb. van Van Ursel, 29/3/1817. Idem nr. 289, no 6958. Idem, 23/6/1817. NA 2.02.01 nr. 397, KB van 13/4/1817 no 18. Idem nr. 511, KB van 10/11/1817 no 92 met brief minister Fin., 2/9/1817.

Over Frans' laatste jaren aan het sas *Lofrede*, noot 11 en 28.

Een verdwaalde aannemer uit Werkendam

Schravers plan in NA 2.04.07 nr. 288, no 6842, 21/6/1817, Schraver aan de minister, 6/6/1817. Idem nr. 299, no 8011, 17/7/1817, Schraver aan de minister, 2/7/1817. Idem nr. 322, no 10306, 7/8, 2/9/1817. Idem nr. 366, no 14331, 27/11/1817. De Gunning aan Verdoorn NA 2.04.07 nr. 338, no 11983, 6/10/1817. Idem nr. 339, no 12093, 4/5, 7/10/1817. Idem nr. 349, nos 13029 en 13030, 30/10/1817. Verdoorns borgen kwamen uit Sliedrecht en Werkendam. Voor zijn falen NA 2.04.07 nr. 366, nos 14331 en 14440, 27/11/1817. Schraver citeerde Georg Heinrich von Langsdorf. Idem nr. 376, no 15528, 20/12/1817. Idem nr. 414, no 107, 6/1/1818. Idem nr. 513, nos 10128 en 10129, 8/7/1818. Idem nr. 525, no 11585, 29/7/1818. Zijn verliezen in idem nr. 525, no 11585, 29/7/1818. Idem nr. 538, no 13294, 25/8/1818. Idem nr. 544, no 13972, 8/9/1818. Idem nr. 549, no 14487, 16/9/1818. Idem nr. 552, no 14758, 21/9/1818. Idem nr. 578, no 17745, 19/11/1818. De tegemoetkoming van de minister NA 2.04.07 nr. 598, no 378, 12/1/1819. Idem nr. 620, no 2923, 5/3/1819. Idem nr. 637, no 5067, 16/4/1819. Idem nr. 750, no 18557, 29/11/1819. Idem nr. 1033, 59 (Oost-Beveland) met KB van 8/2/1820 no 25 uitvoeringsbesluiten.

Voor verdere tegenvallers en de doorbraak van maart 1820 NA 2.04.07 nr. 577, no 17485, 16/11/1818. Idem nr. 582, no 18176, 27/11/1818. Idem nr. 591, no 19052, 18/12/1818. Idem nr. 598, no 323, 11/1/1819. Idem nr. 649, KB van 15/7/1818 no 43. En idem nr. 1033, 59, bijlage bij besl. minister 7/3/1820, Schraver aan Van Ursel, 4/3/1820.

Afscheid

Over Frans' laatste maanden NA 2.02.01 (Alg. Staatssecr.) nr. 649, KB van 15/7/1818 no 43 (calamiteus per 1/7/1818). *Lofrede*, 49 en noot 26 (waar sprake is van Frans' "zak-uurwerk, op welks kas de naam van den heer Lam-

brechtsen en de zijne stonden”) en 28. De Klerk, *Goese jaren*. GA Goes nr. 1240, akte no 977. In zijn rekening voor Oost-Beveland over 1815 noemde Rembges “de dijkwachter A. Dronkers”, NA 2.04.07 nr. 157, no 4054, 20/6/1816.

Over zijn dood, begrafenis en de herdenking zie het korte bericht in MCo van 5/9/1818. ‘Berigten, Goes, 29/8/1818’ in *Algemeene Konst- en Letter-bode 1818*, Deel II nr. 41 (11/9/1818), 177-178, 194-195 en 211-212 en *Idem 1820*, Deel I nr. 2 (14/1/1820), 17 en 18; het Latijnse gedicht prees ook Lambrechtsen om zijn liefde voor Naerebout. *Lofrede*, 50-51, 56 en 62 en noten 32, 33 (met citaat uit de *Goessche Courant* van 4/9/1818, die Frans “buiten-havenmeester dezer stad en aansteker der zeelantaarn aan Oost-Beveland” noemde) en 34. Sommige van de grafschriften verschenen hier en daar apart in druk, evenals in MCo 28/12/1819. De Klerk, *Goese jaren*, onder andere noot 16.

Nawoord

Zelfs tot in Duitsland drong het verhaal over de Naerebouts, zij het in verminkte vorm, door. Zie *Ueber die vereinigten Niederlande, Briefe von J. Grabner*, Gotha 1792, 164-165; vertaald en uitgegeven door A. Loosjes, Haarlem 1792.

Voor de citaten in de eerste alinea’s en het beginnend meningsverschil tussen De Kanter en Van den Bosch zie Pous, ‘Voorlezing’, 10, 13; De Kanter, ‘Welk deel’, 749, 755-757 en passim; en *Lofrede*, 52-54, aant. 14. François Kleeuwens was de zoon van de bakker op de Vlissingse Bierkaai, waar Bellamy nog knecht was geweest. Voor het verdere conflict G.J. van den Bosch, ‘Handhaving der eere’, 309; en De Kanter, ‘Eenige aanmerkingen’, 478.

Voor het beeld, dat Van den Bosch van Frans schiep, zie vooral *Lofrede*, 3, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 25, 27, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 40, 44, 45, 69.

Zie Nierstrasz, *Frans Naerebout*; het citaat van Jan Wap over hem in Marita Mathijssen, ‘2 augustus 1828’, 426.

Voor de jeugd verschenen tussen 1809 en 1845 zeven drukken van *Leerzame vertellingen en deugdlievende voorbeelden voor kinderen, benevens eenige merkwaardigheden uit het rijk der dieren*; in 1820 Abraham Johannes Lastdrager, *De Nederlandsche zeeloots Frans Naerebout, een schoolboek* en het jaar daarop, speciaal voor meisjes, een artikel over Frans in de *Almanak voor het Schoone en Goede voor 1821*.

De verdere vermeldingen: P.S. Schull, ‘Redevoering over den Moed’ in *Ernst en Luim*, Dordrecht 1829, 109-131. Petronella Moens, ‘Aan de zee’ in

Nederlandsche Muzen-Almanak 1829, 126-133. Na de *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken* van 1780 volgde in 1787 één van de vervolgdelen van Wagenaars *Vaderlandsche Historie II*, 212-216. In 1799 wijdden de *Byvoegzels op het Vaderlandsch Woordenboek III (H-Z)*, 219-120, van Jacobus Kok een lemma aan 'Narrebout (Jacob en Frans)', maar beperkten zich daarbij weer tot de reddingstocht. Martinus Stuart gaf in 1824 in zijn *Vaderlandsche Historie III*, 409-410, hoog op van de 'Vlissingche visschers' Jacob en Frans Naerebout. Hendrik Collot d'Escury noemde in zijn *Holland's Roem VI*, 327, van 1835, hun daad het bewijs dat het redden van drenkelingen uit zuivere edelmoe- digheid onder zijn landgenoten zijn voorbeelden kende. De Zeeuwse onderwijzer Sluijters gaf in zijn *Korte Levensschetsen*, 72-74, van 1845 alleen het verhaal van de *Woestduin*.

De verdrinkingsdood van kleinzoon Frans in NRC 8/12/1858. Het de- gelijke lemma over Frans: Van der Aa, *Biografisch Woordenboek, deel 13*, 21- 25.

De laatste druk van Stamperius' jeugdboek is van 1932. Na de oorlog gaf het hoofdkwartier van de Nederlandsche Padvindders het door A. Vor- ster, kennelijk voor jongens bedoelde, *De redding van de "Woestduyn"* uit, dat het hele leven van Naerebout bestrijkt. Knap geschreven is de streekroman *Man te Roer* van de Veerse schrijfster Dignate Robbertz (pseudoniem van Johanna Beversluis-Verstraate) van 1956. In 2018 verscheen van de hand van Marja Visscher *De Wolkenkijker*, een historische roman die Frans' leven benadert vanuit het gezichtspunt van zijn vrouw Sara.

60

Over de ramp met de *Naerebout* zie *Alg. Handelsblad* 3/5/1918 Och- tend- en Avondeditie. Voor de Naereboutfeesten Stamperius, *Frans Naere- bout*, 7de druk 1932, 140-158. MCo 9 en 11/8/1919; de krant schreef dat de zeeloods Frans Naerebout onder de genodigden was, maar ik denk dat het de Vlissingse schoenmaker Frans Naerebout was, een nazaat van Jacob Naerebout. *Vlissingche Courant* 9 en 11/8/1919. Ruijsch, 't Was maar en loods, 115. Meerwaldt en Nijk, *In Woord en Beeld*, 75 en 76. Voor een filmpje van de feesten van 1919 zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Frans_Naerebout MCo 12/8/1919.

Bibliografie

- Aa, A.J. van der, *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*, Haarlem, 1852- 1878, lemma 'Bellamy', ii, 293-295; lemma 'Frans Naerebout', xiii, 21-25.
Abelman, A.J. en F.H. de Klerk, *Goes in haar sas*, Goes, 1986.
Almanak voor het Schoone en Goede voor 1821, 89-103, 'Frans Naerebout'.

- Barth, Allie, Frank de Klerk en Arend van der Wiel, *Van marktveld tot meestoof: fietsen naar en wandelen door Kloetinge, Kattendijke, Goese Sas, Wilhelminadorp*, Goes, 2013.
- Baudez, L., 'Hoe Vanstabel zijn konvooi handelsschepen naar Antwerpen bracht (1796)', *Sirene (driemaandelijks maritiem tijdschrift) [Antwerpen] nr. 155 (Maart/April 1989)*, 11-13.
- Beknopte beschrijving der beruchte kruistogten van den onverschrokken en beroemden zeeheld Pierre le Turcq ...*, Rotterdam, 1784.
- Bekkenutte, Karin, 'Het Patriciaat van Vlissingen in de 18de eeuw', doct. scriptie 1981.
- Bellamy, Jacobus, 'de Schipbreuk', *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1780, Deel II, Mengelwerk, 198-305.
- Benham, Hervey, *The Smugglers' Century: The story of smuggling on the Essex coast, 1730-1830*, Chelmsford, 1986.
- Bijleveld, Henri Jean Jacques, *Verhandeling over de geschillen met Frankrijk betrekkelijk Vlissingen sedert 1795 tot op den afstand dier vesting in 1807*, Middelburg, 1865.
- Bordewijk, Coby e.a., *Wat geeft die Comedie toch een bemoeijing! De Leidse Schouwburg 1705-2005*, Amsterdam, 2005.
- Bonaparte, Napoléon, *Correspondance Générale*, 15 tomes, Paris: Fayard, 2004-2018.
- Borms, A.G.J.M. en J.C.L. Thijssen, *Schoolprenten tot Nut van 't Algemeen*, Voorburg, 2005.
- [Bosch, G.J. van den] H. Steendijk (red.), *Lofrede op Frans Naerebout, uitgesproken in de vergadering van het Goessche departement der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen*, 20 december 1819, Goes, 1820.
- Bosch, G.J. van den, *Lofrede op Frans Naerebout, in de vergadering van het departement Goes, Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, 20/12/1819, met ophelderende aantekeningen, Goes, 1820.
- Bosch, G.J. van den, 'Handhaving der Eere van Frans Naerebout ...' *Vaderl. Letteroefeningen*, 1821 II, Juni, Mengelwerk, 308-313.
- 'Eenige mededeelingen betreffende G.J. van den Bosch' door 'D.', in *Alg. Konst- en Letter-bode* 1836 II, 44 (30/9/1836), 210-217.
- Brahé, Jan Jacob, *Kerkelyke redenvoering ter gelegenheid van het tweede eeuwge-tyde der Vlissingsche vryheid ...*, 6 april 1772, Vlissingen, 1772.
- Brahé, Jan Jacob, *Vlissings eeuw-vreugde, op den twee-honderdsten geboortedag harer vryheid, den VI van grasmaand MDCCLXXII*, Vlissingen: Thomas Corbelyn, 1773.
- Bremmers, Joep en Ad Tramper (bez.), *Beschryvinge der stad Vlissinge: Het handschrift van Jasper Jaspersen Brassier, 1754*, Vlissingen, 2018.

- Broeke, Martin van den, *Jan Arends, Buitenplaatsten op Walcheren; Aanhangsel Leven en Werken Jan Arends (1738-1805)*, Alphen aan den Rijn, 2001.
- Bruijn, J.R., F.S. Gaastra en I. Schöffer (eds), *Dutch-Asiatic Shipping*, 3 delen, RGP, Grote Serie, Den Haag, 1979-1987.
- Bruijn, J.R. en E.S. van Eyck van Heslinga, ‘Luxembourg en haut’; muiteerij op de ‘Barbestein’ in 1786’, in Idem (red.), *Muiteerij: Oproer en berechting op schepen van de VOC*, Haarlem, 1980, 111-122.
- Bruijn, Jaap R., ‘Een routineuze aangelegenheid: De opvang van de VOC-retourvloot door oorlogsschepen in de achttiende eeuw’, in Anita van Dissel, Maurits Ebben en Karwan Fatah-Black (red.), *Reizen door het maritieme verleden van Nederland*, Zutphen, 2015.
- Bruijn, Jaap R., *Zeegang: Zeevarend Nederland in de achttiende eeuw*, Zutphen, 2016.
- Bruin, M.P. de, ‘De waterstaatsdienst in Zeeland en zijn eerste hoofdingenieur Andries Schraver’, *Waterbouwkundig Tijdschrift OTAR* 35, 5 (nov. 1950), 97-104.
- Bruin, M.P. de, ‘Abraham Caland’, *Waterbouwkundig Tijdschrift OTAR* 36, 1 (juli 1951), 281-290.
- Brusse, Paul, *Gevallen stad: Stedelijke netwerken en het platteland, Zeeland 1750-1850*, [Zwolle & Utrecht, 2011].
- Buisman, Jan, *Extreem Weer*, Franeker, 2011.
- Buijnsters, P.J., *Wolff & Deken, een biografie*, Leiden, 1984.
- Burmannus, Petrus, *Wolradi Wolthemalii Apotheosis met vertaling: De Waare Held Wolraad Wolthemale vergood*, Amsterdam, 1775.
- Burmannus, *Wolradi Wolthemalii. Dichtkundige beschrijvinge van het noodlot des O.I. Compagnies Kermis-schip de Jonge Thomas, gevoerd door capitein Barend van Lameren*, Utrecht, 1778.
- Chalmot (uitg.), J.A. de, *Verzameling van placaten, resolutien en andere authentieke stukken ... september MDCCXXXVII*, Deel 25, Kampen, 1790.
- Collot d’Escury, Hendrik Baron, *Hollands roem in kennis en wetenschappen*, 7 delen, Den Haag/Amsterdam, 1824-1844.
- ‘Een Delftse Acte van Verbintenis uit 1785 ontdekt’, in *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, Dl VII (1953), 147-164.
- Dekker, Jeanine, *Ondergang en opstanding: Desurbanisatie en de politieke verhoudingen op het platteland in Zeeland 1750-1850*, [Zwolle & Utrecht, 2011].
- Deynen, Jacques W., *Lootslyden en Hystoriën*, Vlissingen, 1999.
- Dichtkundige beschrijvinge van het noodlot des O.I. Compagnies Kermis-schip de Jonge Thomas, gevoerd door capitein Barend van Lameren*, Utrecht, 1778.

- Dijkshoorn, J. van, *De landing der Engelschen in Zeeland*, 2de druk, Vlissingen, 1809.
- Dixhoorn, Arjan van, Henk Nellen en Francien Petiet (red.), een Hoger Streven: Bouwstenen voor een geschiedenis van het Zeeuws Genootschap, 1769-2019, Archief 2019 (Mededelingen van het KZGW), Middelburg, 2019.
- C.P.I. Dommissie, *De geschiedenis van de Westpoort te Vlissingen ...*, Vlissingen, 1903.
- J. Dorleijn, 'Walcheren in rep en roer', in *Zuider Kerkbode*, 4/10/1901, bladzijde 2.
- Druenen, Peter van, *Vissers, Kapers, Arbeiders: Vlissingen 700 jaar stadsrechten*, Vlissingen, 2015.
- Eeden, Hans van den, *Leve de Koning! Lodewijk Napoleon op reis door Brabant en Zeeland*, Heusden, 2009.
- Encyclopedie van Zeeland*, Middelburg 1982-1984, lemma 'Frans Naerebout', II, 362-363.
- Enthoven, Victor, Remmelt Daalder en Peter Blom, *Een Zeeuwse zeeschilder: Engel Hoogerheyden (1740-1807)*, Vlissingen, 2007.
- Enthoven (red.), Victor, *Een haven te ver: De Britse expeditie naar de Schelde van 1809*, Nijmegen, 2009.
- Enthoven, Victor, 'Een haven te ver', in Enthoven (red.), *Een haven te ver*, 111-175.
- Farasyn, Daniël, *1769-1794, de 18de eeuwse bloeiperiode van Oostende (Stadsarchief Oostende, Oostendse historische publicaties 2)*, Oostende, 1998.
- Feith, Rhijnvis, achtregelig 'extempore' 28/9/1779 te Haarlem, gedrukt in *Van der Aa's Biografisch Woordenboek*, V, 7.
- Francke, Johan, *Al die Willen te Kaap'ren Varen: De Nederlandse commissievaart tijdens de Vierde Engelse Oorlog 1780-1784*, Zutphen, 2019.
- Gaastra, Femme S., *De geschiedenis van de VOC*, 5de druk, Zutphen, 2002.
- Groenewegen, G., *Verzameling van vier en tachtig Stuks Hollandsche Schepen geteekend en in koper gebragt*, Rotterdam, 1789.
- Grol, H.G. van, 'De schipbreuk van het O.I. Comp. schip "Woestduyn" op de Noorder-Rassen 24 juli 1779', in *Vlissingsche Courant*, 24/7/1918, pagina 1.
- Haalmeijer, Hans, *Pinassen, Fluiten en Galjassen: Zeilschepen van de Lage Landen - Kustvaart en Grote Vaart*, Alkmaar, 2009.
- Handleiding tot de Physionomiekunde*, 2 delen, Dordrecht: Blussé, 1780-1782.
- Harms, C., 'Een Bekende Zeeuw, Frans Naerebout', *Gens Nostra, Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging*, jrg 24 (1969), 102-103.

- Hart, Maarten 't, *Het psalmenoproer*, 14de druk, Utrecht/Amsterdam/Antwerpen 2013.
- Haubourdin, R.M., 'Jan Blanken Jansz. (1755-1838), Nationaal Bouwer', in *De Physique Existentie dezes Lands: Jan Blanken, inspecteur-generaal van de Waterstaat (1755-1838)*, Amsterdam, 1987, 11-28.
- Hendriks, P.A. e.a. (red.), *Duizend jaar Walcheren: Over gelanden, heren en geschot, over binnen- en buitenbeheer* (Werken KZGW, 8), Middelburg 1996.
- Hennequin, J.F.G., *Biographie maritime ou notices historiques sur la vie et les campagnes des marins célèbres français et étrangers*, 2e tome, Paris 1836, 270-277 (Pierre-Jean Vanstabel).
- Hoek, S. van, *Natuur- en geschiedkundige beschrijving van den verschrikkelijken watervloed tusschen den xivden en den xvden van louwmaand des jaars MDC-CCVIII*, Haarlem, 1808.
- Hoek, S. van, *Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelsen in Zeeland in het jaar MDCCCIX*, Haarlem, 1810.
- Hoeufft, J.D., *Beschrijving van het gebeurde ten tyde van den inval der Franschen in ons land ...*, 2 delen, Amsterdam, 1794.
- Iperen, Josua van, *Kerkelyke historie van het psalm-gezang der Christenen*, Dl 2, Amsterdam, 1778.
- Jansen, Lucas, *"De Koophandel van Amsterdam", een critische studie over het koopmanshandboek van Jacques le Moine de l'Espine en Isaac le Long*, Amsterdam, 1946.
- Jensen, Lotte, *Verzet tegen Napoleon*, Nijmegen 2013.
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, Deel IV, Zwolle, 1869.
- Joustra, Sjouke, *Vertrouw nooit een loods en andere verhalen*, Baarn, 1991.
- Kanter Philz., Jac. de, Onder 'Berigten' in de *Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaar 1816* [deel II], no. 41, vrijdag 11/10/1816, pp. 225-226, verslag van een bijeenkomst van het Goese departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op maandag 16/9/1816 in de Doopsgezinde kerk te Goes ter ere van Frans Naerebout.
- Kanter Philz., Joh. de, *Natuur- en geschiedkundige beschrijving van den watervloed tusschen den 14 en 15 januarij 1808*, Middelburg 1808.
- Kanter Philz., Joh. de, *De Franschen in Walcheren*, Middelburg 1814.
- Kanter Philz., Joh. de, Voorlezing 6/9/1820 'Welk deel had Koenraad Cornelisse enz. enz. in het redden van het schip "Zuiderburg"?' Middelburgs Dept tot Nut van 't Algemeen, *Vaderlandsche Letteroefeningen nr. 16, II, November 1820*, Tweede Stuk voor 1820, Mengelwerk, 737-758. En 'Eenige aanmerkingen op de handhaving der Eere van Frans Naerebout, door G.J. van den Bosch', in *Vaderl. Letteroefeningen 1821 II, November*, 469-478.

- Klerk, Frans de, *De Goese jaren van Frans Naerebout*, Goes, 2005.
- Klooster, V.A.J. en D.H.A. Kolff (bez.), *Driftig van spraak, levendig van gang: Herinneringen van marineofficier Dirk Hendrik Kolff (1761-1835)*. Werken Linschoten-Vereeniging CX, Zutphen, 2011.
- Kok, Gerhard J. de, *Walcherse ketens: de trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780*, diss. Universiteit Leiden, 2019.
- Byvoegzels op het vaderlandsch woordenboek, oorspronkelijk verzameld door Jacobus Kok*, III (H-Z), Amsterdam 1799, 219-220.
- Kolff, D.H.A., 'Bevroren, bezet en bedreigd: hoe Vlissingen Bataafs werd', in *Nehalennia 176 (zomer 2012)*, 2-9.
- Koning Lz, C. de, 'Bij het graf van Frans Naerebout', *Alg. Konst- en Letterbode 1818*, II, 211-212.
- Kuipers, Jan J.B. en Robbert Jan Swiers, *Het Verhaal van Zeeland*, Hilversum, 2005.
- Kuipers, Jan J.B., 'Frans Naerebouts pannen', *PZC*, 3/10/2005.
- Legendijk, J.C., *Vrijmetselarij in Zeeland: De keerzijde van de medaille belicht*, Hulst, 1992.
- Lastdrager, Abraham Johannes, *De Nederlandsche zeeloots Frans Naerebout, een schoolboek*, Amsterdam, 1820.
- Leerzame vertellingen en deugdlievende voorbeelden voor kinderen, benevens eenige merkwaardigheden uit het rijk der dieren*, 7 drukken, Leiden-Amsterdam, 1809-1845.
- Landheer, Hugo, 'Arm Vlissingen', in Victor Enthoven, *Een haven te ver*, 257-277.
- Lofrede op Frans Naerebout, uitgesproken in de vergadering van het Goessche departement der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen*, 20 december 1819, Goes 1820.
- Loosjes Pzn, A., *De Gebroeders Naerebout: Toneelspel in drie bedrijven*, Haarlem 1792.
- Loosjes Pzn, A., *Matroozen Gesprek en Zang bij den Dood van Jacob Naerebout*, Haarlem (A. Loosjes Pzn) 1793; onder de titel 'Jacob Naerebout' ook verschenen in *Kabinet van mode en smaak, deel 6*, Haarlem (Loosjes) 1793, 105-112.
- Lynden, Pauline van, *Donkere Palissaden*, Doorn 2007.
- Meerman, Adri, Wim Hofman en Ad Tramper (red.). *Slopen of niet: De stadhuizen van Vlissingen*, Vlissingen [2005].
- Meerwaldt, W. en J.G. Nijk, *In Woord en Beeld, Leesboek voor de Lagere School*, 7de stuk, 12de druk, Bussum 1915.
- Herinneringen uit het leven van wijlen Christiaan Meeuse, in leven predikant op de Hoek, lande van Axel*, Middelburg 1840.

- Melling, Antoine-Ignace, *Lettres de Hollande et des villes anséatiques ...*, Zwolle 1997.
- Mooij, Jacobus Daniël de, *Jona Willem te Water (1740-1822), Historicus en theoloog tussen traditie en Verlichting*, diss. Leiden 2008.
- Nagtglas, F., *Levensberichten van Zeeuwen*, 2 delen, Middelburg 1890-1893.
- Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, of vervolg der merkwaardigsten geschiedenissen ..., delen 14-18 (Leiden, Amsterdam 1778-1783).
- N.N., 'Eenige merkwaardigheden uit het leven van Andries Schraver', *Zeeuwsche volksalmanak voor het schrikkeljaar 1840 (jrg 5)*, 96-132.
- Nierstrasz Jr, J.L., *Frans Naerebout*, Leeuwarden 1826; 2de druk Leeuwarden 1827.
- Nierstrasz Junior, J.L., *Frans Naerebout*, uitgegeven, ingeleid en toegelicht door Marinus van Hattum, Amstelveen 2021.
- Neele, Arno, *De ontdekking van het Zeeuwse platteland: Culturele verhoudingen tussen stad en platteland in Zeeland 1750-1850*, [Zwolle & Utrecht, 2011].
- Nijland, J. Aleida, *Leven en Werken van Jacobus Bellamy (1757-1786)*, Leiden 1917, I, 34.
- Overwater, A.M., *Van Leitsagher tot Loods: 440 jaar loodsen van Rotterdam*, Rotterdam 1980.
- Paesie, Ruud, *Zeeuwse kaarten voor de VOC: Het kaartenmakersbedrijf van de Kamer Zeeland in de 17de en 18de eeuw*, Zutphen 2010.
- Paspoort, Zacharias, *Beschrijving van Zeeland, zijnde het negende en tiende deel van den tegenwoordigen staat der Vereenigde Nederlanden ...* Middelburg 1820.
- Panders, Jan van, *Bousard, of de Menschlievende Lootsman*, 1779.
- Peters, C., *Grepen uit Vlissingen verleden*, Vlissingen 1972.
- Peters, C.H.J., 'Vlissingen in de patriottentijd, 1780-1787', Doctoraalscriptie Utrecht 1987.
- Poel, J.M.G. van der, *De Wilhelminapolder, 1809-1959*, Wageningen 1959.
- Polman, P., *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw, 2de deel, De Hollandse zending 1727-1795*, Hilversum 1968.
- Poortvliet, P.F., *Wolphaartsdijk, Kattendijke, met de Lodewijkspolder en de Oostbevelandpolder, Bevolking 1811*, Nederlandse Genealogische Vereniging afd. Zeeland, 1993.
- Pous, Pieter 'Voorlezing over de menschlievende en stoute daden van den uitmunten Zeeloods Frans Naerebout', 6/3/1816 in de verg. van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, KZGW Hs 3396.
- [Pous, Pieter] 'Berigt wegens de verdiensten van den Loots Frans Naerebout, Bij gelegenheid van de hulde hem onlangs [op 6/3/1816] door het

- Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg bewezen', in *Algemeene Konst- en Letter-bode*, 1816 [deel I], no 14, 5/4/1816, 210-215.
- Prims, Floris H.L., *Geschiedenis van Antwerpen*, 10 delen, Brussel 1927-1949.
- Prud'homme van Reine, R.B., *Jan Hendrik van Kinsbergen, 1735-1819, admiraal en filantroop*, Amsterdam 1990.
- Raben R. en J. Pennings, 'Pieter Pous (1777-1851) en het lot van Zeeland', *Zeeuws Tijdschrift* 43 (1993) nr. 1, 18-21.
- 'Réfugiés et prisonniers de guerre: Hollandais, Bataves et Hanovriens ...', *"Les Autres" ou l'Histoire des Étrangers et de l'Immigration à Dunkerque*, Archives de Dunkerque 2013, 20-21.
- Ridder, Jo de, *De geschiedenis van Vlissingen en haar ambachtsgilden*, [Goes] 2004.
- Robbertz, Dignate, *Man te Roer*, Nijkerk [1956].
- Ruijsch, Arie, *'t Was maar een loods (eene kroon voor den ouden zeeman): oorspronkelijk toneelspel in drie bedrijven met coupletten, opgedragen aan de Nederlandsche en Belgische loodsen*, Vlissingen 1867.
- Russell, Jesse en Ronald Cohn (eds), *Wolraad Woltemade*, 2012.
- Rylant (bez.), J., *De Kronijk van Antwerpen door Jan Frans van der Straelen en Jan Baptist van der Straelen*, deel 5 (1795-1796), Antwerpen 1933.
- 'S', 'D. M. Franciscus Naereboutii', Latijns gedicht ter ere van Frans Naerebout, *Alg. Konst- en Letterbode* 1818, II, 194-195.
- Sas, N.C.F. van, 'Zeeland in de Bataafs-Franse tijd: Van soevereiniteit naar vergetelheid', *Nehalennia* 109 (themanummer 1996), 5-15.
- Schama, Simon, *Patriotten en Bevrijders: Revolutie in de Noordelijke Nederlanden 1780-1813*, Amsterdam 1989.
- Scheijde, Arthur, *De Woestduynschipbreuk nader ontrafeld: De legendarische redding, de opvarenden en het verdwenen fortuin*, Eindhoven 2010.
- Scheijde, Arthur, 'Naerebout behoedde familie voor uitsterven', *Den Spiegel* 36 nr. 2 (april 2018), 10-14.
- Schorer, Dagboek van Jacob Hendrik, 28/7/1809-6/12/1810, in *Archief ... Zeeland* (1963), bez. door W.D. de Bruine.
- Schraver, Andries, Twee in resp. 1799 en 1804 bekroonde antwoorden op vragen over 1) het meer tegen de zee bestand maken van kram- en mastwerk en 2) de uitlozingen van Walcheren, *Nieuwe Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Deel I*, Middelburg 1807, 69-132 en 135-207.
- Schraver, J., *Hulde aan Neerlands Zeelieden, ten voordeele van de weduwe en de zes kinderen nagelaten door de verongelukte Nederlandse loods Frans Naerebout*, Schiedam 1859.

- Schutijser, A.J., *De geschiedenis van de rooms-katholieke parochie van Vlissingen*, Zaltbommel 1980.
- Sijnke, P., “De Westcappelsche vrijheit”: rumoer op Walcheren en in het bijzonder in Westkapelle in het laatste kwart van de achttiende eeuw, in *Nehalennia* 102 (1995), 2-8.
- Sluijters, H., *Korte Levensschetsen van eenige vermaarde en verdienstelijke Zeeuwen*. Middelburg 1845.
- Speeleveldt, T[homas], *Brieven over het eiland Walcheren*, Den Haag 1808.
- Stamperius, Jacob, *Frans Naerebout. De Loods van Vlissingen (Nieuwe Bibliotheek voor de jeugd)*, Haarlem 1890.
- Stutel, J.C.K., ‘Opgegaan in Vlammen’: De Waalse kerk in Vlissingen van 1572 tot 1825, Vlissingen 2015.
- Swalme, Simon van der (uitg. J.L. Heerebout), *Poortersboek van Vlissingen*, 4 dln, 1971/2.
- Stuart, Martinus, *Vaderlandsche historie*, Deel III, Amsterdam 1824.
- [Teellinck le Grand], *Lyst van goud- en zilverwerk vermist by de plundering uit het huys van d’heer Teellinck le Grand, schepen en pensionaris van Vlissingen, op den 30 september 1787*, Middelburg 1787.
- Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, 10de boek, *Beschryving van Zeeland*, Amsterdam 1753.
- Thijssen, Jo, ‘Leerzame prentjens voor de jeugd’: *Schoolprenten van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen*, Utrecht 2009.
- Treur, Franca, *Dorsvloer vol confetti*, 23ste druk, Amsterdam 2020.
- Uitterhoeve, Wilfried, ‘Het koninkrijk verdedigd’, in Enthoven, *Een haven te ver*, 177-197.
- Ven, G.P. van de, ‘Lodewijk Napoleon en de waterstaat’, in J. Hallebeek en A.J.B. Sirks (red.), *Nederland in Franse schaduw: Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)*, Hilversum 2006, 125-146.
- Vaderlandsche Historie, vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden door Jan Wagenaar verkort*, Deel II, Amsterdam 1792.
- ‘Verhaal [over de schipbreuk van de Woestduin]’, *De Maandelijke Nederlandsche Mercurius*, aug. 1779 1ste stuk, vol. 47, 42-44.
- Verhandeling over de Physiognomie of Gelaatkunde waarin derzelve onzekerheid uit de reden en de ondervinding, aangetoond wordt*, Amsterdam 1781.
- Het Verheugd Zeeland, by het plechtig bezoek van Zyne Doorluchtige Hoogheid Willem de Vyfde ...*, Amsterdam 1787.
- Ver Huell, Q.M.R., *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell*, ... , Amsterdam 1847.
- Visscher, Marja, *De Wolkenkijker*, Utrecht 2018.

- Vorster, A., *De redding van "e "Woestd"yn"; het leven van Frans Naerebout, de loods van Vlissingen* (no. 3. Junior-Boeken-Serie), Den Haag 1950.
- Vaderlandsche Historie vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden ... ten vervolge van Jan Wagenaars Vaderlandsche Historie, Deel II*, Amsterdam 1787.
- Wagenaar, L.H., *Walcheren in 1778*, als brochure uitgegeven artikel uit *Archief van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, Middelburg 1903.
- Walcheren in geografischer, statistischer und militärischer Hinsicht betrachtet*, Leipzig 1810.
- Water, Jona Willem te, *Tweede eeuw-feest van de vryheid der burgerstaat en godsdienst binnen de stad Vlissingen sedert den zesden van grasmaand MDLXXII*, Middelburg 1772.
- [Water, Jona Willem te,] *Bericht wegens het verongelukken van het Oost-Indische schip Woestduin en de redding der meeste schepelingen door de menschlievende pogingen van de gebroeders Naerebout, opgesteld uit verscheiden mondelinge en schriftelijke verhaalen van geloofwaardige ooggetuigen, door een hoogschatter van ware verdiensten*, Middelburg 1780.
- [Water, Jona Willem te,] *Bericht wegens het verongelukte Oost-Indische schip Woestduin, en de redding der schepelingen door de gebroeders Naerebout*, Middelburg (P. Gillissen en Zn) 1780. [Hierin de lofreden van mr. N.C. Lambrechtsen].
- Wenckebach, C.J., *Gedichten van A. van der Woordt, en levensberigt aangaande den dichter*, Den Haag 1843.
- Westerbeke, W., *Vervolgd, maar niet verlaten: schetsen over de onrust op Walcheren door de invoering van de nieuwe psalmberijming op 'nieuwe zangwijze', tussen 1773 en 1779*, Middelburg 2001.
- Wilderom, M.H., *Tussen Afsluitdammen en Deltadijken, deel III Midden-Zeeland*, Vlissingen 1968.
- Winkelman, H.P., *Geschiedkundige plaatsbeschrijving van Vlissingen*, Vlissingen 1873.
- Bekker, E., wed. A. Wolff, *Beemster- winter-buitenleven: twee brieven*, Amsterdam en 's-Gravenhage 1778.
- Wolff-Bekker, Elisabeth, *De Vrijheid aan den raad en de burgery der stad Vlissingen, vele plaatsen* 1778.
- Woordt, Jan van der, *Ter gelegenheid van het tweede eeuwgety der Nederlandsche vryheid, ingehaald te Vlissingen den VI April MDLXXII, gevierd en herdacht den VI April MDCCLXXII*, Middelburg Pieter Gillissen.
- Zaaken van staat en oorlog betreffende de Vereenigde Nederlanden zedert het begin van het jaar MDCCLXXX, Derde Deel*, Amsterdam 1789 en *Zesde Deel*, Amsterdam 1790.

'Zelandus', in *Algemeene Konst- en Letter-bode voor het jaar 1817, Deel I*, 194-197.

Zuidervaart, H.J., *Mr. Johan Adriaen van de Perre (1738-1790)*, uit het Archief van het KZGW 1983.

Zwemer, Jan. *Jacob Hendrik Schorer (1760-1822), een Zeeuwse bestuurder in crisistijd* (Werken KZGW, 19), Middelburg 2020.